

FRANSIZ KLÂSİKLERİ : 99

İSA'NIN HAYATI

Bu tercümenin her türlü basım ve yayım hakları Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Bakanlığın müsaadesi alınmadıkça bu tercümenin metni tamamen, kısmen veya değiştirilerek alınamaz.

Millî Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğünün 17/XII/1963 tarih ve 19985 sayılı emriyle Fransız klâsikleri serisinde ikinci defa olarak 5000 sayı basılmıştır.

R E N A N

İSA'NIN HAYATI

Bu eseri Ziya İHSAN dilimize çevirmiştir.

(İkinci Basılış)

ANKARA 1964—MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

ERNEST RENAN

Ernest Renan 1823 de Farnsa'nın Bretagne eyaletinde, Tréguier kasabasında doğdu. Ticaret gemilerinde kaptanlık eden babası bir deniz kazasında öldüğü zaman Ernest henüz pek küçüktü. Çocuk, şefkatli ve dindar bir kadın olan büyük anası ile kendisinden on iki yaş büyük olan ablası Henriette tarafından büyütüldü. Henriette, Renan'ın düşüncelerinin gelişiminde belki zannedildiği kadar müessir olmamışsa da, herhalde küçük kardeşini kendine evlât bilmiş, onu koruyucu ve basiretli bir kardeş sevgisi ile büyütmüştür.

Tréguier kolejinde tahsilini bitiren Renan rahiplik mesleğine girmek istediği için 1838 de Paris'e gelerek papas mekteplerine devama başlamış, fakat 1845 de içinden doğan bir isyan neticesinde rahiplikten vazgeçerek son girmiş olduğu Saint-Sulpice seminerinden çıkmıştır.

Renan o devirde ablasından para yardımını gördüğü halde, geçinmek için nezaretçi veya öğretmen yardımcısı gibi vazifelerle bir iki öğretim kurumuna girer. Bir taraf-

tan da öğretmen olabilmek için gereken bakkalorea, lisans ve agregasyon imtihanlarını hazırlar ve 1848 de felsefe agrejesi olur, aynı zamanda 1852 de müdafaa edeceği doktora tezini (*Averroès et Averroïsme*) [İbn-i Rüşd ve İbn-i-Rüşçülük] hazırlar.

1849 da vazife ile İtalya'ya giderek orada sekiz ay kalır; 1851 de Millî Kütüphaneye'te tâyin edilir.

1860-1861 de bir arkeoloji vazifesi ile Fenike'ye gider, orada, Cübeyl civarındaki bir evde, Yahudiye ve Galile bölgeleri manzaralarının kuvvetli tesir ve intibai altında «İsa'nın Hayatı»nı yazar. Yanında bulunan ablası Henriette orada ölür.

1862 de Collège de France'ın İbranî dili profesörlüğüne getirilir; «İsa'nın Hayatı»nın yayınlanması yüzünden uğradı hücumlar karşısında, bir sene sonra bu vazifesinden affedilerek gene Millî Kütüphane'ye tâyin edilirse de bunu kabul etmez.

1870 de İmparatorluk hükûmetinin devrilmesi üzerine Collège de France'taki kürsüsüne iade edilir. 1869 ve 1876 da sırasıyla milletvekiliğine ve âyan âzalığine adaylığını koyar, fakat kazanamaz. 1883 de Collège de France'ın başına geçer, ve sırasıyla 1856 ve 1876 da girmiş olduğu «Académie des Inscriptions» ve «Académie Française» üyesi olarak 1892 de Paris'te ölür.

Her şeyden önce büyük bir üslûpçu olarak tanınan Renan'ın tarihçi, filozof, filolog, tiyatro yazarı ve mütercim olmak üzere muhtelif cepheleri ve kırk ciltten fazla eseri vardır. Bizi burada ilgilendiren cephesi tarihçiliği ve felsefesi olduğu için, Renan'ın bu alanlardaki orijinalliğini birkaç satırla belirtmek istiyoruz.

Renan'ın en tanınmış felsefî eseri «Bilimin Geleceği»dir. Bellibaşlı tarih eserleri ise, büyük endeksi ile birlikte 8 ciltlik bir seri halinde yayınladığı «Hristiyanlığın Menseleri» ile «İsrail Kavminin Tarihi»dir. «İsa'nın Hayatı», sözü geçen serinin ilk kitabını, «Umumi Endeks» son kitabı teşkil eder. Serinin öteki kitapları şunlardır: Havarîler; Aziz Pavlus; Deccal; İnciller ve İkinci Hristiyan Nesli: Hristiyanlık Âlemi; Marcus Aurelius; Kadim devirlerin Sonu.

Renan, kendisine önce yalnız ilâhiyatçıların uğraştığı bir konu olan dinler tarihini Tarih alanına sokmakla bu sahayı genişletmiş oldu. Dinler tarihini tamamiyle lâik ve ilmî bir anlayışla ilk ele alan o olmuştur. «İsa'nın Hayatı»ndeki yenilik ve cüret, bu büyük peygamber simasına Genel Tarih alanında yer vermesi olmuştur. Ancak Renan'm bu kitapta İsa'ya karşı duyduğu sonsuz hayranlık, onun insanlık vasıflarını ölçüsüz derece yükseltmesine mukabil tanrılık vasıf-

larını kaldırdığı için, kitap katoliklerin pek şiddetli bir tepkisine yol açmış ve bundan doğan tartışmalar bugüne kadar devam edegelmiştir.

Renan filozof olarak orijinal bir sistem yaratmış değildir. Fakat insan oğlunun merakını tahrikeden bütün toplumsal konuları, sırası geldikçe keskin bir zeka ve derin bir görüşle ele alır. Netekim, eserlerinin muhtelif yerlerine serpilmiş vaziyette, yükseklikten yoksun olmıyan büyük bir dünya görüşü bulunur. Renan'a göre kâinat sürekli bir cehit halindedir; bu cehit onu «yokluk» tan madde ve hayat şeklindeki «varlık»a geçirmiş olduğu gibi insan zekâsı vasıtasıyla de tam «şuur» haline getirecektir. Diğer taraftan, kâinat insan vasıtasıyla «zekâ» ya ulaştığı gibi gene onun aracılığı ile mânevi tekâmülü idrâk edecektir. Buna göre, ilk hilkat sadece bir taslaktan ibaret kalmıştır, asıl hilkat idealin gerçekleşmesiyle kaabil olacaktır. Renan'ın: «Tanrı yoktur, fakat günün birinde belki var olacaktır». demesinin mânası budur. Mademki Tanrı «atm idrâk» ve «tam fazilet» olarak tarif olunuyor, o ancak, insanlığın kâinat kanunlarını hakkiyle tanıdığı ve cemiye-ti ahlâk kurallarına göre düzenlediği zaman var olacaktır.

Renan, dinle bağlı olmaması ve bilginin geleceğine olan imanı ile, mensubolduğu po-

zitivist neslin ruh haletini pek iyi temsil eder. Fakat o, pozitivisme, birer vakıa olan ve ezeli endişeyi ve ruhların tabii temayülünü ifade eden «esrar» duygusu ile ideal ihtiyacını ilâve etmiştir. Bundan dolayıdır ki, dine karşı dar müsamahasızlık ve saygısız istihzadan ibaret olan «Voltaire esprisi» ne karşılık olarak, samimî imanm her şeklini hoş görmesinden başka, yüzyıllar boyuca insanların kalbine ilâhî bir teselli vermiş olan ve en basit insanlara bile namütenahinin ufuklarını açan dine karşı bir nevi hürmetkâr sevgi besleyen «Renan esprisi» gösterilir.

Renan'ın siyasi düşünceleri daima bir olmamıştır; ancak, bu kitapta, hıristiyanlığı yahudiliğin tereddiye uğramış şekliyle mukayese ettiği sırada, birincisinin üstünlüğünü daima, demokratik kelimesiyle vasıflandırılan esaslarda arar ve gösterir.

Renan'ın Fransız edebiyatı tarihindeki seçkin yerini bilhassa onun büyük yazarlık vasıfları sağlar. Düşünüş tarzının en şiddetli muarızları bile, onun sadelikle zerafeti, kuvvetle kıvraklığı mezceden üslûbu ile Fransa'nın en kudretli muharrirlerinden biri olduğunu teslim etmekte birleşirler.

Z. İ.

1861 SENESİ EYLÜLÜNDE CÜBEYL'DE ÖLEN KARDEŞİM HENRİETTE'İN SÂF RUHUNA

Birlikte gidip gördüğümüz yerlerden aldığım ilhamla bu sayfaları seninle başbaşa yazdığım Gazir'de geçirdiğimiz o uzun günleri şimdi Tanrı'nın bağrında hatırlıyor musun? Ayaklarımızın altında serilen denize, köylere, derelere ve dağlara karşı yanibaşımda sessiz oturur, her yaprağı yeniden okur, yazılır yazılmaz temize çekerdin. Sayısız yıldız ordusunun yerini bunaltıcı ışık alınca, ince ve nâzik suallerin, temkinli şüphelerin, beni yeniden müşterek düşüncelerimizin ulvî konusuna çekti. Birgün bana, bu kitabı seveceğini, çünkü evvelâ seninle beraber yazıldığını ,sonra da samimî duygularına uygun olduğunu söylemiştin. Bazan, hafifmeşrep insanların onun için verecekleri dar hükümlerden korkar, fakat gerçekten din sevgisi taşıyan ruhların eninde sonunda ondan hoşlanacaklarına inanırdın. Bu tatlı düşünceler arasında ölüm her ikimize de kanadı ile dokundu, humma uykusu ikimizi de aynı saatte bastırdı: uyanan yalnız ben oldum! Şimdi sen Nehr-i İbrahim

toprağında, mukaddes Cübeyl'in, ve kadim misterlerdeki kadınların göz yaşlarını katmaya geldikleri kutsal suların yakınında uyuyorsun. Ey melek, ölüme hükmeden, ondan ürkütürmiyen ve neredeyse onu sevdiren gerçekleri bana, sevdiğin kardeşine öğret!

ÖNSÖZ

İsan'ın az çok dikkati çeken bir tasvirini çizmem nasibolduğuna göre, bu tasviri uygun bir şekilde hazırlıyarak bu dünyanın biçarelerine ve kederlilerine, onun en çok sevmişi olduğu insanlara sunmakla iyi edeceğime inandım. Birçok kimseler kitabın hem hacmı hem de fiyat bakımından herkes için elverişli olmasına esef ettiklerinden, giriş bölümünü, notları ve okuyucunun tenkid sanatının özelliklerini az çok bilmesini gerektiren bazı kısımları kitaptan çıkardım. Böylelikle üç hedefe birden vardım. İlkin, kitabın hacmı çok küçüldüğü için, hoşlanan herkes onu alabilecektir. İkincisi, anlaşılması için bazı hazırlayıcı incelemeler gerektiren ne bir kelime, ne de bir cümle bırakmadığımı sanıyorum. Nihayet bu budamalarla, benim için daha az değeri olmayan bir sonuç elde ettim. İlkin kitabımı, tek amacı gerçeğin en doğru inceliklerini tesbit etmekten ibaret olan tarihçinin duygusuzluğu ile yazmıştım. Bu derece açık konuşma, hristiyanlıkla beslenip yükselen birçok temiz ruhları incitmemezlik edemezdi. Birçok defa, kendilerine hoş görünmekten son derece se-

vineceğim kimselerin, birkaç sayfalarını okumaları ne zevksiz ne de faydasız kalacak olan bu kitaptan yüz çevirdiklerini görerek üzuldüm. Birçok gerçek hristiyanın bu küçük ciltte kendilerini incitecek hiçbir şey bulamayacaklarını sanıyorum. Yanlış anlamalara sebeb olabilecek veya uzun izahları gerektirecek kısımların hepsini, fikirlerimden hiçbir şeyi değiştirmeksizin çıkarmaya muvaffak oldum.

Tarih, kimya gibi, jeoloji gibi bir ilimdir. İyice anlaşılması için derin incelemeler ister; bu incelemelerin en yüksek neticesi de, zamanlar, memleketler, milletler ve ırklar arasındaki ayrıntıları takdir edebilmektir. Bugün hayallere, büyücülere inanan kimseler, bizce artık ciddî bir adam sayılmazlar. Fakat vaktiyle, büyük adamlar bütün bunlara inandılar, ve belki zamanımızda bile, bazı memleketlerde gerçekten üstün kimseler bu gibi hatalara düşmektedirler. Seyahatlerle, uzun okumalarla veya ferasetlerinin derinliği ile bu ayrıntıları anlayamamış olan kimseler, geçmişin hikâyelerinde daima hoş gitmiyecek bir şey bulurlar; çünkü bizim bazı pek mühim meseleler hakkındaki fikirlerimiz, o kadar büyüklükle, o kadar özellikle dolu olan geçmişte yoktu. Mükemmel bir tarih, en ağır yanlış anlamalara sebeb olmak pahasına da olsa, bunu böyle kabul etmekten çekinemez.

İlim samimiyeti, bu gibi ihtiyatkâr yalanların ne olduğunu bilmez. Bu dünyada, bir bilginin gerçek sandığı şeyi söylemekten çekinmesini gerektirecek derecede kuvvetli bir sebep yoktur. Fakat, muhakkak, mutemel veya mümkün olduğu sanılan bir şey, hiçbir gizli maksat olmaksızın bir kere söylendikten sonra, artık ince ayrıntıları bırakarak, herkesin anlayabileceği ve anlaması gereken büyük meselelerin umumi ruhuna bağlı kalınmasına müsaade olunmaz mı? Bu eski hikâyelerden aşır taştan şiirden ve fazilet misallerinden başka bir şeyi düşünmemek üzere, ahenksizliklerin üzerinden bir sünger geçirilmesine cevaz yok mudur? Kimyacı, elmasın kömürden başka bir şey olmadığını bilir, tabiatın bu derin istihâleleri nasıl yaptığına âşinadır. Fakat bundan dolayı, en güzel mücevheri âdi bir karbon parçasından başka bir şey saymamak ve ona herkesin verdiği adı vermemek zorunda mıdır?

Demek oluyor ki bu kitap yeni bir şey değildir. Uydurmalarından ve vüzuhsuzluklarından kurtarılmış şekliyle «İsa'nın Hayatı»dır. İlkın, bir tarihçi gibi hareket etmiş olmak üzere, ırkının çizgilerini, rengini ve çehresini taşıyan bir İsa'yı tasvire çalışmak zorunda kalmıştım. Şimdi ise halka, beyaz mermerden bir İsa, lekesiz bir küttleden yontulmuş bir İsa, kendisini yaratan his gibi sade ve sâf

bir İsa sunuyorum. Bunun hakikate daha uygun olup olmadığını sen bilirsin, Yarabbi! Belki, insandan çıkan her şeyin tertemiz olduğu anlar vardır. Bu anlar uzun sürmez, fakat vardır. İşte İsa herhalde halka böyle görünmüş, halk onu böyle görüp sevmiş, o halkın kalbinde böylece kalmıştır. Onda yaşayan, dünyayı büyüliyen, onun ölümsüzlüğünü yaratan, işte bu olmuştur.

Din duygusuna zarar verdiğim yolundaki iddiaları yirminci defa olarak reddedecek değildim. Ben dine hizmet ettiğimi sanıyorum. Bazı kimseler, birtakın zayıf telmihlerle, halkın tabiatüstüne olan imanını kaybetmesine mâni olacaklarını sanırlar. Böyle bir tedbir, dürüst olsa bile, tamamiyle faydasızdır. Halk bu imanı kaybetmiş bulunuyor. Bu hususta müspet ilimle mutabık olan halk, özeli, mucizeyi kabul etmiyor. Buna bakarak, insan oğlunun, asilliğini sağlayan yüksek inanışlara yabancı kaldığı neticesini mi çıkarmak lâzımdır? Bu, pek büyük bir yanlışlığa düşmek olur. Halk kendine göre dindardır. Ölüme karşı saygısı ne dokunaklı bir haldir! Cesareti, soğukkanlılığı, öğrenme isteği, gülünç şeye karşı kayıtsızlığı, büyük kahramanlık insiyakları, asîl duygulara hitabederek ciddî heyecanlar veren sanat eserlerinden ve şüirden hoşlanması, şan ve şeref-ten ve vatandan söz edildiği zaman benliğinin

de parlıyan o ezeli gençlik, bütün bunlar dine, hem de en mükemmel dine ait şeylerdir. Halk hiç maddi değildir. İdealizm ile onun kalbi kazanılabilir. Kusuru, eğer bu bir kusur sayılabilirse, bir fikir uğrunda bütün menfaatlerini hiçe saymasıdır. Ona dinsizlik va'zetmek şeametli neticeler doğuracağı gibi, onu eski tabiatüstü itikatlarına döndürmeye kalkışmak da faydasız olur. Yapılacak tek iş, ona herşeyi açıkça söylemektir. Halk ilmin vardıǵı en yüksek neticeleri, bir nevi derin içgüdü ile çabucak kavrar; bugüne kadar gelip geçen din şekillerinden hiçbirinin mutlak bir değer iddia edecek durumda olmadığını görür; fakat dinin dayandığı temel in bu yüzden çökmesi gerekmediğini de hissederek. Gelip geçmiş din şekilleri için ona saygı telkin etmek, onların tarihteki büyüklüklerini göstermek, bu kadim şekillerin iyi ve kutsal taraflarını belirtmek, dine hizmet etmek değil midir? Benim düşünüşüme göre, bir millet, imanı, feragati ve sadakati boş şeyler saydığı gün, kurtuluşuna sırtını çevirmiş olur. Siyasî olsun dinî olsun bütün eski hareketlere karışan hayal hissesi, bu hareketlerin sevilmemesi, beğenilmemesi için bir sebep olamaz. İnsan, «sainte ampoule»¹ e inanmaksızın iyi bir Fransız olabilir,

¹ Sainte ampoule: İçinde Fransa kralının taç giyme töreninde meshedilmelerinde kullanılan yağ bulunan kutsal şişe.

Jeanne d'Arc'ın gözüne görünmüş olan hayallerin doğruluğunu kabul etmeksizin onu sevebilir.

İşte bunun için, hâtırası silinmemiş olan en hayret verici halk inkılâbını anlatmanın halk için faydalı olacağını düşündüm. Burada, gerçekten halkın en iyi dostunun hayatı anlatılıyor; hristiyanlığın başlangıcına ait bütün bu destan, şimdiye kadar halk içinden çıkmış olan en büyük adamların tarihidir. İsa yoksulları sevdi, kibar hayatı süren zengin rahiplerden nefret etti, mevcut hükûmet tarzını bir zaruret olarak kabul etti; mânevi menfaatleri fırka kavgalarına üstün tutmak cesaretini gösterdi; bu dünyanın bir rüyadan başka bir şey olmadığını, yeryüzünde herşeyin hayal ve şekilden ibaret bulunduğunu, gerçek Tanrı ülkesinin ideal olduğunu, idealin ise herkese ait bulunduğunu söyleyip durdu. İsa'nın hayatı bir ebedî teselli kaynağıdır; hoş bir neşe verir; insanı lüzumsuz ikiyüzlülüğe düşürmeksizin, ahlâkını düzeltmeye teşvik eder; hürriyet zevki aşılır; nihayet insanı, zamanımızın en mühim meseleleri olan içtimai meseleler üzerinde düşünmeye sevkeder. İsa bu hususta hayret edilecek kadar derin görüşler açmıştır. Onun sevdiği fikir terbiyesi alınca, artık siyasetin hafif bir eğlence olamayacağı, günün birinde asıl işin insanların

bilgili kılınmasına, saadet ve faziletine çalışmak olacağı, ve bu gibi meseleleri ortadan kaldırmaya yönelen gayretlerin kısır kalacağı anlaşılır.

Günün meşakkati ve güneşin harareti ile bunalan kadınlı erkekli Tanrı hâdimleri, fikir ve ruh için kurduğumuz mâbetlerin yapılmasında kollariyle çalışan işçiler! Mağrur saddukîlerin¹ hâkimiyeti altında için için inliyen gerçekten kutsal rahipler! Henüz iyiliği pek az olan bir cemiyet düzeninden ıstırap çeken biçare kadınlar! Ve Tanrı'nın huzuru ile, soğuk hücrenin dibinde çalışan dindar ve mütevekkil işçi kadınlar! Tanrı'nın birgün sâf kalbli insanlar için bir tebessümü ile hazırladığı şenliğe geliniz. Sizler İsa'nın hakiki çırakları-sınız. Bu büyük üstat dönüp gelseydi, Tabariye gölü kıyısında etrafını çeviren sadık dostların gerçek torunlarını nerede bulup tanırdı sanırsınız? Kendisinin savaşmış olduğu her şeyi teşvik eden resmî bir kilisede kendisinin ne olduğunu bile bilmediği akideleri müdafaa edenler ve onun dâvasını kendi menfaat ve hırslarına âlet eden zamanı geçmiş fikir taraftarları arasında mı? Hayır, onları; gerçeği,

¹ Saddukîler: İlkin Sadduk rahip ailesinden olanlara verilen bu ad sonraları epikuros'çu ve materalist radiplerin adı olmuştur. Kitabın XII inci bahsine bakınız.

ilerlemeyi ve hürlüğü seven bizler arasında bulurdu. Ve günün birinde ikiyüzlüleri kovalamak için eline bir kırbaç alsaydı, kinayesinde anlatmak istediği sahte sofuyu kimlerin şahsında bulup tanırды dersiniz? «Ey Tanrı, şu büyük suçlu, şu bahtsız, şu hiç gibi olmadığım için sana hamdediyorum» diyenlerde mi, yoksa «Senin kıymetini belki iyice takdir edemiyorum, ama seni seviyorum; fakat her şeyden önce içten gelen bir saygıya muhtaçsın, onun için kendini göster, çünkü benim istediğim seni görmektir» diyende mi? Ufka bakınız; orada bir şafağın söktüğü seziliyor; bu, katlanma, çalışma, iyilik ve dayanışma yolu ile kurtuluştur; insanlığın kanunlarına nüfuz ederek ve maddeyi gitgide hükmü altına alarak, bütün insanların şeref ve haysiyetinin ve hürlüğünün temelini atacak olan bilgi yolu ile kurtuluşudur. Herbirimiz vazifemizi yaparak geleceğin bu cennetini hazırlıyalım. Ben, geçmişe ait bu hikâyelerle bir an için hâli unurturabildim ve bundan bin sekiz yüz yıl önce sizler gibi kendi halinde birkaç insanın gönlünü şenlendiren bu eşsiz şiirin okşayıcı güzelliğini sizlere de tatırabildimse kendimi bahtiyar sayacağım.

İSA'NIN HAYATI

BİRİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Çocukluğu ve Gençliği, İlk İntıbaları.

Dünya tarihinin en belli başlı olayı, insanlığın en asıl kısımlarını müphem olarak putperestlik adıyla anılan eski dinlerden, Tanrı birliği, teslis ve Tanrı oğlunun insan şekline girmesi itikatlarına dayanan bir dine geçiren inkılâptır. Bu din değıştirme bin yıla yakın bir zamana ihtiyaç gösterdi. Yeni din en az üç yüz yılda teşekkül etti. Bahis konusu inkılâbın menşei, Augustos ve Tiberius devirlerinde yaşıyan ve cesaretli teşebbüs kabiliyeti ve ilham etmesini bildiğı sevgiyle insanlığın gelecekteki imanının konusunu yaratan ve mebdaini tesbit eden üstün bir insan oldu.

İsa kendisinden önce hiçbir şöhreti olmıyan Galile eyaletinin Nâsıra kasabasında doğdu. Bütün hayatınca Nâsıra'lı adıyla anıldı; hayatının tarihinde Beytüllahim'de dünyaya gelmiş gibi gösterilmesi, dolambaçlı yollardan gidilerek ileri sürülmüş bir iddiadır.

ehemmiyet kazandılar. Bununla beraber bunlar bu ölümden sonra bile teyze oğulları kadar itibar görmemişe benzelrer, çünkü öteki-ler yeni dini daha çabuk benimsemişlerdi ve yaratılışlarında da her halde daha bir başkalık vardı.

İsa'nın kızkardeşleri Nâsıra'da evlendiler, kendisi de ilk gençlik senelerini orada geçirdi. Nâsırada, kuzeyde Esdrelon ovasını kapıyan dağ kümesinin zirvesinde, geniş bir arazi dalgası üstünde bulunan küçük bir şehirdi. Bu kasabanın şimdi üç dört bin kişi kadar olan nüfusu İsa'nın zamanından beri çok değişmemiş olabilir. Kışı sert, iklimi sağlamdır. Şehir, o devrin bütün kasabaları gibi, üslûpsuz yapılmış bir yığın kulubeden ibaretti, ve her halde, şark memleketlerindeki köylerin kuru ve fakir görünüşünü arz ediyordu. Evler, her halde, bugün Lübnan'ın zengin kısımlarını kaplıyan bağlar ve incirlikler arasında her şeye rağmen çok güzel görünen, taştan yapma, içi ve dışı zerafetsiz mikâplardan pek farklı değildi. Zaten şehrin etrafı pek hoştur, ve yeryüzünde hiçbir yer mulak saadet hayalleri için bu kadar elverişli değildir. Zamanımızda bile Nâsıra'da seve seve oturulur; burası belki Filistin'de, bu eşsiz perişanlık ortasında sıkıntıdan bunalan ruhun hafiflik duyacağı tek yerdir. Halk cana yakın ve güler yüzlüdür; bahçeler serin ve

yeşildir. Altıncı yüzyıl sonunda Nâsıra dolaylarındaki bereketin çekici bir tasvirini yapan Antonin Martyr, buraları cennete benzetir. Batı yönündeki bazı vâdiler bu tasvire tamamiyle hak verdirir. Vaktiyle kasabanın hayat ve neşesini etrafında toplıyan çeşme yıkılmış; çatlak su yollarında bugün bulanık bir su akıyor. Fakat akşamları burada toplanan kadınların, daha on altıncı yüzyılda göze çarpmış olan ve Meryem'in bir lûtfu sayılan güzellikleri, hayret edilecek derecede muhafaza olunmuş. Bu, rehavetle dolu bütün dilberliği ile Suriye tipidir. Meryem de her gün orada bulunmuş ve omuzundaki testi ile, meçhul kalmış memleketlileri arasında sıra beklemiştir. Antonin Martyr, başka yerde Hıristiyanları hor gören Yahudi kadınlarının burada onlara karşı pek nazik davrandıklarını söyler. Bugün bile, din yüzünden doğan kinler, Nâsıra'da başka her yerdekinden hafiftir.

Şehrin ufku dardır; fakat yukarıya doğru çıkılıp da en yüksek evlere hâkim olan ve durmak dinlenmek bilmiyen bir rüzgârla kamçılanan yaylaya varıldığı zaman, manzara ihtişamlı bir hal alır. Batıda, denize dalar gibi görünen sarp bir burun halinde sona eren Kar mel dağının güzel hatları uzanır. Sonra, Mageddo'ya hâkim çifte tepeler, Tevrat devrinin kutsal yerlerini barındıran Nablus dağları, Gelboe dağları, Sulem ve Endor'un hoş veya

korkunç hâtıralarının bağlandığı o güzel dağlar kümecisi ve İlkçağın bir memeye benzettiği o alımlı yuvarlaklığı ile Turu Sîna serilir. Sulem ve Turu Sîna dağları arasındaki derin boşluktan, Şeria vâdisi ve doğu yönünde devamlı bir hat teşkil eden Maverayı Ürdün bölgesinin yüksek ovaları görülür. Kuzeyde, Safed dağları denize doğru kayarak Akkâ'yı gizlerse de Hayfa körfezinin belirmesine engel olmaz. İşte İsa'nın ufku buydu. Onun için dünya, senelerce, Tanrı ülkesinin beşiği olan bu cennet gibi yerden ibaret kaldı. Zaten bütün hayatınca da, çocukluğunu geçirdiği yerin sınırları dışına pek çıkmadı. Çünkü kuzey yönünde bu sınırların ötesinde, Cebelüşşeyh'in yamaçlarında, İsa'nın kâfirler diyarına doğru gittiği en ileri nokta olan Kayseriye kasabası fark edilir, güney yönünde ise, sevimsiz Samiriye dağlarının arkasında, sanki yakıcı bir yokluk ve ölüm rüzgârının kavurduğu kasvetli Filistin hissedilir.

Hristiyan kalan insanlar, günün birinde menşelere hürmet mefhumunu daha iyi bir anlamda kavrayacak hale gelirler ve medeniyetsiz çağlardaki insanların dindarlıklarını bağladıkları sahte ve bayağı mâbetlerin yerine gerçekten kutsal yerler koymak isterlerse, mâbetlerini bu Nâsiriye tepeleri üstünde kuracaklardır. Orada, Hristiyanlığın meydana çıktığı noktada, kurucusunun faaliyet mer-

kezinde, bütün Hıristiyanların ibadet edebileceği büyük kilise yükselmelidir. Gene orada, doğramacı Yusuf'la vâdilerinin ufkunu aşmamış olan unutulmuş binlerce Nâsıralının yattığı bu toprakta, filozof, insanların halini düşünmek, onların nasiplerinin tesellisini bulmak ve kâinata hükmeden kibir ve gurura rağmen dünyanın düşe kalka takibettiği amaçtan emin olmak için kendine en iyi bir yer seçmiş olur.

İKİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Eğitimi.

Hem güleç, hem de ihtişamlı olan bu tabiat, İsa'nın biricik mürebbisi oldu. Okuyup yazmayı, hiç şüphesiz, çocuğun eline bir kitap verip onu ezberleyinceye kadar küçük arkadaşlarıyla birlikte bir ahenkle tekrarlatmaktan ibaret olan şark usulüne göre öğrendi. Küçük Yahudi şehirlerinde öğretmenlik vazifesini sinagogların hazzan denilen hafızları görürdü. İsa, daha yüksek olan haham okullarına az gitti (Nâsıra'da böyle bir okul belki de yoktu): böylece, insanı halk nazarında bilgi bakımından yetkili kılan unvanlardan hiçbirini edinemedi. Bununla beraber İsa'nın cahil dediğimiz kimselerden olduğunu sanmak büyük bir yanlışlığa düşmek olur. Bizde okul eğitimi, onu görenlerle görmeyenler arasında şahsî değer bakımından derin bir ayrıntı çizer. Fakat ne şarkta ne de İlkçağ medeniyetlerinde durum böyle de gildi. Muhitimizden tecerrüdederek sürdüğümüz ferdî hayattan dolayı, okullara gideme-

yip eğitimden mahrum kalmış kimselere, insanların devamlı temaslarıyla mânevi terbiyenin ve bilhassa zamanın umumi fikirlerinin yayıldığı bu cemiyetlerde raslanılmaz. Hiçbir öğretmenden ders görmiyen Arap, buna rağmen ekseriya pek nazik ve terbiyeli bir insandır; çünkü çadır, yetişkin adamların buluşması neticesinde büyük bir fikir hattâ edebiyat hareketinin doğduğu, kapısı daima açık bir akademidir. Şarktaki tavırların nazikliği ve fikirlerin inceliği ile bizim terbiye dediğimiz şey arasında müşterek hiçbir şey yoktur. Orada bilâkis mektep görmüş adamlar bilgi ve terbiyesiz sayılırlar. Bizde insanı düşük bir seviyeye mahkûm eden cahillik, bu içtimai şartlara göre, büyük işler görmenin ve şahsiyet sahibi olmanın ana şartıdır.

İsa'nın Yunancayı bilmiş olması muhtemel değildir. Hükümet işlerine iştirak eden kimselerin ve putperestlerin oturduğu Kayseriye gibi şehirlerdeki sınıfların bildiği bu dil, Filistin'de pek yayılmamıştır. İsa'nın öz dili, o zamanlar Filistin'de konuşulan İbrani diliyle karışık Suriye lehçesiydi. Yunan kültüründen hiç nasip almamış olmasının bir sebebi de, bu kültürün Filistin bilginlerince yasak edilmiş olmasıydı. Bunlar, domuz besliyenle oğullarına Yunan bilgisini öğretten kimseyi bir derecede tel'in ediyorlardı. Her halde Yunan kültürü Nâsıra gibi küçük

şehirlere girmemişti. Kudüste bile Yunanca az okunurdu. Yunaan ilimleri ile uğraşmak tehlikeli, hattâ bayağı bir iş sayılırdı; bu ilimlerin olsa olsa süs olarak kadınlara yaraşacağı söylenirdi. Yalnız Tevrat üzerinde çalışmak, ciddî bir adama yaraşan yüksek bir meşgale sayılırdı. «Yunan hikmeti»nin çocuklara ne zaman öğretilmesinin uygun olacağı kendisine sorulan bilgin bir haham şöyle cevap vermişti: «Tevrat için, onu gece gündüz okuyacaksın diye yazılı olduğuna göre, ne gündüz ne de gece olmıyan bir zamanda!».

Buna göre, doğrudan doğruya olsun, dolayısıyla olsun, hiçbir yabancı din akidesi İsayaya'ya tesir etmemiştir. İsa, Yahudilikten başka bir şeyi bilmedi; müfekkiresi, geniş ve değişik bir kültürün daima zayıflattığı o bağımsız sâflığı muhafaza etti. Yahudilik âleminin göbeğinde, birçoğu kendi gayretlerine müvazi olan faaliyetlere yabancı kaldı. Bir yandan «Tedavici-ler»¹ in sürdükleri sofı hayatından, öte yandan İskenderiye Yahudi mektebinde kurulmasına teşebbüs edilen, ve çağdaşı Philon²'un ustalıkla tercümanı olduğu dinî felsefeden haberi

¹ Tedaviciiler: bir Yahudi tarikatı. Bunlar asıl Yahudi cemaatinden ayrı yaşarlar, beyaz elbise giyerler, sık sık yıkanırılar, durmadan dua ederler, evlenmezler, hekimlik ederlerdi.

² Philon: İskenderiyeli Yahudi filozofu.

olmadı. İsa ile Philon arasında sık sık görülen benzeşmeler, ve İncil ile İskenderiyeli ünlü düşünürün yazıları arasında bir nevi yankılanmayı andıran o mükemmel esaslar, zamanın zaruretlerinin bütün yüksek fikirli kimselere ilham ettiği müşterek temayüllerden ilerigelmıştır.

Kudüs'te okutulan ve bir müddet sonra Talmud'u teşkil eden garip skolâstiğe yabancı kalması da kendesi için hayırlı oldu.

Bu skolâstiği Galile'ye bazı ferisîler¹ getirmiştir, fakat İsa onlarla münasebette bulunmadı ve sonradan, vicdan meselelerini inceleyen bu saçma ilimle temas edince ona karşı tiksintiden başka bir şey duymadı. Bununla beraber. Hillel'in prensiplerini bilmiş olduğu farz edilebilir. Elli yıl önce Hillel'in ağzından çıkan vecizelerle İsa'nınkiler arasında çok benzerlik vardı. İsa gibi o kadar büyük şahsiyet sahibi bir kimse için üstattan bahsetmek caizse, tevazu ile katlandığı yoksulluğu, huyunun yumuşaklığı, ve iki yüzlülerle rahiplere karşı koyması itibariyle, Hillel onun gerçek üstadı olmuştur denilebilir.

Tevrat surelerini okuması İsa'nın üze-

¹ Ferisîler: şekli ibadete fazla ehemmiyet veren bir yahudi tarikatı.

rinde büyük bir tesir hâsıl etti. Mukaddes kitaplar başlıca iki kısımdan, yani asıl *Kanun* denilen *Beş Kitap* ile *Peygamberler* kitabından mürekkepti. Bütün bu kitaplar, zamanın icaplarına uygun neticeler çıkarmak üzere, mecaz yolundan giden geniş bir tefsir usulü ile inceleniyordu. Fakat Mukaddes Kitap'ın Kudüs bilginlerinin sezemedikleri gerçek şiirini, İsa'nın parlak dehası olanca güzelliği ile kavırıyordu. İsa Mukaddes kitap'ın *Kanun* kısmından o kadar hoşlanmamışa benzer, çünkü daha iyisini yapacağına inanmıştır. Fakat *Mezamir*'deki dinî şiir onun duygulu ruhuna çok uygun geldi; bunlar bütün hayatınca mânevi gıdası ve dayanağı olmakta devam etti. Peygamberler, ve bilhassa İşaya ile bunun esaret devrindeki halefi, geleceğe dair parlak hayalleriyle, coşkun talâkatleriyle, göz kamaştırıcı tasvirlerle karışık acı sözleriyle, onun gerçek üstatları oldular. İsa, şüphesiz, sahte eserlerin, yâni pek eski yazılardan başkasına kıymet verilmez olduğunu gören bazı müelliflerin peygamberlere izafe ederek çıkardıkları kitapların birçoğunu okumuştur. Bu kitaplardan bilhassa biri dikkatini çekti, ki bu da Daniyal'in kitabıdır. Antiochus Epiphane¹ devrinde

¹ Büyük İskender'den sonra Suriye'de hüküm süren (Milâttan önce 311-64 yıllarında) Seleucus sülâlesinden bir kral.

bir meczup Yahudi tarafından yazılıp eski bir hakîmin adı ile neşredilen bu eser, son zamanlarda hüküm süren fikirlerin hulâsası idi. Tarih felsefesinin gerçek yaratıcısı olan bu eserin müellifi, dünyanın hareketinde ve saltanatların biribirini takibetmesinde, sadece Yahudi milletin alinyazısına bağlı bir sıra olay görmemeye cesaret eden ilk adam oldu. İsa erkenden bu büyük ümitlere kapıldı. Belki, o zamanlar mukaddes kitap'lar derecesinde saygı gören Hanok'un kitaplarını, ve halkın muhayyilesinde pek büyük bir hareket idame eden bu neviden başka eserleri de okumuştur. Bütün parlaklığı ve dehşeti ile Mesih'in gelişi, milletlerin biribiri üstüne yıkılması, yerle göğün altüst olması, muhayyilesinin daimî gıdası oldu, ve bu devrimlerin yakın bir gelecekte vuku bulacağına inanıldığı ve birçok kimseler bunların zamanını bile hesaplamağa kalkıştığı için, bu gibi hayallerin bizde doğurduğu tabiatüstü bir nizam düşüncesi ilkin ona pek tabîî ve basit göründü.

Dünyanın umumi halinden haberi olmadığı, en gerçek nutuklarının her noktasından belli olmaktadır. Yeryüzünü hâlâ biribirleriyle savaş halinde bulunan kırıllıklara ayrılmış sanır; «Roma sulhü»nü ve asrının açtığı yeni cemiyet düzenini bilmeze benzer. Roma'nın kuvvet ve kudreti hakkın-

da hiçbir fikri yoktu; yalnız Sezar adı ku-
lağına kadar geldi. Galile'de veya dolayla-
rında, Tabariye, Juliade, Sephoris şehirle-
rini gördü. Hiroides'ler bu gösterişli şehir-
leri kurmakla, Roma medeniyetine karşı hay-
ranlıklarını ve Augustos ailesinin fertlerine
bağlılıklarını göstermeye çalışıyorlardı; bun-
ların adları talihin bir cilvesiyle bugün garip
şekillere bürünerek sefil bedevi köylerinin
isimleri olmuştur. Büyük Hiroides'in eseri
ve bir gösteriş şehri olan Samiriye'yi gör-
müş olması da muhtemeldir; bu şehrin ha-
rabelerine bakıldığı zaman, parçaları başka
yerde hazırlanıp getirilmiş ve bir makine
gibi orada kurulvermiş hissini verir. İsa, Fi-
listin'e yüklerle getirilen bu gösteriş mimari-
sine, Paris'in «Rue de Rivoli»si gibi bir soka-
ğın değersiz süsünü teşkil edebilecek olan bu
aynı kudurda yüzlerce sütuna, “dünyanın kı-
rallıkları ve debdebesi” diyordu. Fakat bu
ısmarlama ziynetlerden, idarî bir maksatla
vücuda getirilen bu resmî sanat eserlerinden
hoşlanmıyordu. Onun sevdiği şey, külübele-
ri, harman yerleri, kaya içinde oyulmuş
zeytin mengeneleri, kuyuları, mezarları, in-
cir ve zeytin ağaçlarıyla Galile'deki köyleri-
di. İsa daima tabiata yakın yaşadı. Kırıl
sarayları ona, güzel elbiseli insanların bu-
lunduğu bir yer gibi gelirdi. Kırlları ve ikti-
dar sahibi insanları anlattığı zaman kullan-

dığı kinayelerdeki bir sürü hoş imkânsızlıklar, aristokrasi cemiyetini, dünyayı kendi bönlük adesesinden seyreden genç bir köylüden başka türlü anlayamamış olduğunu gösterir.

Yunan felsefesinin yarattığı her türlü felsefenin temelini teşkil eden ve bugünkü ilmin de tamamıyla desteklediği yeni fikirden, yâni eski çağların sâf inancının aksine olarak dünyayı tabiatüstü kuvvetlerin idare etmediği fikrinden de habersiz kaldı. İsa'nın bu hususta hemşerilerinden hiç farkı yoktu. Harika, onun için olağanüstü bir şey değil, tabiî bir haldi. Tabiatüstü mefhumu ve imkânsızlıkları, ancak tecrübî ilimlerin doğması ile teşekkül etmiştir. Fizik ilmi hakkında hiçbir fikri olmıyan, dua etmekle bulutların gidişini değiştireceğine, hastalığı ve hattâ ölümü durduracağına inanan adam, mucizede olağanüstü bir şey görmez, çünkü ona göre olayların bütün akışı Tanrı'nın keyfine bağlıdır. İsa da daima böyle düşündü, böyle hissetti. Fakat böyle bir inanış onun büyük ruhunda, halkta yaptığı tesirin tamamıyla aksi olan tesirler yaratıyordu. Tanrının husui tesirine olan inanç, halkı ahmakça bir sâflığa sevk ediyor, onu şarlatanların kurbanı ediyordu. İsa'da ise bu inanç, insanın Tanrı ile samimî münasebetleri olduğu yolunda temelli bir fikre ve insan kudretine olan aşırı bir inanışa bağlıydı; fakat bu güzel

yanılmalar onun kuvvetinin temeli oldu; çünkü bunlar, günün birinde onu fizikçinin ve kimyacının karşısında küçük düşürecek olan şeyler idiye de, ona ne kendisinden önce ne de sonra kimsenin sahibolmadığı bir kuvvetle zamanına hükmetmek imkânını vermiştir.

Tabiatindeki özellik erkenden kendini belli etti. Hakkındaki efsane, onu çocukluğunda baba nüfuzuna karşı koyar ve temayüllerini takibetmek üzere tabii yoldan ayrılmış vaziyette göstermekten hoşlanır. Aile münasebetlerine pek ehemmiyet vermemiş olduğu muhakkaktır. Ailesi onu sevmemiş, ve zaman zaman ona karşı sert davranmışa benzer. Tek bir düşüncenin tesiri altında yaşayan bütün insanlar gibi, İsa da kan bağlarına pek az ehemmiyet verebilmiştir. Bu yaratılıştaki kimselerin tanıdığı yalnız fikir bağıdır. Elini çıraklarına doğru uzatarak: «İşte anam ve kardeşlerim; benim kardeşlerim, babamın iradesine boyun eğenlerdir» derdi. Fakat basit kimseler bu sözlerin mânasını anlamazlardı; anlattıklarına göre, bir gün oradan geçen bir kadın: «Seni taşıyan karma, seni emziren memelere ne mutlu!» diye bağırmış, o da: «Daha doğrusu, Tanrı sözünü dinleyip onu yerine getirene ne mutlu!» diye cevap vermişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İsa'nın İçinde Yetişip Geliştiği Fikir Düzeni.

İçerisindeki ateşin sönmesi yüzünden soğumuş bulunan arz nasıl ki ilk yaratılış hâdiselerinin anlaşılmasına imkân vermezse, zayıf usûllerimizi insanlığın alınyazısını tâyin eden yaratıcı devirlerin inkılâplarına tatbik ederek yaptığımız tarih izahlarında da daima bir yetersizlik vardır. Yahudi milleti, Babil esirliğinden Ortaçağ'a kadar daima çok güç bir durumda bulundu ve bu kendisi için bir bakımdan faydalı oldu. İşte bunun içindir ki milletin düşünürleri, bu uzun devre zarfında, mantıklarını durmadan altüst eden ve nadiren doğru yolda tutan şiddetli bir hummanın tesiri altında yazmışa benzerler. İnsan oğlu o zamana kadar istikbal ve alınyazısı meselelerini o derece ümitsiz bir cesaretle, o derece aşırı hareket etmek kararıyle kavramamıştı. Yahudi düşünürleri, dünyanın alınyazısını kendi küçük milletlerinininkinden ayırmadıkları için insanlığın gidişi hakkında umumi bir nazariye

endişesine kapılan ilk düşünürler onlar olmuştur. Daima kendi içine kapanan ve yalnız kendi küçük şehir kavgalarına dikkatli olan Yunanista'nın takdire değer tarihçileri vardı; fakat orada Roma devrinden evvel, bütün insanlığı kavriyan umumi bir tarih felsefesi aramak boşuna zahmet olur. Yahudi ise, bilâkîs, bir nevi ileriye görme hissi sayesinde dine tarihi sokmuştur. Belki bu anlayışın bir kısmını eski İran'a borçludur. İran eski bir devirden beri dünya tarihine, her birine bir peygamberin baktığı bir sıra inkılâp safhası gözü ile baktı. Her peygamberin bin senelik saltanatı vardır, ve Hürmüz'ün saltanatını hazırlıyan hâdiseler zinciri bu muhtelif devirlerden teşekkül eder. Devirler sona erip de bu inkılâplar devresi tamamlanınca nihaî cennet gelecektir O zaman insanlar mesut yaşıyacaklar; arz bir ova gibi olacak; bütün insanlar için tek bir lisan, tek bir kanun tek bir idare olacaktır. Fakat bu yüksek noktaya varıştan önce korkunç felâketler vukubulacaktır. İran şeytanı Dahhak, kendini bağliyan zincirleri koparak dünyanın üstüne çullanacaktır. İnsanları teselli etmek ve insanlığın son yükselişini hazırlamak üzere iki peygamber gelecektir. İşte bu fikirler dünyayı dolaşıyor ve Roma'ya kadar giderek orada, ana fikirleri

insanlık tarihinin devirlere ayrılması, bu devirlere ait ilâhların biribirini takibetmesi, dünyanın baştan başa yenilenmesi ve nihayet Altın Çağı'nın gelmesi olan bir sıra kehanetli destanlar ilham ediyordu. Daniyal'ın ve Hanok'un kitapları ve *Libri Sibyllini*'nin¹ bazı kısımları, aynı nazariyenin Yahudiler tarafından ifade edilmiş şekilleriydi. Şüphesiz herkes bu fikirleri kendine mal etmiş değildi. Bunları ilkin, muhayyileleri geniş ve yabancı akidelere meyli olan birkaç kişi kabul etmişti. *Ester* kitabının dar görüşlü ve duygusuz müellifi, dünyanın geriye kalanını ancak hor görmek ve ona kötülük dilemek üzere düşündü. *Vaiz Kitabı*'nı² yazan nedametkâr kelbî, geleceği o kadar az düşünür ki, çocukları için çalışmayı bile lüzumsuz sayar; bu bencil bekâra göre akıl ve hikmetin en yüksek mertebesi malını ölüm kadar irada bağliyabilmektir. Fakat bir millette büyük işler umumiyetle azınlık tarafından başarılır. Yahudi milleti, haşin, bencil, alaycı, zalim, dar görüşlü, kurnaz, safsatacı olmak gibi büyük kusurlara rağmen tarihte,

¹ *Lbri Sibyllini*: Eski Roma'da saklanan ve İmparatorluğun mukadderatına ait bilgileri ihtiva ettiğine inanılan kitap.

² *Vaiz Kitabı*: Tevratı teşkil eden kitaplardan biri.

menfaat kaygısına dayanmıyan en güzel he-
recan hamlesini yaratmıştır. Muhalefet, bir
memlekete daima şeref verir. Bir bakımdan,
bir milletin en büyük adamları, ölüme mah-
kûm ettiği kimselerdir. Sokrates, Atina'ya
şan ve şeref veren adam olduğu halde, Ati-
na onunla beraber yaşıyamıyacağını sandı.
Spinoza zamanımızın en büyük Yahudisidir,
fakat sinagog onu alçaklıyarak aforoz etti.
İsrail kavmi, kendisine şeref konusu olan
İsa'yı haça gerdi.

Muazzam bir hayal, yüzyıllardan beri Ya-
hudi milletin peşini bırakmıyor, onu düş-
künlüğü içinde durmadan yeniliyordu. Din-
siz medeniyete yabancı kalan Filistin, bütün
sevgi ve arzu kudretini kendi millî geleceği
üzerinde toplamıştı. Hudutsuz bir gelecek
için Tanrı'dan vaatler almış olduğuna inanı-
yordu; acı hakikat, milâttan önce dokuzun-
cu yüzyıldan itibaren dünya saltanatını git-
gide kuvvete vererek bu ümitleri altüst edin-
ce, bu millet kendini en olmaz fikir tezat-
larına attı, en garip döneklikleri deneme-
ye kalkıştı. Esirlikten önce, milletin yeryü-
zündeki istikbali hakkındaki bütün ümitler
kuzey kabîlelerinin ayrılmasıyla kaybolunca,
Davut sülâlesinin ihyası, milletin iki fırkası-

nın barışması, Yehova'ya¹ ibadet ve ruhani hükümet esaslarının putperestlik mezheplerine galebe çalması hayalleriyle avunuldu. Esirlik devrinde, şiirleri ahenkle dolu bir şair, uzak milletlerin ve adaların tâbii olacakları müstakbel bir Kudüs'ün ihtişamını o kadar hoş renkler içinde görmüştür ki, İsa'nın bakışlarından bir ışının daha altı yüzyıl önceden kendisine nüfus etmiş olduğu sanılır.

Keyhusrev'in zaferi, bütün ümidedilen şeyleri bir müddet gerçekleştirir gibi göründü. *Avesta*'nın¹ ağır başlı rahipleriyle Yehova'nın taparları kendilerini kardeş zannettiler. Eski İran bir nevi Tanrı birliği inancına varmıştı. İsrail kavmi Keyaniyanlar devrinde dinlendi. Hşayarşa'nın zamanında ise bizzat İran'lıları kendinden korkuttu. Fakat Yunan ve Roma medeniyetlerinin muzaffereane ve çoğu zaman huşunetle Asya'ya girişi, bu kavmi yeniden hayallerine daldırdı. O da, bu sefer her zamankinden büyük bir inançla, milletlerin hâkimi ve intikamcısı olarak Mesih'ten istimdat etti. Müdrik bulunduğu üstünlüğüne rağmen zillete düşmesinin verdiği sonsuz bir öğ alma ihtiyacını tatmin etmek için, ona tam bir yenilenme, arzı kökün-

¹ Yehova: İbrani dilinde Tanrı.

¹ *Avesta*; Eski İran'ın Mazdeism dininin kitabı.

den kavrıyarak altsüst edercesine sarsacak bir inkılâp lâzımdı.

İsa, düşünmeye başlar başlamaz, Filistin'de anlatageldiğimiz fikirlerin yarattığı ateşli muhite girdi. Hiçbir mektepte öğretilmiyen fakat oranın havasında esen bu fikirler İsa'nın ruhuna erkenden nüfuz etti. Bizdeki tereddütler, bizdeki şüpheler, İsa'ya hiç tesir etmedi. Zamanımızda hiçbir insanın belki ehemmiyetsiz olan alinyazısı hakkında endişe duymaksızın oturamayacağı Nâsıra dağının şu tepesinde, İsa hiçbir şüphe duymaksızın yüz kere oturdu. Bizim keder kaynağımız olan bencilikten kurtulduğu için, yalnız eserini, ırkını, insanlığı düşündü. Şu dağlar, şu deniz, şu koyu mavi gök, ufuktaki şu yüksek ovalar, onun için, tabiatı kendi alinyazısı hakkında soruşturan bir ruhun görebileceği gamlı bir hayal değil, görünmiyeni bir dünyanın, yeni bir gökün gerçek temsali, şeffaf gölgesi oldu.

Zamanının siyasi olaylarını hiçbir zaman fazla ehemmiyet vermedi, belki bu olaylardan pek haberi olmazdı bile. Hirodes'ler sülâlesi, kendisininkinden o kadar başka bir âlemde yaşıyordu ki, bu sülâlenin sadece adını duymuş olduğuna şüphe yoktur. Büyük Hirodes, ölmez hâtıralar, ve en kötü niyetli

nesilleri bile onun adını Süleyman'ın adıyla bi rarada anmaya zorlıyacak olan yarı kalmış ve tamamlanamaz âbideler bırakarak, İsa'nın doğum yılına doğru öldü. Karışık din mücadeleleriyle sapıtan bu dine riayetsiz, haris ve hilekâr Edom'lunun, aşırı mutaassıplar arasında, ahlâkla ilgisiz bir soğukkanlılığın ve hissizliğin sağladığı bir üstünlüğü vardı. Fakat dinle ilgisi olmyıan bir Yahudi kırallığı kurmak yolundaki fikri, dünyanın o zaman-ki haline göre bunun mevsimsiz olmadığı kabul edilse bile, Süleyma'nın buna benzer tasavvuru gibi, milletin tabiat ve mizacından gelen güçlüklerle karşılaşarak gerçekleşemezdi. Üç oğlu, İngiliz hâkimiyeti altındaki Hint racaları gibi, ola ola Roma'lıların valileri oldular. İmparator Tiberius'un nedimi ve dalkavuşu ve Galile veya Perea tetrarkı olan ve İsa'nın bütün hayatınca tebasından bulunduğ u Antipater veya Antipas, çoğ u zaman karısı Hirodias'ın fena tesiriyle doğru yoldan sapan tembel ve değersiz bir hükümdardı. İsa'nın sık sık gittiğ i Golan ve Batanea eyaletleri tetrarkı Filipus, çok daha iyi bir hükümdardı. Kudüs komutanı Arkhelaus'a gelince, İsa onu tanıyamadı. Bu zayıf, seciyesiz ve bazan haşın olan adam Augustos tarafından azledildiğ i zaman, İsa on yaşında kadar-

dı. Böylece Kudüs, muhtariyetinin son nişanesini de kaybetti. Samiriye ve İdumea ile birleştirilen Yahudiye, Suriye vilâyetinin bir nevi eki haline geldi; o zamanlar Suriye'de Roma İmparatorunun mümessili ve umumi vali olarak tanınmış konsül senatör Publius Sulpicius Quirinus bulunuyordu. Büyük meseleler hususunda Suriye'deki imparator mümessiline bağlı olan Copinus, Marcus Ambivius, Annius Rufus, Valerius Gratus ve nihayet Pontius Pilatus (milâdın 26 ncı senesinde), ayakları altında patlıyan yanardağı söndürmekle durmadan uğraşarak biribiri ardından Yahudiye'yi idare ettiler.

Gerçekten, Musa şeriatı tarafçılarının sebeb olduğu devamlı ayaklanmalar, bütün bu müddet zarfında Kudüs'ü karıştırdı. İsyancıların ölümü muhakkaktı; fakat Tevrat'ın bütünlüğünün korunması bahis konusu olunca, ölüm şevkle aranıyordu. Kartal şeklindeki Roma armalarını devirmek, Hirodes'ler tarafından yapıp bâzan Musa'nın emirlerine aykırılıkları olan sanat eserlerini tahribetmek, *procurator*'lar¹ tarafından dikilen ve kitabeleleri putpereslikle lekelenmişe benziyen adak

¹ *Procurator*: bir vilâyeti idare etmek ve vergi tarhetmekle mükellef Roma valisi.

armalarına karşı ayaklanmak, hayatı hiçe saydıracak bir cezbe derecesine erişen bu mutasassıplar için bitmez tükenmez tahrik sebepleri vardı. Sarifeus'un oğlu Yahuda ve Margalot'un oğlu Matyas, bu iki tanınmış Tevrat bilgini, kurulu düzene karşı cesaretle savaşıyan bir fırka kurdular; bu savaş kendilerinin cezaya çarpılmalarından sonra da devam etti. Samiriye de bu gibi hareketlerle kaynaşıyordu. Öyle görünüyor ki Tevrat'ın hiçbir zaman, dehasının ve büyük ruhunun tam yetkisi ile onu lâğvedecek olan adamın yaşadığı zamandaki kadar çok tarafçısı olmamıştır. Önlerinde Tevrat'a riayetsizlik gösterecek olan herkesi öldürmeyi kendilerine vazife edinen dindar kaatiller meydana çıkmaya başlıyordu. Bambaşka bir zihniyeti temsil eden ve bir nevi ilâhi şahıslar sayılan *keramet sahipleri*, zamanın şiddetle hissettiği tabiatüstü ve ilâhi şeyler ihtiyacından dolayı rağbet görüyorlardı.

İsa'ya çok daha fazla tesir eden bir hareket de, Golan'lı veya Galile'li Yahuda'nın hareketi oldu. Roma'nın yeni, fethettiği memleketlerin mâruz kaldığı tabiiyet külfetlerinden biri de nüfus sayımı idi. Büyük merkezî idarelerin külfetlerine pek alışık olmıyan milletlerin daima garip bulduğu bu tedbirden, Yahudiler bilhassa nefret ediyorlardı.

Henüz Davut zamanında, bir sayımın şiddetli itirazlara ve peygamberlerin tehditlerine yol açtıklarını görüyoruz. Filhakika sayım vergiye esas teşkil ediyordu; halbuki vergi, gerçek bir ruhani idarenin nazarında hemen hemen dine aykırı bir şeydi. Mal sandıklarındaki para, çalınmış para sayılıyordu. Quirinus tarafından emredilen nüfus sayımı (milâdın 6 ncı senesinde), bu fikirleri kuvvetle uyandırarak büyük bir kaynaşmaya sebeb oldu. Kuzey vilâyetlerinde bir hareket patlak verdi. Tabariye gölünün doğu kıyısındaki Gamala şehrinden Yahuda adında biri ile Saduk isminde bir Fërisî, verginin meşruluğunu reddetmek sureyile, çok taraflısı olan ve az bir zaman sonra tesirini bir ayaklanma şeklinde gösteren bir mezhep kurdular. Mezhebin ana prensipleri, «efendi» unvanı Tanrı'ya aidolduğu için bu unvanın kimseye verilmemesi ve hürlüğün hayattan değerli olduğu idi. Yahuda, şüphe yok ki, sonradan bir siyasi hareket doğuran bir Galile mezhebinin, kafası İsa'nın fikirleriyle meşgul reisiydi. Procurator Coponius, Golan isyanını bastırdı; fakat mezhep yaşamaya devam ve reislerini muhafaza etti. Kurucusunun oğlu Menahem'in ve akrabasından Eleazar adında birinin idaresinde bu mezhebi, Yahudilerin Roma'lılara karşı son mücadeleye

lerinde çok faal bir durumda gene görürüz. İsa, Yahudi ihtilâlini kendisinininkinden bambaşka bir şekilde tasarlıyan bu Yahuda'yı tanımıştır; her halde bu mezhebi tanıdı ve Sezar'ın geliri hakkındaki kaziyesini belki bu mezhebin düştüğü hataya karşı söyledi. Her türlü isyan fikrinden uzak kalan uslu akıllı İsa, selefinin hatasından faydalandı, başka bir âlem, başka bir kurtuluş tahayyül etti.

İşte böylece Galile, içinde türlü unsurların kaynaşma halinde bulunduğu bir nevi külhan gibiydi. Bu kaynaşmanın neticesi,, hayatı son derece hor görme, daha doğrusu bir nevi ölüm iştahı oldu. Büyük taassup hareketlerinde tecrübeye hiç ehemmiyet verilmez. Cezair'de, Fransız işgalinin ilk zamanlarında. ilk bahar geldi mi, kâfirleri koymak için Tanrı tarafından gönderildiklerini ve yaralanmaz olduklarını söyleyen vahiyli adamların ayaklandığı görüldü; ertesi sene bunların ölümleri unutulur, haleflerinin imanı zayıflamazdı. Bir bakımdan çok sert olmakla beraber henüz o kadar sıkıcı olmıyan Roma hâkimiyeti, çok serbeslik veriyordu. İsyan bastırmalarda korkunç olan bu büyük ve haşin hâkimiyetler, korunacak bir akidesi olan Devletler gibi vesveseli değildi. Şiddet gös-

termek lâzım geldiğine hükmedecekleri güne kadar, her şeye göz yumarlardı. Başiboş dolasmakla geçen hayatı boyunca, İsa'nın bir kere bile zabıta tarafından rahatsız edildiği görülmez. Böyle bir serbeslik, ve her şeyden fazla, Galile'nin Ferisîlerin yürüttükleri sözde ilmin bağları arasına daha az sıkışıp kalmış olması, bu memlekete Kudüs'e nispetle gerçek bir üstünlük veriyordu. İnkılâp, yahut başka bir deyimle, Mesih'i bekleme, orada bütün zihinleri işletiyordu; türlü türlü tefsir olunmak üzere altüst edilen Tevrat, en muazam ümitleri besliyordu. Eski Ahit'in en basit yazılarının her satırında, doğrulara huzur ve sükûn getirecek ve Tanrı'nın eserini ebedî olarak pekleştirecek müstakbel devrin teminatı ve bir nevi programı görülüyordu. Menfaat ve zihniyet bakımından biribirinin zıddı iki fırka halinde ayrılma, İbrani milleti için her zaman mânevi alanda bir verimlilik kaynağı olmuştur. Yüksek mukadderata namzet her millet, içinde muhalif kutuplar bulunan eksiksiz küçük bir âlem olmalıdır. Yunanistan'ın, biribirinden birkaç fersah mesafede Isparta'sı ile Atina'sı vardı; derin görmiyen bir kimse için iki zıt kutup olan bu iki şehir, hakkikatte biribirine lüzumlu iki rakîp kardeşten başka bir şey değildi.

Yahudiye'de de böyle oldu. Bir bakımdan Kudüs'ünkü kadar parlak olmıyan Kuzey'in gelişmesi, netice itibariyle çok daha verimli, oldu; Yahudi milletinin en canlı eserleri daima oradan gelmişti. Tabiat duygusunun hiç mevcut olmaması, sadece Kudüs sanatıyla yaratılan ihtişamlı fakat kasvetli eserlere kuru ve çirkin bir görünüş vermiştir. Kudüs, kendilerini ağıra çeken bilginleri, soğuk rahipleri, iki yüzlü ve asık suratlı sofuları ile, insanlığın kalbini asla kazanamazdı. Kuzey, dünyaya sâf Salum'luyu, mütevazî Kenân'lı kadını, sevdalı Mecdelli Meryem'i, iyi kalbli süt Baba Yusuf'u, Bakire Meryem'i verdi. Hristiyanlığı yalnız başına Kuzey yarattı. Kudüs ise, aksine, Ferisîler tarafından kurulup *Talmud* tarafından tesbit edilen ve Ortaçağı aşarak bize kadar gelen inatçı Yahudiliğin gerçek vatanıdır.

Pek cana yakın bir tabiat, daha az sert ve, tâbir caizse, Tanrı birliği fikrine daha az kuvvetle bağlı bir ruhun doğmasına yardım ediyor, ve bu ruh Galile'lilerin bütün hayallerine sâf ve hoş bir hal veriyordu. Yeryüzünün en kasvetli memleketi, belki Kudüs dolaylarındaki bölgedir. Galile ise aksine, yemyeşil, pek gölgelik, pek içi açıcı bir

memleket, *Neşideler Neşidesi*'nin¹ ve Tanrı şarkılarının hakiki memleketiydi. Mart ve nisan aylarında kırlar, renklerinin berraklığı hiçbir şeyle mukayese edilemiyecek çiçeklerden dokunmuş bir halıdır. Hayvanlar küçük, fakat son derece yumuşak başlı ve sevimlidir. Diri hareketli narin kumrular, bastıkları otu eğmiyecek kadar hafif, parlak tüylü karata-vuklar, yolcunun neredeyse ayağının dibine konan sorguçu tarlakuşları, keskin ve tatlı bakışlı küçük ırmak kaplumbağaları, utangaç edalı ve ağır başlı leylekler, sıkılganlığı bir tarafa bırakarak, insanın yanlarına yaklaşmasına müsaade ederler, hattâ onu çağırır gibi görünürler. Dünyanın hiçbir yerinde dağlar buradaki kadar ahenkli bir görünüşle serilmez, daha büyük düşünceler ilham etmez. Anlaşılan, İsa bu dağları bilhassa sevmiştir. İlâhi hayatının en mühim işleri dağlarda geçer; en iyi ilhamlarını orada alırdı; eski peygamberlerle gizli görüşmelerini orada yapardı; ölümünden sonra da çıraklarına orada «tecelli» etti.

İslâmlığın insan hayatında yarattığı büyük yoksulluktan dolayı pek kasvetli ve yü-

¹ Tevratı teşkil eden kitaplardan biri.

rekler sızlatıcı bir hal almış olan, fakat insanların tahribedemediği her şeyin hâlâ sadelik, tatlılık, sevgi ifade ettiği bu güzel memleket İsa'nın zamanında refah ve neşe içindeydi. Galile'liler gayretli, cesur, çalışkan sayılırlardı. Antipas tarafından Tiberius şerefine Roma üslûbunda inşa edilen (milâdın 15 inci senesine doğru) Tabariye şehri müstesna, Galile'de büyük şehir yoktu. Bununla beraber memleketin nüfusu çoktu, her tarafı küçük şehirler, büyük köylerle kaplı idi, her yeri özenle ekilir biçilirdi. Eski ihtişamından kalan harabelerde, bu milletin, sanata hiç kabiliyeti olmıyan, lükse pek aldırış etmiyen, şekil güzelliklerine karşı ilgisiz kalan, sadece çiftçilik eden idealist bir mille tolduğu hissedilir. Kırılarda bol yemiş, bol serin su vardı; büyük çiflikler asmalarla, incir ağaçlarıyla gölgelenirdi; bahçeler elma, ceviz, nar ağaçlarından görünmezdi. Yahudilerin bugün hâlâ Safed'de yaptıkları şaraba bakılırsa, şarapları nefîsti ve çok içilirdi. Herkesin memnun olduğu ve kolay tatmin edilen bu hayatta, bizim köylümüzün koyu maddiyetçiliği, bereketli Normandiya'nın taşkın sevinci, Flaman'ların kaba neşesi yoktu. Bu hayat, dünya ile ahreti birbiriyle karıştıran esirî hayaller ve bir nevi şairane tasavvuf içinde ruhanileşiyordu. Varsın vaftizci Yahya Yahudiye'deki çölünde herkesi nefse eza yolu ile tövbeye da-

vet etsin, durmadan gürlesin, çekirge yiye-
rekten çakallarla bir arada yaşasın. Mesih
yanlarında iken arkadaşları neden oruç tut-
sunlar? Tanrı âleminde neşe de bulunacaktır.
Zaten neşe alçak gönüllü ve iyi niyetli insan-
lara mahsus bir şey değil midir?

Hristiyanlığın doğuşunun tarihi böylece
baştanbaşa, nefîs ve şairane bir kır hayatı
destanı olmuştur. Düğün yemeklerine giden,
ziyafetlerine hafifmeşrep kadını ve iyi kalbli
Zekkây'ı çağıran bir Mesih, Tanrı âlemini
kuranların bir sağdıç kafilesi halinde oluşu:
işte Galile buna cesaret etmiş, bunu kabul
ettirmiştir. Yunanistan heykel ve şiirle, insan
hayatının güzel tablolarını çizmiştir, fakat bu
tablolarda ne gittikçe hayalleşen zeminler, ne
de uzak ufuklar vardır. Galile'de mermer,
usta işçiler, ince ve zarif lisan yoktu, fakat
halkının muhayyilesi en ulvî bir ideali yarat-
tı; çünkü bu şiirli kır hayatının gerisinde, in-
sanlığın alinyazısını tâyin edecek hareketler
oluyordu, ve bu hayatı aydınlatan ışıık Tanrı
âleminin güneşiydi.

İsa, insanı mesteden böyle bir muhitte
yaşayıp büyüyordu. Çocukluğundan itibaren
hemen her sene dinî yıl dönümleri için Ku-
düs'e gitti. Hacca gitme, taşra Yahudilerine
pek hoş gelen bir merasimdi. İlkbaharda,
hepsi de varacakları Kudüs'ün ihtişamını, mâ-

betlerde kurban etme töreninin yapıldığı yerdeki korkunç manzaraları, ve din kardeşleriyle bir arada bulunmanın hazzını düşünene, ve ailece yolculuk etmedeki saadeti belirten «mezamir»i okuya okuya, günlerce dere tepe aşarak yol alırlardı. İsa'nın bu seyahatlerde takibettiği yol, Gibe'a ve Şekem'den geçen şimdiki yoldu. Bu yol Şekem'den Kudüs'e kadar pek çetindir. Fakat eski Silo ve Bethel mâbetlerinin yakınlığı ruhu uyanık tutar. Son merhale olan Aynel-haramiye gamlı ve hoş bir yerdir, ve değme tahassüs, geceleme üzere orada kalmanın uyandırdığı tahassüsler ayarında olamaz. Vâdi dar ve loştur; yamaçlarını kaplıyan, içinde kabirler oyulu kayalardan kara bir su çıkar. Burası, zannımcı, o nefis seksen dördüncü «Mez-mur» da yolun bir durağı olarak methedilen ve Ortaçağın mülayim ve hüznü tasavvufu için hayatın remzi halini alan «Göz yaşları Vâdisi» veya sızıntılı vâdidir. Ertesi gün erkenden Kudüs'e varılacaktır; böyle bir bekleme bugün bile kervanı canlı tutar, geceyi kısaltır, uykuyu hafifletir.

Bir araya gelen milletin fikirlerini birbirine geçirdiği ve hemen daima büyük kaynaşma yuvaları olan bu yolculuklar, İsa'yı ümmetinin ruhu ile temasa getiriyor ve ona şüphesiz Yahudiliğin resmî müesseselerinin kusurlarına karşı nefnet telkin ediyordu. Çö-

lün onun için erkenden başka bir mektep olduğu ve orada uzun müddet oturduğu rivayet ediliyor. Fakat orada bulduğu Tanrı, kendi Tanrısı değildi; olsa olsa, Eyyub'un kimseye hak vermiyen sert ve korkunç Tanrısı olabilirdi. Bazen şeytan onu kandırmaya gelirdi. O zaman İsa sevgili Galile'sine döner, yeşil tepeler ve berrak pınarlar ortasında, ruhlarında şendik, yüreklerinde meleklerin ilâhisi olduğu halde İsrail kavminin kurtuluşunu bekliyen çocuklar ve kadınlar arasında, baba bildiği kendi Tanrısına kavuşurdu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜH

İsa'nın İlk Meselleri — Bir Baba Tanrı ve Sâf Bir Din Hakkındaki Düşünceleri — İlk Çırakları.

Yusuf, oğlu henüz millet ölçüsünde bir rol oynamadan öldü. Böylece Meryem ailenin reisi kaldı; oğlunu, aynı adı taşıyan birçok kimseden ayırdetmek istedikleri zaman ekseriya «Meryem'in oğlu» diye çağırmaları bu yüzdendir. Meryem, anlaşılan, Kocasının ölümü ile Nâsıra'da garip kaldığı için, belki doğduğu yer olan Kana'ya çekildi. Kana, Nâsıra'dan iki, buçuk saat mesafede, Asokhis vâdisini kuzeyden kenarlıyan dağların eteğinde, küçük bir şehirdi. Burada, Nâsıra'daki kadar muhteşem olmamakla beraber bütün ovayı kucaklıyan manzarayı, Nâsıra dağları ile Sephoris tepeleri özel bir güzellikle çevreler. İsa bir müddet burada oturmuşa benzer. Gençliğinin bir kısmını ihtimal burada geçirmiş, ilk mucizelerini burada göstermiştir.

İsa, babası gibi doğramacılık ediyordu. Bu, insanı küçük düşünen, utanılacak bir şey değildi. Kendini fikrî çalışmalara veren bir

adamın mutlaka bir sanat öğrenmesi Yahudilerde âdetti. En ünlü bilginlerin birer sanatı vardı; netekim, pek itinalı bir tahsil, terbiye görmüş olan aziz Pavlus çadırcılık ederdi, İsa hiç evlenmedi. Bütün sevmek üzere, Tanrı'nın takdirine bağlı yüce bir vazife saydığı şey üzerinde toplandı. Kadınlara duyduğu çok ince duygular, ülküsüne beslediği mutlak fedakârlık duygusundan asla ayrıldı. Yaratmak istediği esere gönül veren kadınlara, François d'Assise ve François de Sales gibi kardeş muamelesi etti; İsa'nın da Sainte Claire'leri, Françoise de Chantal'leri vardı; fakat bu kadınların İsa'nın eserinden fazla kendisini sevmiş olmaları muhtemeldir. Çok yüksek yaratılıştaki insanlarda ekseriya olduğu gibi, aşk duygusu onda sonsuz bir yumuşaklığa, belirsiz bir ahenk duygusuna, dünya ölçüsünde sevinçli bir ruh huzuruna döndü.

Hayatının pek bilinmiyen bu devrinde İsa'nın düşüncesi nasıl gelişti? Peygamberliğe ne gibi derin düşüncelerle başladı? Hal tercümesi doğru bir zaman sırasına bağlı olmayan dağınık hikâyeler halinde elimize geçdiği için bu bilinmiyor. Fakat canlı mahlûkların gelişmesi her yerde bir türlü olur, ve İsa'nunki kadar kuvvetli bir şahsiyetin gelişmesi de, şüphesiz yumuşamaz kanunlara göre olmuştur. Yahudilikten ilham almaksızın

idrâk ettiği ve baştanbaşa kendi büyük ruhu tarafından yaratılmışa benziyen yüksek bir Tanrı mefhumu, kuvvetinin esasını teşkil etmiştir denilebilir. Bu esas, vicdanın huzuru ve kalbin sükûneti içinde sesi duyulan Baba bir Tanrı fikridir. İsa'da ruhla veva gözle alınan vahiyler yoktur; Tanrı ona, kendinden başka bir kimseye hitabeder gibi hitabetmez. Tanrı onun nefsindedir; kendini Tanrı ile beraber hisseder ve Babasından naklettiği sözler kalbinden gelir. Her an mevcut bir temasla Tanrı'nın bağrında yaşar; onu görmez, fakat Musa gibi gök gürlemesine ve çalılar yanmasına, Eyyup gibi vahiyli fırtınaya, eski Yunan hakimleri gibi kehanete, Sokrates gibi hususi bir cine, ne de Muhammet gibi Cebrail'e ihtiyacı olmaksızın onun sesini duyar. Bir Sainte Thérèse'nin¹ hayallerinin veya marazî ihsaslarının bu duyuşla alâkası yoktur; kendisinin Tanrı ile bir olduğunu söyliyene sofunun kendinden geçişi bambaşka bir şeydir. İsa, dine karşı saygısızlık olan, kendisinin Tanrı olduğu fikrini, bir an izhar etmez. Tanrı ile doğrudan doğruya temasta bulunduğu inanır, Tanrı'nın oğlu olduğunu sanır. İnsanlar içinde şimdiye kadar Tanrı'nın varlığını en yüksek derecede idrâk etmek İsa'ya nasibolmuştur.

¹ On altıncı yüzyılda yaşamış bir azize.

Böyle bir ruh ve fikir haletinden hareket eden İsa'nın nazariyeci bir filozof olmayacağı da anlaşılır. Çıraklarına karşı hiçbir muhake-me yürütmezdi; onlardan hiçbir dikkat cehdi beklemezdi. Skolâstik teolojisinden İncil kadar uzak kalmış bir şey yoktur. Yunan içtihatçılarının Tanrı'nın varlığı hakkındaki nazariyeleri bambaşka bir zihniyetin mahsulüdür. Tanrı'nı doğrudan doğruya Baba olarak idrâki. iste İsa'nın bütün teolojisi.

Şüphesiz İsa, kendi hakkındaki bu yüksek inanışa birdenbire varmadı. Fakat, bu yolda attığı ilk adımlardan itibaren, Tanrı ile kendisini baba-evlât saymış olması muhtemeldir. Onun büyük özelliği işte bundadır; bu bakımdan kendi neslinden tamamiyle ayrılır. Ne Yahudi ne de Müslüman, sevgiye dayanan bu teolojisi anlamadılar. İsa'nın Tanrısı, canı istediği zaman bizi öldüren, canı istediği zaman lânetliyen, canı istediği zaman kurtaran o meşum Tanrı değildir, İsa'nın Tanrısı «Babamız»dır. İçimizde «Baba» diye seslenen hafif bir fısıltıyı dinlemekle onun sesini işitiriz. İsa'nın Tanrısı, kendisine millet olarak İsrail kavmini seçen ve onu her şeye karşı koruyan müstebit tarafçı değildir. O, insanlığın Tanrısıdır. İsa, Makkabee'ler gibi bir vatansever, Golan'lı Yahuda gibi bir ruhanî hükümet taraftarı olmayacak, milletin bâtil itikatları üzerine casaretle yükselerek Tan-

rının cihanşümul babalığını kuracaktır. Golan'lı, Tanrıdan başkasına «fendi» demek-tense ölmenin daha iyi olduğunu söylerdi; İsa bu adı, kim almak isterse ona bırakır, ve Tanrıya daha mûnis bir lâkap tahsis eder. Kendince kuyveti temsil eden yeryüzündeki iktidar sahiplerine istihza ile dolu bir saygı gösterir, ve herkesi yücelerdeki Baba'sına ve kalbinde taşıdığı Tanrı saltanatına güvendi-ren büyük teselliye kurar.

Bu «Tanrı saltanatı» veya «Gök saltanatı» sözü, İsa'nın yeryüzüne getirdiği inkılâbı ifade ederken en çok severek kullandığı bir tâdirdi. Bu söz, Mesih'e ait tâbirlerin hemen hepsi gibi Daniyal'in kitabından alınmıştı. Bu harikulâde kitabın müellifine göre, çökmesi mukadder olan gayrimeşru saltanattan sonra, ebediyen sürecek olan beşinci bir saltanat, azizler saltanatı gelecektir. Bu yeryüzündeki Tanrı saltanatı, tabiî olarak en çeşitli tefsirlere yol açıyordu. İsa, hayatının son senele-
rinde, dünyanın âni bir yenilenmesiyle bu saltanatın maddeten gerçekleşeceğine inandı. Fakat şüphe yok ki, bu onun en yüksek düşüncesi olmamıştır, Baba bir Tanrı mefhumundan çıkardığı takdire şayan ahlâk anlayışı, dünyanın sonunu yakın sanan ve dindarlaşmak suretiyle mevhum bir felâkete hazırlanan • coşkunların ahlâk anlayışı değildir; onunki, yaşamak istiyen ve yaşamış bulu-

nan bir âlemin ahlâk anlayışıdır. Kılı Kırk yararak dış belirtiler arıyan kimselere: «Tanrı saltanatı sizin içinizdedir» derdi. Tanrı saltanatının maddeten kurulması fikri, ölümün unutturduğu bir buluttan, gişici bir yanlışlıktan ibaret kaldı. Hakikî Tanrı saltanatını, kendi halinde, halim insanların saltanatını kuran İsa, ilk günlerin İsa'sı, Baba'sının hitabının kalbinde daha berrak sesli yankılar uyandırdığı o temiz ve katışıksız günlerin İsa'sıdır. O zamanlar, birkaç ay, belki bir sene, Tanrı gerçekten yeryüzünde oturdu. Genç doğramacının sesi birdenbire yumuşadı. Varlığından sonsuz bir füsün saçılıyor, evvelce kendisini görenler şimdi onu tanımıyorlardı. Henüz çırakları yoktu, ve etrafını saran guruh, ne bir tarikat ne bir mezhep teşkil ediyordu; fakat bu gurupta daha o zamandan müşterek bir ruh, insana nüfuz eden tatlı bir şey hissediliyordu. Huyunun güzelliği, ve bazan Yahudi ırkında görülen neviden o güzelim yüzü, etrafında âdeta bir büyü çemberi yaratıyor, bu iyi niyetli sâf halk içinde kimse bu büyüye tutulmaktan kurtulamıyordu.

Genç üstadın fikirleri, insanlığın bugüne değin daha üstüne yükselemediği orat halli iyiliği çok aşmamış olsaydı, cennet gerçekten yeryüzüne inerdi. İnsanların Tanrı oğlu olmaları bakımından aralarındaki kardeşlik bağları, ve bundan doğan ahlâki neticeler

pek ince bir hisle istidlâl ediliyordu. Zamanının bütün din bilginleri gibi sürekli muhakemeye az meyli olan İsa, akidelerini, bazıları garip ve muammalı olan özlü mesellerde hullâsa ediyordu. Bu mesellerin birkaç Eski Ahit kitaplarından alınmıştı. Başkaları da, Sokho'lu Antigone, Sirakh oğlu İsa ve Hillel gibi daha yeni hakimlerin düşünceleriydi, ve İsa bunları bilgince incelemeler yolu ile değil halkın ağzından sık sık işiterek öğrenmişti. Sinagog'un iyi ifade edilmiş pek çok darbimeseli vardı; bunlar âdeta, herkesin malı olan bir mesel edebiyatı teşkil ediyordu. İsa, ağızdan öğrenilen bu derslerin hemen hepsini, yüksek bir anlayışla kavramak suretiyle benimsedi. *Kannu*'un ve eskilerin gösterdiği vazifeleri, hemen daima daha da artırarak kemal derecesine varılmasını istiyordu. Alçak gönüllülük, merhamet, feragat, kendi nefesine karşı sert davranma faziletleri, bu ilk derslerde tohum halinde mevcuttu; bunlara pek haklı olarak hristiyan faziletleri denmiştir, çünkü bunlar gerçekten İsa tarafından va'zedilmiş olan faziletlerdir. Âdalet bahsinde, herkesin bildiği şu açık hakikati tekrarlamakla yetinirdi: «Sana yapılmasını istemediğim şeyi başkasına yapma.» Fakat gene de bencil olan bu eski hikmet düsturu ona yetmiyordu; İsa, ifrata varıyordu:

«Bir kimse sağ yanağına vurursa, ona

öteki yanağını çevir. Bir kimse sırtındaki gömlek üzerinde hak iddia ederse ona abanı bırak.»

«Sağ gözün seni kötülüğe sevkederse, onu oy ve kendinden uzağa fırlat.»

«Düşmanlarını sev, senden nefret edenlere iyilik et; sana zulmedenler için dua et.»

«Kimse hakkında hüküm vermezsen senin hakkında da hüküm verilmez. Affet, sen de affedilirsin. Baba'n kadar merhametli ol. Vermek almaktan iyidir.»

«Alçak gönüllü yükselecek, mağrur alçacaktır.»

Sadaka, merhamet, yumuşaklık, barışseverlik ve kalbin menfaat duygusundan tamamiyle ayrılması hakkında Sinagogun akidesine ilâve edecek fazla bir şeyi yoktu. Fakat İsa, bunları ahenkle dolu bir eda ile va'zediyor, uzun zamandan beri bilinen mesellere yeni bir çeşni katıyordu. Ahlâk, azçok iyi ifade edilmiş esaslardan ibaret değildir. Kaideyi sevdiren şiirli ifade, mücerret bir hakikat olan kaidenin kendisinden daha mühimdir. İncildeki ahlâk-daha eski meselleri yoğurarak hemen hemen baştan başa yeniden düsturlaştırılabileceği için pek özellikli olmadığı söylenebilirse de, gene de-insan vicdanının yarattığı en yüksek eser, şimdiye kadar hiçbir ahlâkcının yazamadığı kadar güzel, bir kusursuz hayat mecellesidir.

İsa, Musa'nın kanunları aleyhinde bulunmazdı; fakat onların yetersizliğini gördüğü aşikârdır, ve bunu ima ederdi. Eski hakîmlerin dediklerinden fazlasını yapmak lâzımgeldiğini durmadan söylerdi. En küçük bir sert sözü menediyor, boşanmayı ve her türlü yemini yasak ediyor, kısası tahbih ediyor, tefeciliği reddediyor, şehvet arzusunu zina derecesinde bir suç sayıyordu. Yapılan bütün kötülüklerin bağışlanmasını istiyordu. Bu yüksek merhamet düsturlarının dayandığı sebep daima aynı sebepti: «...Güneşi iyiler için olduğu kadar kötüler için de doğan yüce Baba'nızın oğulları olmanız için.» «Yalnız sizi sevenleri severseniz, ne meziyetiniz kalır?» diye ilâve ediyordu. «Bunu vergi müstelzimleri de yapıyor. Kardeşlerinizden başkasını selâmlamazsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Bunu putperestler de yapıyor. Yucelerdeki Baba'nız kadar mükemmel olunuz.»

Bu prensiplerin neticesi, tamamiyle kalbin duygularına, Tanrı'yı taklide, vicdanın doğrudan doğruya (vücelerdeki Baba ile temasta bulunmasına dayanan sâf bir ibadet, rahipsiz ve şeklî tezahürleri olmıyan bir dindi. Kendini Yahudi âleminin ortasında birinci derecede bir inkılâpçı haline getiren bu kadar ileri bir netice karşısında asla gerilemedi. İnsanla Tanrı arasında neden araçlar bu-

lunsun? Tanrı insanın kalbinden başka bir şeye bakmadığına göre, yalnız bedene tesir eden o gusüller ve şeklî ibadetler nereye yarar? Yahudi için hep kutsal olan din gelenekleri bile sâf hisse nispetle hiçbir şey değildir. Dua ederken, gören var mı diye başlarını çeviren, sadaka verirken herkese duyuran, elbiselerine dindarlıklarını gösteren alâmetler takan Ferisîlerin ikiyüzlülüğü, sah-te dindarlığın bütün bu yapmacıkları, İsa'yı çileden çıkarıyordu. «Onlar karşılıklarını aldılar, diyordu; sana gelince, sadaka verdiğin zaman, bunun gizli kalması için sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin. Böyle yaparsan, gizli şeyleri gören Baba'n sadakanı sana iade edecektir. İbadet ettiğin sırada başkalarının görmesi için havralarda ayakta dikilerek ve meydanların köşesinde durarak dua etmesini seven ikiyüzlüler gibi yapma. Onlar, gerçekten, yaptıklarının karşılığını alırlar. Sana gelince, eğer dua etmek istersen odana gir, kapıyı kapa, Baba'na dua et; gizli şeyleri bilen Baba'n duanı kabul edecektir. Dua ederken de, çok dil döktükleri için dualarının kabul edilmesi lâzımgeldiğini sanan putperestler gibi uzun sözler söyleme, Baba'n Tanrı, neye ihtiyacın olduğunu sen istemedenden bilir.»

İsa, dünyadan el etek çekmiş bir dindar tavrı takınmıyor, insanın daima Tanrı'yı ara-

dağı yerler olan dağlarda, تنها yerlerde dua etmekle, daha doğrusu derin düşüncelere dalmakla yetiniyordu. Daha o vakitler çı raklarına öğrettiği bir dua, kendisinden sonra pek az kimsenin kavrayabildiği bu insan-Tanrı münasebetleri anlayışını hulâsa ediyordu.

«Ey yücelerdeki Baba'mız, adın mübarek olsun; saltanatın başlasın; hükmün yücelerde olduğu gibi yeryüzünde de geçsin. Her günkü ekmeğimizi bugün de ver. Bize kötülük edenleri affettiğimiz gibi sen de bizi affet. Bizi, deneme felâketinden esirge; bizi şeytandan kurtar.» İsa. yücelerdeki Baba'nın bize lâzım olanı bizden iyi bildiği, ve şunu bunu istemekle ona âdeta hakaret edildiği fikri üzerinde bilhassa durur.

Böylelikle İsa, sadece, Yahudiliğin ortaya atmış olduğu fakat milletin resmî sınıflarının gittikçe tanımamaya meylettiği prensiplerden neticeler çıkarmış oluyordu. Hiçbir putperest rahip mümine şöyle dememiştir: «Kurbanını kurban taşına getirdiğin zaman, kardeşinin bir şey için sana gücendiğini hatırlarsan kurbanını hemen taşın üstüne bırak, ve ilkin kardeşinle barışmaya git, ondan sonra gel ve kurbanını sun.» Yalnız eski zamanlarda, rahipler sınıfından nefret eden Yahudi peygamberleri, ve bilhassa İsaya, insanın Tanrı'ya borçlu olduğu ibadetin ha

kiki mahiyetini sezmişlerdi. «Kurbanlarını-
zın çok oluşundan bana ne? Doydum bunlara;
koçlarınızın yağı gönlümü bulandırıyor; gün-
lüğünüz beni rahatsız ediyor; çünkü elleriniz
kana bulanmış. Düşüncelerinizi sâflaştırınız;
kötülük yapmaya son veriniz, adalet arayı-
nız, ve ondan sonra geliniz.» Son zamanlarda
âdil Simeon, Sirakh oğlu İsa ve Hillel gibi
bazı bilginler, *Kanun*'un hulâsasının adalet-
ten ibaret olduğunu söylemekle hemen he-
men hedefe vardılar. Mısır Yahudi âlemin-
de Philon, İsa ile aynı zamanda büyük bir
ahlâki kutsallık taşıyan fikirlere erişiyor, ve
bu fikirlerin neticesi olarak *Kanun*'a uygun
şeklî ibadetlere pek ehemmiyet verilmiyor-
du. Şemaya ve Abtalion da, birçok kere,
dinle ilgili vicdan meselelerinde çok serbest
davrandılar. Az sonra da haham Yohanan,
hayır işlerini *Kanun*'u incelemekten bile üs-
tün tuttu. Bununla beraber, meseleyi tesirli
bir tarzda ortaya atan yalnız İsa oldu. Hiçbir
kimse İsa'dan daha az rahip ruhlu, dini ko-
rumak bahanesiyle onu boğan şekillere daha
fazla düşman olmamıştır. Bu bakımdan he-
pimiz onun çırakları, onun yolunda yürü-
yen kimseleriz; İsa böylece, ebedî bir taşla
gerçek dinin temelini attı; ve eğer din in-
sanlığın en belli başlı bir şeyi ise, İsa bu
bakımdan kendisine verilen ilâhi mertebeyi
haketmiştir. Büsbütün yeni bir fikir. kalbin

temizliği ve insanların kardeşliği üzerine kurulmuş bir din fikri, onun aracılığı ile dünyaya giriyordu; bu fikir o kadar yüksektir ki, (sonradan hıristiyan kilisesi bu noktada İsa'nın maksatlarını tamamivle yanlış göstermek lüzumunu duymuştur,) ve bugün de ancak birkaç kişi bu fikre uymak kabiliyetini göstermektedir.

Pek ince bir tabiat sevgisi, İsa'ya her an kuvvetli tasvirler ilham ediyordu. Bazan, bizim nükte dediğimiz dikkate şayan bir incelik, mesellerine daha tesirli bir eda veriyordu; bazen de bu mesellerin kuvveti, yerinde kullanılmış halk darbimesellerinden ileri geliyordu. «Kendi gözünde mertek varken nasıl olur da kardeşine: Dur da gözünden şu saman çöpünü çıkarayım! diyebilirsin? Ey iki yüzlü! İlkın kendi gözündeki mertegi çıkar, sonra kardeşinin gözündeki saman çöpünü çıkarmayı düşünebilirsin.»

Uzun zamandan beri genç üstadın kalbinde bulunan bu dersler, daha o vakitler birkaç müptediye bir araya toplamıştı. Zamanın temayülleri küçük tarikatlere yöneliyordu; devir, *İyi Ediciler*'in devriydi. Meselleri Talmud'un teşkil eden ve her birinin ayrı öğretimi olan Şemaya, Abtalion, Hillel, Şammai, Golan'lı Yahuda, Gamaliel gibi hahamlar ve daha başka birçokları her taraftan çıkıyorlardı; pek az yazılıyordu; bu devrin Ya-

hudi bilginleri kitap yazmazlardı: herşey, konuşmalar halinde, kolayca akılda tutulmalarını mümkün kılacak şekiller verilmesine çalışılan umumi dersler halinde cereyan ediyordu. Buna göre, Nâsıra'lı genç doğramacı, çoğu bilinen, fakat kendisi sayesinde dünyaya yeni bir hayat verecek olan bu meselleri yaydığı gün, bu bir hâdise teşkil etmedi. Ortaya sadece bir haham daha, ve onun sesini işitmek iştiyakiyle etrafını saran ve meçhulü arıyan birkaç genç adam çıkmış oldu (fakat bu haham hahamların en sevimlisiydi). İnsanların dikkatsizliği zamanla geçer. Henüz hristiyanlık yoktu; bununla beraber gerçek hristiyanlık kurulmustu. ve şüphe yok ki sonraları asla bu ilk zamanındaki kadar mükemmel olmadı. İsa hristiyanlığa artık devamlı birşey ilâve edecek değildi. Ne diyorum? bir bakımdan onu bozacaktı bile: bir fikir rağbet gömek için kendinden fedakârlık yapmak zorundadır; hayat savaşından asla tertemiz çıkılamaz.

Filhakika iyiliği idrak etmek yetmez; onu insanların rağbetine mazhar kılmak lâzımdır. Bunun için de daha az temiz yollardan yürümek icabeder. Şüphe yok ki, İncil Mat-ta'nın ve Luka'nın birkaç faslından ibaret bulunsaydı daha mükemmel olur ve bugün bu kadar itiraza yol açmazdı: (fakat mucize olmadan dünyayı ihtida ettirebilir miydi?)

Eğer İsa, takibettiği yolun vardığımız noktasında ölseydi, hayatının kitabında bizi inciten şu veya bu salıya bulunmazdı; fakat kendisi Tanrı'nın nazarında daha büyümele beraber insanlarca meçhul kalırdı; en iyi ruhlar olan bilinmiyen büyük ruhlar kalabalığı arasında kaybolur giderdi; hakikat neşredilmemiş olur, ve âlem, Baba'sının kendisine tahsis ettiği sonsuz mânevi üstünlükten faydalanamazdı. Sirakh oğlu İsa ve Hillel, hemen hemen İsa'nın kiler kadar yüksek meseller söylemişlerdir. Bununla beraber Hillel hiçbir zaman Hristiyanlığın gerçek kurucusu sayılmıyacaktır. (Sanatta olduğu gibi ahlâkta da söylemek hiçbir şey değildir, bütün iş yapmaktadır.) Raphael'in bir tablosu altında gizlenen düşünce o kadar ehemmiyetli değildir; ehemmiyetli olan, yalnız tablonun kendisidir. Böylece ahlâkta da, hakikat ancak his halini aldığı zaman değer kazanır, ve bütün kıymetini bulabilmesi için, yeryüzünde olay halinde gerçekleşmesi lazımdır. Orta derecede ahlâklı insanlar pek iyi ahlak düsturları yazmışlardır. Öte yandan, çok faziletli insanlar, yeryüzünde fazilet geleneğini devam ettirecek hiçbir şey yapamamışlardır. Şeref hem sözünde hem eserinde kuvvetli olanın, iviliği hissedip kanı pahasına onu muzaffer edenindir. İsa bu iki bakımdan essizdir: onun şan ve şerefi bütün kalmıştır ve daima tazelenecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

**Vaftizci Yahya — İsa'nın Yahya'ya Gitmesi
ve Yahudiye Çölünde Oturması — Yahya'nın
Vaftizini Kabul Etmesi.**

O devirde, vesikalar mevcut olmaması yüzünden rolünü pek iyi bilmediğimiz hari-kulâde bir adam ortaya çıktı, ve tabii, İsa ile münasebette bulundu. Bu münasebetler, daha ziyade, Nâsıra'lı genç peygamberi tuttuğu yoldan saptıracak mahiyette olmakla beraber, ona, kurduğu dinin mühim teferruatını ilham etmiş, ve her halde İsa'nın çıraklarına, üstatlarına muayyen bir Yahudi sınıfının teveccühünü kazandıracak kuvvetli bir yetki sağlamıştır.

Milâdın yirmi sekizinci yılına doğru (Tiberius devrinin on beşinci yılı) Yohanan veya Yahya adında ateş ve ihtirasla dolu genç bir çilekeşin şöhreti bütün Filistin'e yayıldı. Yahya rahip neslindedi, ve anlaşılan Hebron'da veya yakınındaki jutta'da doğmuştu. Yahudiye çölüne iki adım ve büyük Arabistan çölüne birkaç saat mesafede bu-

lunan ve tam mânasiyle bir peygamber şehri olan Hebron, daha o devirde, bugün de olduğu gibi, en koyu şekliyle Tanrı birliği itikadının kalelerinden biriydi. Yahya henüz çocukken «nazîr» oldu, yani bir adak yüzünden nefesini bazı nîmetlerden mahrum etmek zorunda kaldı. Etrafını saran çöl, onu erkenden kendine çekti. Orada post veya deve tüyünden elbiseler giyerek, karnını yalnız çekirge ve acı balla doyurarak bir Hint yogisi hayatı sürüyordu. Etrafında toplanan birkaç çırağı da onun hayatını paylaşıyorlar, üstatlarının sert sözleri üzerinde derin derin düşünüyorlardı. Bazı hususiyetleri bu münzevinin büyük İsrail peygamberlerinin sonuncusu olduğunu belli etmeseydi, insanın kendini Ganj kıyılarında sanacağı gelirdi.

İsrail kavmi bir nevi ümitsizlikle alinyazısını düşünmeğe koyulduğundan beri halkın muhayyilesi büyük bir kolaylıkla eski peygamberlere yönelmişti. Hâtıraları, kâbuslu bir gecenin rüyaları gibi insanı uandırıp üzen, geçmişin bu büyük şahsiyetlerinin en büyüğü İlyas'tı. Vahşi hayvanların hayatını paylaşan, kaya oyuklarında oturan ve zaman zaman bu oyuklardan dışarıya uğrıyarak kıralları tahta çıkaran, tahttan indiren bu peygamberler devi, Karmel dağındaki yalnızlığı içinde, halkın muhayyilesinde kâh gö-

rülebilen, kâh görülemiyen, ölümü tatmamış insanüstü bir mahlûk halini almıştı. Herkes İlyas'ın tekrar gelerek İsrail kavmini ihya edeceğine inanıyordu. Sürmüş olduğu ezalı hayat, bırakmış olduğu ve şarkın hâlâ tesiri altında yaşadığı korkunç hâtıralar, bugün bile korkudan titreten ve mahveden o asık surat, intikam ve dehşetle dolu bütün bu hurafeler, muhayyilelere şiddetle tesir ediyor ve halk içinde çıkan ne kadar uydurma söylenti varsa hepsine bir nevi «doğruluk damgası» vuruyordu. Halk üzerinde büyük bir tesir yaratmak isityen herkesin İlyas'ı taklit etmesi lâzımdı; ve bu peygamberin başlıca özelliği de inziva halinde yaşaması olduğundan, «Tanrı adam»ı bir nevi münzevi şeklinde tasavvur etmek âdet oldu. Bütün kutsal şahsiyetlerin riyazet günleri geçirmiş, sert ve çetin bir hayat sürmüş oldukları tasavvur edildi. Böylece, çöle çekilme, büyük almyazılarının bir şartı, bir başlangıcı haline geldi.

Bu taklit düşüncesinin Yahya'nın zihnini çok kurcalamış olduğu muhakkaktır. Eski Yahudi milletin zihniyetine pek aykırı düşen münzevi hayatı, Yahudiye'nin her tarafında revaç bulmaya başladı. *İyi Ediciler*, Lût denizinin doğu kıyılarında, Yayha'nın memleketi civarında toplanmışlardı. Tarikat reis-

lerinin mezhep kuran kimseler gibi münzevi olmaları ve kendilerine mahsus kaideleri, tüzükleri bulunması gerektiği şeklinde bir kanaat vardı. Bazan gençlerin öğretmenleri de, Brehmenlerin guru'larını andıran bir nevi münzevilerden olurdu.

Yahya mezhebinin özelliğini teşkil eden ve bu peygambere vaftizci dedirten ana töre, vaftiz veya suya daldırma ameliyesiydi. Gusül, bütün şark dinlerinde olduğu gibi yahudilerce de bilinen ve tatbik edilen bir seydi. İyi Ediciler gusül âdetini bilhassa yaymışlardı. Vaftiz, mühtedilerin Yahudi dinini kabulünde yapılan bir nevi alıştırma töreni idi. Bununla beraber Yahya'dan önce, suya daldırmaya hiçbir zaman ne bu ehemmiyete ne de bu şekil verilmemişti. Yahya kendisine faaliyet sahası olarak Yahudiye çölünün Lût denizi civarındaki kısmını seçmişti. Vaftiz ettiği zamanlarda Ürdün kıyılarına, ya da bu nehrin doğu kıyılarında ve Eriha karşısında olması muhtemel Beytabara'ya veya Beytanya'ya, yahut da Salim civarında suyu bol bir yer olan Aenon veya «Sular» mevkiine giderdi. Orada, çoğu Yahudi kabilesinden olan sürü sürü insan Yahya'ya koşarlar, kendilerini ona vaftiz ettirirlerdi. Böylece Yahya birkaç ay içinde Yahudiye'nin en sözü geçen insanlarından biri haline geldi, herkesin güvendiği bir kimse oldu.

Halk Yahya'yı peygamber sayıyordu, birçok kimseler de onun dirilmiş İlyas olduğuna inanıyorlardı. Bu dirilme itikadı pek yayılmıştı; İsrail kavmini mukadderatına ulaştırma-
ları için, Tanrı'nın eski peygamberlerden bir-
kaçını mezarlarından çıkaracağı, onlara can
vereceği düşünülüyordu. Bazı kimseler de,
kendisinin öyle bir iddiası olmamakla beraber,
Yahya'yı Mesih'in kendisi sayıyorlardı. Pey-
gamberliğin bu uyanışına muhalif ve din çoş-
kunluklarının daima düşmanı olan rahipler
ve din bilginleri, Yahya'yı hor görüyorlardı;
fakat halk Vaftizci'yi sevdiği için onun aley-
hinde bulunmaya da cesaret edemiyorlardı. Bu,
halk hissiyatının rahipler aristokrasisine ga-
lebesiydi. Rahip sınıfının reisleri bu husus-
taki düşüncelerini açıkça söylemeye zorlan-
dıkları zaman pek güç bir durumda kalıyor-
lardı.

Zaten Yahya için vaftiz, tesir yaratmağa,
zihinleri büyük bir harekete hazırlamağa
mahsus bir işareten başka bir şey değildi.
Yahya hiç şüphe yok ki, Mesih'in geleceğini
yüksek bir inançla ümidetmiş ve başlıca fa-
aliyeti bu istikamette olmuştur. «Tövbekâr
olunuz, çünkü Tanrı saltanatı yaklaşıyor»
diyordu. Yakında belirecek «büyük bir ga-
zap»tan haber veriyor, yâni korkunç felâ-

ketler olacağını bildiriyor, baltanın gelip ağacın köküne dayandığını, yakında ağacın ateşe atılacağını söylüyordu. Mesih'ini, elinde bir sepetle, iyi taneleri toplar ve samanı yakar vaziyette tasvir ediyordu. Timsali vaftiz olan tövbe, sadaka, ve yaşayışın düzeltilmesi, Yahya'ya göre yakın hâdiselere hazırlanmanın büyük çareleriydi. Bu hâdiseleri nasıl tasavvur ettiği iyice bilinmiyor. Şu kadar var ki, İsa'nın hasımları olan zengin rahipler, Ferisîler ve din bilginleri aleyhinde, bir kelime ile yahudilik aleyhinde, şiddetli vaızlar veriyor, ve İsa gibi, bilhassa hor görülen sınıflardan rağbet görüyordu. İbrahim Oğulları lâkabını hiçe sayıyor, Tanrı'nın yol üstündeki taşlardan da İbrahim Oğulları yaratabilceğini söylüyordu. İsa'yı muzaffer kılan büyük düşünce, sâf bir din düşüncesi, Yahya'da tohum halinde bile mevcudolmamışa benzer, fakat Vaftizci, *Kanun*'un istediği şekilde ve rahipleri lüzumlu kılan dinî merasim yerine hususi bir ibadet şekli koymakla, aşağı yukarı Ortaçağ Flagellant¹ larının takdis ve günah çıkarma inhisarını resmî rahiplerin elinden almakla Reform'un öncüleri olmaları gibi, İsa'nın düşüncesine

¹ XIII. ve XIV. yüzyıllardan din gayretiyle sokaklarda kırbaça dövünen mutaassıplar.

hizmet ediyordu. Vaizlerinin edası umumiyetle sert ve haşindi. Hasımlarına karşı kullandığı tâbirler, anlaşılan pek şiddetliydi. Bunlar bitmek tükenmek bilmiyen sert ve acı sözlerdi. Yahya'nın siyasete de yabancı kalmamış olması muhtemeldir. Kendisini üstadı Banu dolayısıyla tanıyan tarihçi Yusuf bunu kapalı sözlerle anlatıyor ve onun hayatına son veren felâket de bunu tahmin ettiriyor. Çırakları çok çetin bir hayat sürerler, sık sık oruç tutarlar, kederli ve endişeli bir tavır takınırlardı. Zaman zaman mal ortaklığı ve zenginin varını yoğunu dağıtması düşüncesi belirirdi. Yoksul, Tanrı saltanatından ilk faydalanacak bir kimse gibi görünmeye başlar.

Yahya'nın faaliyet merkezi Yahudiye olmakla beraber, şöhreti çabucak Galile'de yayıldı ve ilk vaizlariyle etrafında küçük bir dinleyici grubu toplamış bulunan İsa'ya ulaştı. İsa, henüz nüfuzu az olduğundan, ve şüphesiz öğrettikleri şeyler kendi düşüncelerine çok benziyen bir üstadı da görmek hesiyle, küçük cemaati ile birlikte Galile'den ayrılarak Yahya'nın yanına gitti. Yeni gelenler herkes gibi kendinlerini vaftiz ettirdiler. Yahya bu Galile'li çıraklar cemaatini çok iyi karşıladı ve kendisinininkilerden ayrı kalmalarını fena bulmadı. İki üstadın birçok müşterek fikirleri vardı; birbirlerinden hoş-

landılar ve halkın karşısında âdeta yarışır-casına birbirlerine izzet ve ıkram ettiler. Gençler her türlü feragate katlanabilirler, böylece aynı ümitler ve aynı nefretlerle dolu olan bu coşkun iki gencin dâvalarını birleştirerek yardımlaşmış oldukları tahmin edilebilir. Sonradan bu dostça münasebetler, İncili yazar havarîlerin geliştirdikleri ve İsa'nın vazifesine Yahya'nın şahadetini esas tutan bütün bir içtihat manzumesinin hareket noktası oldu. Vaftizcinin kazandığı nüfuz ve itibar o derece idi ki, dünyada ondan iyi bir şahit bulunamayacağı sanılıyordu. Fakat Yahya'nın İsa'nın karşısında çekilmiş olması şöyle dursun, bilâkis İsa Yahya'nın yanında kaldığı müddetçe onun üstünlüğünü tanımış ve kendi yüksek düşüncelerini ancak çekingence ifade etmiştir.

Gerçekten, öyle görünüyor ki, İsa derin özelliğine rağmen, hiç olmazsa birkaç hafta Yahya'yı taklidetmiştir. Tutacağı yolu henüz pek iyi bilmiyordu. Vaftiz Yahya tarafından pek makbul bir şey haline getirilmişti. İsa da onun gibi yapmak lâzım geldiğini sandı; kendi de, çıraqları da vaftiz ettiler. Şüphesiz bu âyinlerde Yahya'nınkilere benzer kehanetlerde bulunuyorlardı. Böylece Ürdün bölgesinin her tarafını, vaizleri derece derece rağbet gören vaftizciler kapladı. Az zaman sonra öğrenci öğretmenine erisiti, öğ-

rencinin vaftizi çok rağbet gördü. Bu hususta çıraklar arasında biraz kıskançlık çıktı; Yahya'nın çırakları ona gelerek, vaftizinin kendilerininkini ragbetten düşüreceklerinden endişe ettikleri genç Galile'linin günden güne artan muvaffakiyetinden şikâyet ettiler; fakat iki üstat bu küçüklüklere düşmediler. Zaten Yahya'nın o kadar söz götürmez bir üstünlüğü vardı ki, henüz pek az tanınan İsa onunla rekabet etmeyi düşünemezdi bile. İsa sadece onun gölgesinde büyümek istiyor ve halkı kazanmak için, Yahya'ya pek parlak başarılar sağlıyan şekli vasıtalar kullanmak zorunda bulunduğunu sanıyordu. Yahya'nın tevkif edilmesinden sonra tekrar va'zetmeye başladığı zaman, diline ilk geldiği rivayet olunan kelimeler, Vaftizci'nin sık sık söylediği cümlelerden birinin tekrarından başka bir şey değildir; Yahya'nın başka birçok sözleri de İsa'nın vaizlerinde aynen bulunur. İki mezhep uzun zaman birbiriyle iyi geçinmişe benzer, ve Yahya'nın ölümünden sonra İsa, itimat kazanmış bir meslekdaş olması itibariyle, bu vak'adan ilk haberdar edilenlerden biri oldu.

Gerçekten, az ~~zaman~~ sonra, Yahya peygamberlik hayatını sürdürdüğü sırada tevkif edildi. Eski Yahudi peygamberleri gibi o da, kurulu siyasi düzenlerin en zorlu ten-

kidçisi idi. Bu yolda gösterdiği aşırı şiddet, başına belâ getirmemezlik edemezdi. Yahya Yahudiye'de Pilatus tarafından endişelendirilmemiş benzer, fakat Ürdün ötesindeki Perea'da Antipas'ın oturduğu topraklar vardı. Bu müstebit, Yhaya'nın vaızlarındaki iyi gizlenmemiş siyasi maksatlardan kuşkulandı. Din ve vatanseverlik hevecanının Yahya'nın etrafında topladığı zümrede şüphevi çeken bir hal vardı. Bu siyasi sebeplere tamamen şahsi olan bir sebep de katılınca, çetin tenkidcinin mahvi önüne geçilmez bir hal aldı.

Bu trajik Hirodes ailesinin en bâriz simalarından biri, Büyük Hirodes'in kız torunu Hirodias idi. Haşin, haris ve ateşli bir insan olan bu kadın Yahudilikten nefret ediyor, kanunlarını hor görüyordu. İhtimâl, dayısı Hirodes'le arzusuna rağmen evlendirilmişti. Mariamne'in oğlu olan bu Hirodes, büyük Hirodes tarafından verasetten mahrum edilmiş ve hiçbir umumi rol oynamamıştı. Ailesinin diğer fertleri karşısında kocasının aşağı bir durumda kalması, bu kadının rahatını kaçırıyordu. Hirodias, ne pahaya olursa olsun bir hükümdar karısı olmak istiyordu. Bu hususta Antipas'ı vâsita olarak kullandı. Hirodias'a delicesine aşık olan bu zayıf karakterli adam Petra kralı ve Pera'ya komşu kabîlelerin emiri Hares'-

in kızı olan ilk karısını boşıyarak onu alacağına söz verdi. Hiroadias, tasavvurunu gizlemek için, babasının topraklarındaki Makero'ya seyahat edecekmiş gibi yaparak Antipas'ın subayları ile birlikte oraya gitti.

Makaur veya Makero, Lût denizinin doğusunda, en sarp yamaçlı vâdilerin birinde, Alexandr Janne¹ tarafından yaptırılan ve sonradan Hiroadias tarafından tamir ettirilen kocaman bir kale idi. Burası efsanelerle dolu ve şeytanların sık sık ziyaret ettiğine inanılan تنها ve garip bir memleketti. Kale, tam Hares ile Antipas'ın devletleri arasındaki sınırda bulunuyordu. O zamanlar Hares'in elindeydi. Bu işten haberi olan Hares, kabileden kabîleye Petra'ya kadar götürülen kızının kaçması için her şeyi hazırlattırmıştı.

Bunun üzerine, Antipas'la Hiroadias'ın yakın akrabalıkları dolayısıyla şer'an pek caiz olmyan evlenmeleri vuku buldu. Evlenme hakkındaki Yahudi kanunlarının hükümleri, dinsiz Hiroadias ailesi ile mutaasıp Yahudiler arasında bitmek tükenmek bilmiyen kavgalara yol açıyordu. Kalabalık olduğu halde hemen hemen hiç kimse ile temas etmeden yaşayan bu sülâlenin insanları, kendi aralarında

¹ Milâttan önce 106-79 senelerinde yaşamış bir Yahudi kralı.

da evlenmek zorunda kalıyorlar, böylece Ka-nun'un koyduğu yasaklara sık sık riayetsizlik etmiş oluyorlardı. Yahya Antipas'ı şiddetle tenkid etmek suretiyle halkın hislerine tercüman oldu. Bu, Antipas'ın zaten şüphelenip durduğu Yahya hakkında bir karar vermesi için fazla bile geldi. Vaftizciyi tevkif ettirdi ve ihtimal Hares'in kızının kaçısından sonra ele geçirmiş olduğu Makero kalesine kapatılmasını emretti.

Zalim olmaktan ziyade korkak olan Antipas, Yahya'yı öldürmek istemiyordu. Bazı söylentilere göre, halkın isyan etmesinden korkuyordu. Başka bir rivayete göre de, mahpusu dinlemekten zevk almış ve bu konuşmalar kendisini büyük bir kararsızlığa düşürmüştür. Şurası muhakkak ki, hapislik uzun sürmüş ve Yahya, mahpesinin köşesinden bile geniş bir tesir yapmaya devam etmiştir. Çıraqları ile mektuplaştığı gibi İsa ile de gene temas ettiğini ilerde göreceğiz. Mesih'in yakında geleceği hakkındaki imanı daha da kuvvetlendi; dışarıdaki hareketleri dikkatle takibediyor, ve bu hareketlerde, beslediği ümitlerin gerçekleşeceğini gösteren iyi belirtiler keşfetmeye çalışıyordu.

ALTINCI BÖLÜM

İsa'nın Tanrı Saltanatı Hakkındaki Düşüncelerinin Gelişmesi.

İsa, Milâdın yirmi dokuzuncu senesinde vuku bulduğunu tahmin ettiğimiz Yahya'nın tevkifine kadar Lût denizi ve Ürdün nehri kıyılarından ayrılmadı. Yahudiye çölünde bir müddet oturmak umumi olarak büyük şeylere hazırlanma, ve millet işlerine karışmadan önce bir nevi "inzivaya çekilme" sayılırdı. İsa da başkaları gibi bu usule uydu ve kırk gün yanında hayvanlardan başka arkadaş olmaksızın ve sıkı bir oruç tutarak yaşadı. Bu inziva, çiraklarının mahayyilesine çok tesir etti. Çöl, halkın inancına göre, şeytanların oturduğu yerdi. Yeryüzünde, Lût denizinin batı kıyısını teşkil eden kayalık yamaç kadar kasvetli, hayata kapalı ve Tanrı tarafından ihmal edilmiş yerler pek az bulunur. İsa'nın bu korkunç memlekette kaldığı müddet zarfında pek güç imtihanlar geçirdiğine, Şeytanın kendisini birtakım hayallerle korkuttuğuna veya cezip vaitlerle

oyaladığına, ve sonrada zaferinin mükâfatı olarak meleklerin gelip İsa'ya hizmet ettiklerine inanılıyordu.

İsa, vaftizci Yahya'nın tevkifini ihtimal çölden dönüşünde öğrendi. Kendisi için yarı yarıya yabancı olan bir memlekette daha fazla oturması için bir sebep kalmamıştı. Büyük bir tercübe ile olgunlaştıktan ve kendisine hiç benzemiyen büyük bir adamla temas ederek kendi özelliğini anladıktan sonra, gerçek vatani olan Galile'ye döndü.

Netice itibariyle Yahya'nın tesiri İsa'ya faydadan fazla zarar verdi. Bu tesir İsa'nın gelişmesinde bir duraklama husûle getirdi; bütün alâmetler, İsa'nın Ürdün'e doğru indiği zaman Yahya'nın fikirlerine üstün düşüncele-re sahip bulunduğunu, ve bir an için vaftizciliğe meyletmesinin bir nevi fedakârlık olduğunu gösteriyor. Yahya serbest bulunsaydı, İsa onun nüfuzunun tesirinden kolay kolay kurtulamıyacağı için, dinî merasim ve şeklî ibadet boyunduruğunu atamaz ve böylelikle şüphesiz herhangi bir Yahudi tarikatçısı gibi meçhul kalırdı; çünkü halk, başka bir şeklî ibadeti kabul etmek için bildiği şekilden vazgeçmezdi Hristiyanlığın yüksek ruhları kendisine çekmesi, her türlü şeklî ibadetten sıyrılmış bir dinin cazibesiyle olmuştur. Yahya hapse atılır atılmaz mezhebi nüfuzun-

dan çok kaybetti, İsa da hareketinde serbest kaldı. İsa'nın Yahya'ya borçlu olduğu tek şey, ondan va'zetmek ve halk üzerinde tesir yaratmak yolunda öğrendikleridir. Gerçekten, hemen o andan itibaren çok daha fazla kuvvetle va'zeder ve halka yetkisini ve üstünlüğünü tanıtır.

Gene öyle anlaşılıyor ki, Yahya'nın yanında oturması — vaftizcinin tesirinden ziyade kendi düşüncesinin tabiî gelişmesi neticesi olarak —, Tanrı saltanatı hakkındaki düşüncelerinin çok olgunlaşmasına yaramıştır. Tanrı saltanatının yakınlaştığını anlatan «iyi haber» sözü dilinden düşmez olmuştu. Artık İsa, sadece yüksek dersleri birkaç kuvvetli ve kısa mesel içinde hulâsa etmeye çalışan sevimli bir ahlâkçı değil, yüce bir inkılâpçı gibi dünyayı gene kendi temelleri üstünde yenilemeyi ve tasarladığı ülküyü yeryüzünde gerçekleştirmeyi deneyen yüksek görüşlü bir reformatör olacaktır. «Tanrı saltanatını beklemek» İsa'nın çırağı olmak demektir. Bu «Tanrı saltanatı» veya «gök saltanatı» sözünü, evvelce de dediğimiz gibi, Yahudiler pek eskiden beri bilirlerdi. Fakat İsa bu söze, Daniyal kitabı müellifinin bile apokaliptik coşkunuğu içinde ancak sezmek cesaretini gösterebildiği ahlâki bir mâna, içtimai bir şümul veriyordu.

Dünyanın bugünkü halinde fenalık hüküm sürüyor, «bu dünyanın kralı» Şeytandır, ve herşey ona itaat ediyor. Kırallar peygamberleri öldürüyor. Rahipler ve din bilginleri, başkalarına emrettikleri şeyi kendileri yapmıyorlar. Doğrulara zulmediliyor, iyilerin tek nasibi ağlamak. Bu yüzden «dünya» Tanrı'nın ve onun azizlerinin düşmanıdır; fakat Tanrı uyanacak ve azizlerinin öcünü alacaktır. Bunun günü yakındır, çünkü kötülük son haddini buldu. İyiliğin hüküm sürmesine de sıra gelecektir.

İyilik devrinin başlaması, âni ve büyük bir inkılâp olacaktır. Dünya âdeta tersine dönecektir; bugünkü durum kötü olduğundan, geleceği tasavvur etmek için aşağı yukarı şimdikininkin aksini göz önüne getirmek yeter. En büyük insanlar en ehemmiyetsiz kimseler olacaktır. İnsanlığı yeni bir düzen idare edecektir. Şimdiki halde iyi ile kötü, bir tarladaki iyi tane ile karamuk gibi birbirine karışmıştır. Tanrı bunların bir arada büyümesine göz yumuyor; fakat karamuğun şiddetle koparılıp ayrılacağı saat de gelecektir. Tanrı saltanatı, iyi ve kötü balığı bir arada getiren büyük bir ağın savrulması gibi olacaktır; iyi balıklar küplere konur, geri kalanı atılır. Bu büyük inkılâp tohum halinde iken kimse farkında olamayacaktır.

Bu, tohumların en küçüğü olduğu halde ekildiği zaman, yapraklarının altında kuşların gelip dinlendikleri bir ağaç halini alan kara hardal tohumu gibi olacaktır; yahut da hamura katıldığı zaman onun her tarafını kabartan maya gibi olacaktır. İşte, çoğunun anlaşılması güç olan birtakım mesellerde, bu inkılâbın şaşırtıcı tarafları, zâhirî haksızlıkları, önlenemezlik ve katîlik vasıfları anlatılıyordu.

Bu Tanrı saltanatını kim kuracaktı? Hemen hatırlatalım ki İsa'nın ilk fikri—başkasından alınmış olması düşünülemediyecek kadar derin ve varlığının temeline bağlı olan ilk fikrî— kendisinin Tanrı'nın oğlu, Baba'sının mahremi, onun iradelerinin icracısı olduğu yolunda idi. Buna göre İsa'nın böyle bir suale vereceği cevaptan şüphe edilmezdi. Tanrı'nın yeryüzünde hüküm süreceğine mutlak surette inanıyordu. Kendini dünyayı düzeltecek adam olarak gördü. Gök, yer, bütün tabiat, delilik, hastalık ve ölüm, onun için birer âletten, birer vasıttan başka bir şey değildir. Kahramanlığını kabartan irade taşkınlığı nöbetlerinde, kendini sonsuz bir kudrete sahip görürdü. Eğer dünya bu değişmeye razı olmazsa, yeryüzü tuz buz olacak, Tanrı'nın alevi ve nefesiyle kavrulup temizlenecektir.

Buna göre İsa'nın ana düşüncesi, tabiata bile tesir edecek olan köklü bir inkılâptır. Şüphesiz, İsa artık siyasetten vaz geçmiş bulunuyordu; Golan'lı Yahudanın misali, ona halk ayaklanmalarının faydasızlığını göstermişti. Roma'lılara ve tetrarklara karşı isyan etmeyi hiç düşünmedi. Gola'nının azgın anarşi fikri, onun düşüncesine hiç uymuyordu. Mevcut hükümete itaati istihzalı bir itaat olmakla beraber şeklen tamdı. Kötü örnek olmamak için Kayser'e vergi veriyordu. Hak ve hürriyet bu dünyaya varan şeyler değildir; neden boş alınganlıklarla hayatı zehirlemeli? İsa, bugünkü halindeki dünya ile uğraşmaya değmediğine kanaat getirdiği ve bu yüzden dünyayı hor gördüğü için, kendi ülkü âlemine sığınıyordu; dünyaya yüksekte bakarak hor görme esasını, yegâne huzur âmili olan o gerçek ruh hürriyeti esasını kuruyordu. Fakat henüz: «Benim saltanatım bu dünyada değildir» dememişti. En doğru görüşlerine bile birçok tereddütler, kararsızlıklar karışıyordu. Bazen garip heveslere kapılacak gibi oluyordu. Yahudiye çölünde Şeytan ona yeryüzünün saltanatlarını teklif etmişti. İsa Roma İmparatorluğunun kuvvetini bilmediği için, Yahudiye'de mevcut olan ve az bir zaman sonra pek korkunç bir askerî mukavemete sebebiyet veren galeyan cevherinden fayda-

lanarak, taraftarlarının cüret ve çokluğu sayesinde bir kiralık kurmayı ümit edebilirdi. İhtimal birkaç kere kendi kendine şu son suali sordu: Tanrı saltanatı kuvvetle mi, yumuşaklıkla mı, isyanla mı, sabırla mı gerçekleşecek? Söylenildiğine göre, Galile'nin sâf-adamları kendisini kapıp kiral yapmak istemişler. İsa dağa kaçmış ve orada bir müddet yalnız başına kalmış. Güzel yaratılışı, kendisini bir tahrikçi veya bir âsi elebaşısı, bir Tev-das veya bir Bakokeba yapacak bir hatadan korudu.

Yapmak istediği inkılâp daima mânevi bir inkılâptı; fakat henüz bunun gerçekleştirilmesini meleklere ve nefîre bırakacak duruma gelmemişti. İnsanlara tesir etmek istiyordu. Son hüküm gününün yakınlığından başka bir düşüncesi olmıyan bir cezbeli, insanları daha iyi yapmak yolunda bu zahmete katlanmaz, ve insanlığın aldığı alacağı en güzel ahlâk dersinin esaslarını kurmazdı. Şüphesiz, düşüncesinde çok müphem noktalar vardı, ve verilmiş bir karardan ziyade, asıl bir his, kendisini —tasarladığından pek başka bir tarzda da olsa— gerçekleştirdiği ulvî esere teşvik ediyordu.

İsa gerçekten Tanrı saltanatını, yani ruh saltanatını kurdu; ve eğer babasının bağrındaki yerinden eserinin tarihte meyva verdiğini görecektense, pek doğru olarak:

«İşte istediğim buydu» diyebilir. İsa'nın kurduğu şey, onun ebedî mirası — insanların yaptığı her şeye karışan kusurlara göz yumulacak olursa — ruhların hürriyeti esasıdır. Evvelce Yunanistan'da da bu hususta güzel düşünceler ortaya atılmıştı. Zenon mektebine mensup birçok kimseler, bir müstebidin hüküm sürdüğü devirde hür olmanın yolunu bulmuşlardı. Fakat, umumi olarak, eski dünya, hürriyetin bazı siyasi şekillere bağlı olduğunu sanmıştı; hürriyetçiler adlarını Harmoduis ve Aristogiton Brutus veya Cassius yapmışlardı. Gerçek Hristiyan her türlü bağdan azadedir; yer yüzünün bir sürgünüdür; kendi vatanı olmıyan bir arzın gelip geçici sahibinden ona ne? Onun için hürriyet demek hakikat demektir. İsa, Cumhuriyet hürriyetinin sona erdiği ve o devrin küçük beledî idarelerinin Roma birliği içinde son nefeslerini verdikleri bir anda, böyle bir akideyi yaymasının zemin ve zamanına ne kadar uygun düştüğünü anlayacak kadar tarih bilmiyordu. Fakat şayanı hayret sağduyusu ve ilâhi vazifesi hakkındaki gerçekten peygamberce içgüdüsü İsa'ya bu yolda emin bir kılavuzluk ettiler. «Kayser'in hakkını Kayse'e, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya veriniz» sözü ile, siyasete yabancı olan bir şey, haşin kuvvetin hüküm sürdüğü

bir devirde ruhlar için bir sığmak yarattı. Böyle bir akidenin tabiyatıyla tehlikeli tarafı vardı. Meşru hükûmeti tanıma alâmetinin paraya bakmak olduğu esasını koymak, mükemmel bir adamın vergiyi nefretle ve münakaşasız verdiğini söylemek, eski tarz-daki cumhuriyeti yoketmek ve her türlü istibdadı teşvik etmek demektir. Hristiyanlık bu bakımdan vatandaşlık vazifeleri hissinin körlenmesinde ve insanların emrivâkilerin keyfine bırakılmasında âmil olmuştur. Fakat gene Hristiyanlık, üç yüz sene siyasetten vazgeçebilen hür bir cemiyet yaratmakla vatandaşlık faziletlerine ettiği fenalığı bol bol ödemıştır. Devletin kudreti dünya işlerine inhisar ettirildi; ruh azadedildi, veya hiç olmazsa Roma'nın mutlak hâkimiyetini temsil eden o kurkunc baltalı değnek destesi ebedî olarak kırıldı.

Zihni bilhassa vatandaşlık vazifeleriyle meşgul bulunan bir kimse, başkalarının herhangi bir şeyi parti kavgalarının üstünde tutmasını hoş görmez. Bilhassa, içtimai meseleleri siyasi meselelerden üstün tutan ve siyasete karşı bir nevi nefret taslıyan kimseleri takbih eder. Bir bakımdan haklıdır da, çünkü insanlara ait işlerin iyi idaresini tek bir görüşe bağlamak zararlıdır. Fakat acaba partiler insanların genel ahlâkında ne

gibi ilerleme gerçekleştirebildiler? Eğer İsa, kendi gök saltanatını kuracak yerde Roma'ya giderek hayatını Tiberius'a suikast hazırlamakla veya Germanius'a acımakla tüketseydi, dünyanın hali ne olurdu? Müteassıp bir cumhuriyetçi, gayretli bir vatansever olmakla, asrının genel hâdiselerinin cereyanını durduramazdı; halbuki siyasetin mânasız bir şey olduğunu söylemekle, vatanın her şey demek olmadığını, insanın vatandan evvel geldiği ve ondan üstün olduğu hakikatini dünya karşısında açığa vurdu.

Bizim müspet ilimlere ait esaslarımız İsa'nın programındaki hayal payı ile bağdaşmaz. Bizler yeryüzünün tarihini biliyoruz; İsa'nın beklediği neviden inkılâplar, olsa olsa, mânevi işlerle münasebetleri tesbit edilmemiş olan jeolojik veya astronomik sebeplerle husule gelebilir. Fakat büyük yaratıcılara karşı haksızlık etmemek için, onların da kapılmış oldukları yanlış inanışlar üzerinde durmamalıyız. Columbus çok yanlış fikirlerden hareket ettiği halde Amerika'yı keşfetti; Newton, Apocalypse¹ hakkındaki acayip izahının güneş manzumesi izahı kadar doğru olduğuna inanıyordu. Zamanımızın alelâde bir insanı, bir François d'ssise'

¹ İncili teşkil kitaplardan biri.

in, bir Sait Bernard'ın, bir Jeanne d'Arc'ın, bir Luther'in düştükleri hatadan masum kaldığı için, bu adamlara üstün mü sayılmalıdır? İsa'nın durumunu ve kuvvetinin esasını daha iyi anlıyalım. On sekizinci yüzyılın deisması ve bir nevi protestanlık, bizleri, hıristiyanlık imanının kurucusunu sadece büyük bir ahlâkçı, insanlığın hayır babası gibi görmeye alıştırdı. incilin iyi ahlâk düsturlarından başka bir tarafını görmez olduk; İsa'nın içinde doğduğu acayip fikir muhiti üzerine, ihtiyatlı bir hareketle perde çekiyoruz. Fransız inkılâbının birçok kere prensiplerinin dışına çıkmış, ve uslu akıllı mutedil insanlar tarafından yapılmamış olmasına eseflenenler var. Boyumuzdan çok büyük olan bu olağanüstü hareketleri, jestleri ölçülü burjuvalara mahsus dar programlarımıza uydurmaya çalışmıyalım. «İncil ahlâkı»nı hayranlıkla takdire devam edelim; o ahlâkın ruhu olan hayal payını isterseniz din öğretiminden çıkaralım; fakat birtakım basit saadet ve ferdî ahlâk fikirleriyle dünyanın harekete getirilebileceğini sanmıyalım. İsa'nın bundan çok daha derin olan düşüncesi, hiçbir insan kafasının tasarlayamadığı en inkılâpçı bir düşünceydi; bu düşünce, insanlığa taze bir hayat kazandırmaya yaracak taraflarını korkak bir hareketle haz-

federekten değil, bir bütün hlinde ele alınmalıdır.

Ülkü, netice itibariyle, daima bir hayaldir. Bugünkü vicdanın Mesih'ini, yeni zamanların tesellıcisini, hâkimini tasavvur etmek istediğimiz vakit ne yapıyoruz? Bundan bin sekiz yüz otuz yıl evvel İsa ne yaptıysa onu değil mi? Gerçek dünyanın şartlarını olduklarından bambaşka farzediyoruz; silâh kullanmadan zencinin zincirlerini kıran, işçinin yaşayış şartlarını ıslah eden, istibdatla ezilen milletleri kurtaran mânevi bir kurtarıcı tasavvur ediyoruz. Fakat bunun dünyanın tersine dönmek demek olduğunu unutuyoruz. İsa'nın istediği «herşeyin ıslahı» da bundan güç bir şey değildi ki! Yeni bir dünyaya, yeni bir mâneviyat âlemine, gökten incek yeni bir Kudüs'e inanış ve «İşte her şeyi yeni baştan yapıyorum» sözü, ıslahatçıların müşterek hususiyetleridir. Ülkü ile acı hakikat arasındaki tezat, insanların duygusuz mantığa karşı daima isyan etmelerine sebeb olacak ve basit kimselerin delilik dedikleri bu isyan, muzaffer oluncaya veya yüksek sebebini bizzat muarızlarının tanıyacakları güne kadar sürüp gidecektir.

Gerçekten, İsa'yı kendi devrinin ve bütün yüzyılların tahrikçilerinden ayırdeden şey, tam bir idealist olmasıdır. İsa bazı bakım-

lardan bir anaşittir, çünkü mülkî idare hakkında hiçbir fikri yoktur. Bu hükûmet ona haksız bir tahakküm gibi gelir. Ondan, müphem sözlerle ve siyasetten bir şey anlamıyan cahil bir kimse gibi bahseder. Devlet adamları ona Tanrı adamlarının tabii bir düşmanı gibi gelir; çıraklarına polisle çatıacaklarını haber verir, fakat bunun vatandaşlığa yakışmıyan kötü bir şey olduğunun farkında bile değildir. Hiçbir zaman iktidar sahiplerinin veya zenginlerin yerine geçmek de istemez. Zenginliği ve iktidarı sadece yoketmek ister. Çıraklarına zulümlerden ve cezalardan haber verir; fakat bir kere bile olsun silâhlı bir mukavemet fikri izhar etmez. İnsanın ıztırap ve tevekkülle mutlak bir kuvvete sahibolduğu, kalb temizliği ile kuvvete galebe çaldığı fikri, İsa'ya has bir düşüncedir. İsa bir spiritüalist değildir; çünkü ona göre, herşeyin sonu elle tutulabilecek bir gerçekleşmeye varır. İsa, maddeyi fikrin tezahürü, gerçeği görünmiyenin ifadesi sayan mükemmel bir idealistti.

Tanrı saltanatını kurmak için kime başvurmak, kime güvenmek lâzımdı? Bu hususta İsa'nın düşüncesi hiç tereddüde düşmedi. İnsanların her yüksek saydığından Tanrı nefret eder. Tanrı saltanatını kendi halinde insanlar kuracaktır. Bu düzende, zenginler, din bilginleri, rahipler ortadan

kalkacak, onların yerini kadınlar, halk tabakasından olanlar, kendi halinde insanlar, küçükler alacaktır. Mesih'in büyük Tanrılık-alâmeti, «yoksullara müjdelenen iyi haber» dir. İsa'nın duygulu ve yumuşak kalbi bu noktada hâkim bir rol oynuyordu. Bütün cemiyet sınıflarını altüst edecek, yeryüzündeki bütün resmî şeyleri zillate düşürecek muazzam bir içtimaî devrim İşte İsa'nın hayati! Dünya ona inanmıyacak, dünya onu öldürecek. Fakat çıraqları dünya ile bir olmayacak. Onlar, alçak gönüllülüğü ile galebe çalacak olan, kendi halinde, temiz kalbli insanlardan müteşekkil küçük bir sürü olacaklardır. «Monden» sözünü «hıristiyan» sözünün zıddı halinde getiren his İsa'nın düşüncesinde fazlasiyle teyidini bulan bir histir.

YEDİNCİ BÖLÜM

İsa Kefernahum'da.

İsa artık, gitikçe kuvvetlenen tek düşüncesinin sürekli baskısı altında, hayret verici dehasının ve içinde yaşadığı olağanüstü şartların çizdiği yolda, bir nevi huzur içinde yürüyecektir. O zamana kadar düşüncelerini yalnız, gizlice kendisine çektiği birkaç kişiye açmıştı; halbuki şimdi açıkça ders veriyordu, dinleyicisi de çoktu. O sıralarda otuz yaşında kadardı. Vaftizci Yahya'ya gelirken yanında bulunan küçük dinleyici grubu şüphesiz büyümüş, ve belki Yahya'nın çıraklarından birkaçı da ona katılmıştı. Galile'ye dönüşünden itibaren, «Tanrı saltanatı hakkındaki iyi haber»i işte bu ilk küçük hristiyan cemaaatı ile birlikte korkusuz müjdeler. Bu saltanat yakında başlayacaktı ve Daniyal'in rüyetinde son ve ulvi vahyin ilâhî müjdecisi suretinde görür gibi olduğu «insanoğlu» da İsa'nın ta kendisiydi.

Yeni peygamberin va'zı bu sefer katı bir başarı kazandı. Hepsi de çocuk gibi sâf

ve temiz kalbli mâsumlar olan kadınlı erkekli bir kütle ona katılarak: «Sen Mesih'sin» dedi. Mesih'in Davud'un oğlu olması lâzımgeldiğinden, pek tabiî olarak kendisine aynı mânada olan bu adı da veriyorlardı. İsa tam mânasiyle bir halk çocuğu olduğu için bu lâkaptan biraz sıkılıyordu, fakat gene de bu adla çağrılmasına seve seve razı oluyordu. Onun en çok sevdiği lâkap «insanoğlu» idi, çünkü bu, görünüşte mütevazi olmakla beraber İsa'nın emellerinin doğrudan doğruya bağlı olduğu bir lâkaptı. Kendisine bu sözle işaret ederdi, o kadar ki «insanoğlu» sözü onun ağzında söylemekten çekindiği «ben» mânasına gelirdi. Fakat kendisini hiç bu lâkapla çağırmazlardı; bunun sebebi şüphesiz bu adın ona ilerdeki tecelli gününde daha çok yakışacağı düşüncesiydi.

Hayatının bu devresinde İsa'nın faaliyet merkezi Tabariye gölü kıyısındaki Kefernahum kasabası oldu. Köy demek olan «kefer»den yapılmış Kefernahum adı, Tabariye gibi Roma tarzında inşa edilmiş büyük şehirlere karşılık, eski tarzda bir kasabaya verilmiş olsa gerektir. Bu isim o kadar az bilinen bir yere aitti ki, tarihçi Yusuf yazılarının bir yerinde onu bir çeşme adı gibi gösterir, çünkü o devirde köylerden fazla civarlarındaki çeşmeler bilinirdi. Nâsıra gibi

Kefernahum da, mazisi olmıyan bir yerdi, ve Hirodes'lerin hoş görüp teşvik ettikleri şeriate aykırı hareketlere hiç uymamıştı. İsa bu şehre çok bağlandı ve orasını kendisine âdeta ikinci bir vatan yaptı. Dönüşünden az sonra Nâsıra'lılar üzerinde bir teşebbüste bulunmuş, fakat muvaffak olamamıştı. Hayatını yazanlardan birinin sâf sâf belirttiğine göre, orada hiçbir mucize gösteremedi. İçtimaî seviyesi pek yüksek olmıyan ailesinin herkesçe bilinmesi İsa'nın nüfuzunu fazlaca kırıyordu. Her Allahın günü kardeşlerini ve kayın biraderini gördükleri bir adama Davud'un oğlu diye bakamazlardı. Zaten ailesinin de kendisine şiddetle muhalefet etmesi ve ilâhi vazifesine inanmak istmemesi dikkate değer. Söylendiğine göre, çok daha haşin insanlar olan Nâsıra'lılar onu sarp bir uçurumdan atarak öldürmek de istemişler. İsa, bu maceranın bütün büyük adamların başına gelen bir şey olduğunu düşünmek ferasetini gösterdi, ve «Kimse kendi memleketinde peygamber olamaz» darbımeselini kendine de tatbik etti.

Bu başarısızlık onun cesaretini kırabilmekten uzak kaldı. Kendisi Kefernahum'a döndü; çok daha hoş görüldüğü bu kasabada, Hristiyanlığı civar şehirlere yaymağa hazırlandı. Bu güzel ve münbit memleketin ahali si yalnız cuma günü bir araya toplanırdı.

İsa da dersleri için bu günü seçti. O devirde her şehrin bir havrası veya toplantı yeri vardı. Burası, revakı Yunan tarzında tezyinatla süslü küçücek ve uzunca bir salondur. Kendilerine mahsus bir mimarlıkları olmayan Yahudiler, bu binalara özellikli bir üslûp vermeye hiç özenmemişlerdir. Galilede hâlâ birçok eski havranın kalıntıları vardır. Bunların hepsi de büyük taşlar ve iyi malzeme ile yapılmıştır; fakat, Yahudi âbidelerinin bir özelliği olan nebat şekilleri, kıvrık dal ve püskül gibi tezyinatın bolluğu yüzünden, üslûp hayli bayağıdır. İçerde sıralar, bir okuma kürsüsü, mukaddes tomarlar için bir dolap bulunurdu. Mâbede benzer bir yeri olmayan bu binalar bütün Yahudi hayatının merkeziydi. Cumartesi günü dua etmek ve *Kanun'la Peygamberler kitabını* okumak için burada toplanılırdı. Yahudiliğin Kudüs dışında muvazzaf rahipleri olmadığı için, cemaatten biri kalkar, o günün okumalarını yapar, buna öz düşüncelerinden ibaret bir tefsir de katardı. Philon'un küçük risalelerinde mükemmel bir örneğini bulduğumuz sohbetli din öğretimi işte böylece doğmuştur. Okuyucuya itirazda bulunmak, sualler sormak hakkı vardı; bu suretle, toplantı çabucak serbest bir meclis halini alırdı. Toplantının birresi, «eskiler»i, muvazzaf okuyucusu veya

icra memuru olan bir «hazzan»ı, başka sinagoglarla muhabereye memur bir nevi yazıcı veya müvezzi olan «resûller»i, «şammah» denilen bir kayyumu vardı. Böylece her sinagog, geniş kanuni salâhiyetleri olan hakikî bir müstakil cumhuriyetçikti; Roma İmparatorluğunun ilerlemiş bir devrindeki bütün şehir meclisleri gibi, fahrî unvanlar verir, cemaat için kanun kuvvetini haiz kararlar çıkarır, icracısı umumiyetle hazzan olan cismanî cezalar hükmederdi.

Keyfe bağlı şiddetli nizamlarına rağmen, böyle bir müessesede, bildim bileli Yahudilerin bir özelliği olan o aşırı zihin işlemesinden dolayı, çok canlı münakaşalar olmaması imkânsızdı. Yahudilik, mâruz kaldığı on sekiz asırlık zulüm ve istibdadı, sinagoglar sayesinde sağ sâlim atlattı. Her sinagog, miliyet ruhunun muhafaza edildiği ve dahilî mücadelelere hazır bir zemin arzeden, başlıbaşına küçük bir âlem gibiydi. Buralar, büyük ölçüde ihtiras çarpışmalarına sahne olan yerlerdi. Öne geçme kavgaları da pek şiddetliydi. Birinci sıradaki bir şeref koltuğuna sahibolmak, yüksek bir dindarlığın mükâfatı veya zenginliğin en çok arzulanan bir imtiyazıydı. Öte yandan her istiyene verilen kutsal metin okuma ve tefsir etme serbestliği, yeni fikirlerin yayılmasını

kolaylaştırıyordu. İşte bu, İsa için hem büyük bir kuvvet hem de kendi içtihat öğretimini tesis etmek için her zaman kullandığı bir vasıta oldu. Sinagoga girer, okumak için ayağa kalkardı; hazzan kitabı kendisine uzatır, o da tomarı açar ve o günkü faslı okuyarak, kendi düşüncelerine uygun bir tefsirde bulunurdu. Galilede Ferisiler az olduğu için, İsa ile yapılan münakaşalar o kadar hararetli ve çetin olmazdı; Kudüs'te olsa, daha ağzını açarken onu susturmaya kalkışırldı. Bu iyi kalbli Galile'liler, güleç muhayyilelerine bu kadar uygun gelen sözleri hiç işitmemişlerdi. İsa'yı pek beğeniyorlar, el üstünde tutuyorlar, sözlerini güzel, delillerini kandırıcı buluyorlardı. İsa, en ağır itirazları tam bir emniyetle hallediyordu; sözlerinin ve kendisinin güzelliği, din bilgiçlerinin tesiri ile henüz duygusuzlaşmamış olan bu körpe ruhlu insanları büyülüyordu.

Genç üstadın nüfuzu böylece günden güne artıyor, ve taabii, ona inanıldığı nispette onun da kendine güven ve inancı artıyordu. Tesir alanı pek dardı, çünkü bu alan Tabariye gölü havzasıyla çevreleniyordu; hattâ bu havza içinde bile İsa'nın tercih ettiği bölgeler vardı. Gölün uzunluğu 5-6, genişliği 3-4 fersah kadardır. Şekli yassı bir çember gibiyse de, Tabariye'den Ürdün nehrinin döküldüğü yere kadar olan kıyıları, takriben

üç fersahlık bir kavis çizen bir körfez şeklindedir. İsa, ekeceği tohum için aradığı nadaslı tarlayı işte nihayet burada buldu. Şimdi, bu tarlayı adım adım dolaşarak, İslamlığın üzerine serdiği ruhsuzluk ve matem örtüsünü açmıya çalışalım.

Tabariye'den çıkarken, ilkin, denize yıkılır gibi duran bir dağın sarp kayalarına raslanılır. Sonra dağlar biribirinden ayrılırlar; aşağı yukarı göl seviyesinde bir ova (El Gueir) başlar. Burası, içinde bol sulu dereler dolaşan yemyeşil bir koruluktur; bu derelerin bir kısmı kadim devirlerden kalma yuvarlak büyük bir havuzdan (Ayn-Medvvera) çıkar. Asıl Cenesarret bölgesini teşkil eden bu ovanın baş tarafında fakir Mecdel köyü görülür. Ovanın öteki ucunda bir şehir kalıntısına, bal gibi tatlı sulara (Ayn-et-Tin), kaya içinde açılmış dar ve derin, güzel bir yola raslanılır; şüphesiz İsa'nın sık sık geçmiş olduğu bu yolla, Cenesarret ovasından gölün kuzey tepesine gidilir. Buradan bir çeyrek saat ötede, gölden birkaç adım mesafede topraktan kaynıyan birkaç pınarın teşkil ettiği ve yemyeşil bir koruluktan geçerek göle dökülen suyu tuzlu bir derecik aşılır (Ayn-Tabiga). Nihayet, kırk dakika daha ötede, Ayn-Tabiga'dan Ürdün mansabına kadar, uzun sarp yamaç üzerinde birkaç kulübe ve

Tel-Hum denilen anıtımsı yıkıntılar vardır.

Bütün insanlığın Roma ve Atina derecesinde ebediyen anacağı beş küçük şehir, İsa'nın zamanında, Mecdel köyünden Tel-Hum'a kadar yayılan sahada serpiliydi. Mecdel, Dalmanutha, Kefernahum, Beyt-sayda, Horazin adındaki bu beş şehirden yalnız ilkinin yeri bugün katî olarak bulunabiliyor. O berbat Mecdel köyü, şüphesiz, İsa'ya en sadık muhibbesini vermiş olan kasabanın adını ve yerini muhafaza etmiştir. Dalmanutha da ihtimal bu kasaba civarındaydı. Horazin de, kuzey taraflarında, gölden biraz içeride bulunmuş olsa gerektir. Beytsayda ile Kefernahum'a gelince, bu kasabalara hemen hemen gelişi güzel olarak Tel-Hum'da, Ayn-et-Tin'de, Ham-Minyeh'te, Ayn-Medavvara'da yer verilmiştir. İnsanın, dağlar ve tepeler gibi tarihin de, derin mânalı bir tasavvurla, büyük kurucunun izlerini gizlemek istediğine inanacağı geliyor. Derin tahrip-lere uğramış olan bu memlekette, onun ayağını basmış olduğu ve insanlığın gelip öpmek isteyeceği yerlerin tesbit edilebilmesi pek mümkün görülmez.

İsa'nın ilâhi eserini kurduğu üç dört fersahlık bir bölgeden kalan, sadece göl, ufuk, bodur ağaçlar ve çiçeklerdir. Büyük ağaçlardan eser kalmamış. Vaktiyle her tarafın-

dan yeşillik fışkırdığı için tarihçi Yusuf'un hârika saydığı bu bölgede şimdi, bir gün sonra yemek yemek için duraklıyacağınız az gölgelik bir yeri, bir gün evvelinden hesaplamak zorundasınız. — Tarihçi Yusuf'a göre tabiat burada soğuk memleketlerin nebatlarını, cayır cayır yanan iklimlerin mahsullerini, yumuşak hararetli bölgelerin ağaçlarını, hepsi de bütün sene meyveler ve çiçeklerle yüklü olarak burada bir araya toplamaktan hoşlanmıştır.— Göl şimdi bomboş. Vaktiyle hayat ve neşe içinde çalkanan bu sulara, şimdi perişan halli tek bir kayık dolaşıyor. Fakat sular gene hafif ve berrak. Kayalar ve çakıllarla kaplı olan kıyılar, Huleh gibi küçük bir gölün kıyılarına değil, belki küçük bir denizin kıyılarına benzer. Tertemiz, balçıksızdır, suların hafif hareketiyle daima aynı yerleri ıslanır. Bazı yerlerde, katmerli zakkumlarla, ılgınlarla, kübbarlarla kaplı küçük burunlar teressüm eder; bilhassa iki yerde, Tarihea yakınında Ürdüm nehrinin çıktığı noktada, ve Cenasaret ovasının kenarında, dalgaların gelip çimen ve çiçek yığınları üzerinde dağıldıkları baş döndürücü zeminler vardır. Ayn-Tabiga deresi, güzel kabuklarla dolu küçük bir köy teşkil eder. Göl kuşları, bulut gibi kümeler halinde suyun yüzünü kaplarlar. Ufuk göz kamaştıran bir ışıkla doludur. Kızgın kayalar arasına

iyice gömülmüş gökmavisi sular, Safed dağlarının tepesinden bakıldığı zaman, bir altın kadehin dibindeymiş gibidirler. Kuzeyde Hermon dağının karlı yamaçları, gökyüzüne beyaz çizgiler halinde mürtesem düşerler; batıda Golan ve Perea bölgelerinin kupkurak ve güneşin bir nevi kadifemsi havaya sardığı dalgalı yaylaları, Filipus Kayseriyesi'nden güneye doğru, hiç bitmiyecekmiş gibi uzanıp giden yekpare bir dağ, daha doğrusu çok yüksek, uzun bir teras teşkil ederler.

Kıyılarda şimdi hararet bunaltıcıdır. Göl, Akdeniz seviyesinden iki yüz metre alçakta bulunan bir çöküntüyü kaplar, ve böylece Lût denizinin kavurucu sıcakları burada da hüküm sürer. Vaktiyle yeşilliğin pek bol olması, bu aşırı hareketi yumuşatırdı; bugün, mayıstan itibaren bir külhan gibi cayır cayır yanan bu göl havzasının pek hümmalı bir faaliyete sahne olmuş olabileceğine kolay kolay akıl erdirilemez. Tarihçi Yusuf da bu havaliyi pek mutedil iklimli bir yer gibi gösterir. Şüphesiz, Roma şehri çevresindeki bölgede olduğu gibi, burada da tarihî sebeplerle bir iklim değişmesi olmuştur. İsa'nın en çok sevdiği bölgeyi bir ölüm rüzgârı gibi kavuran, islâmlık ve bilhassa islâmlığın Haçlı Seferlerine aksülâmeli olmuştur. O güzelim Cenesaret toprakları, kendi alinyazılarının,

o sessiz sedasız dolaşan adamın kafasında tasarlandığını ne bilecekti. Tehlikeli bir vatandaş olan İsa, kendisini barındırmak gibi korkunç bir şeref tadan memlekete uğursuzluk getirdi. Herkes için bir sevgi veya bir kin mevzuu haline gelen ve rakip iki taassup tarafından arzulanan Galile, şerefının karşılığı olarak çöle dönecekti. Fakat kim diyebilir ki, köyünde meçhul kalarak tabii bir ömür boyu yaşasaydı, İsa da daha mesut olacaktı? Ve gene, içlerinden biri çıkıp da, kasabalarının istikbalini tehlikeye koyarak Baba'sını tanımamış ve kendisinin Tanrı'nın oğlu olduğunu söylememiş olsaydı, o nankör Nâsıra'lılar acaba şimdi kimin aklından geçerdi?

Demek oluyor ki, bulunduğumuz devirde İsa'nın küçük dünyası, biribirinden yarımşar saat uzakta bulunan dört beş büyücek köyden ibaretti. İsa, dine yabancı bir şehir, halkının çoğu putperest ve Antipas'ın asıl oturduğu yer olan Tabariye'ye hiç ayak basmamışa benzer. Bununla beraber, en çok sevdiği bölgeden bazen ayrıldığı da olurdu. Gölün doğu kıyısına, meselâ Gergesa'ya giderdi. Kuzey taraflarında, Hermon dağı eteklerindeki Filipus Kayseriyesi'nde veya Paneas'ta görüldüğü olurdu. Nihayet bir kere de, o zamanlar harikulâde bir refah içinde bulunduğu tahmin olunan Sur ve Sayda taraf-

larına yolculuk etti. Bu memleketlerin hepsinde de putperestik âlemi ortasında bulunuyordu. Kayseriye'de, Ürdün nehri kaynaklarının bulunduğu sanılan ve halkın garip efsanelerine mevzu teşkil eden meşhur Panium mağrasını gördü. Hiroides'in o civarda Augustos şerefine yaptırdığı mermer mâbedi görebildi. Belki, Pan'a¹, su perilerine ve mağaranın Yankı perisine dikilen ve itikadın burada üstüste yığıldığı adak heykeller önünde durdu. Yabancı tanrıları tanrılaşmış insanlar veya şeytanlar sanmağa alışan Evhemerist² bir Yahudi, bütün bu şekli temsillere bir put gözü ile bakardı. İsa, daha duygulu ırkları mesteden natüralist dinlerin cazibesine kapılmadı. Sur'daki Melek — Kart mâbedinde o zamanlar hâlâ azçok devam eden ve aşağı yukarı Yahudi ibadetlerini andıran ipdidai tapınma şekli hakkında da şüphesiz hiçbir şey bilmiyordu. Fenike'de her tepeye bir mâbet ve kutsal bir orman oturtmuş olan putperestlikten, bütün o büyük sanayiden, ve dine aykırı zenginlik manzarasından pek hoşlanmamış olsa gerektir. Tanrı birliği esasına dayanan dinler, insanda put-

¹ Pan: Tabiat tanrısı.

² Evhemeristler: Mitolojik şahısların halkın hayranlığı ile tanrılaşmış insanlar olduğuna inanlar.

perestliği anlama kabiliyeti bırakmaz; politeist bir memlekete düşen bir müslüman, kör gibi olur. Bu seyahatlerde İsa'nın hiçbir şey öğrenmediği muhakkaktır. O daima kendi sevgili Cenesaret kıyılarına döner gelirdi. Düşüncelerinin merkezi orasıydı; orada aşk ve iman buluyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Çırakları.

Büyük tarih inkılâplarının henüz pek dokunmadığı bu yeryüzü cennetinde, bulunduğu mühitle tam bir ahenk halinde, hayatı neşe ve sevgi ile kerşılıyan, çalışkan ve dürüst bir halk yaşıyordu. Tabariye gölü dünyanın en balıklı göllerinden biridir; bil-hassa Beytsayda ve Kefernahum'da pek verimli dalyanlar kurulmuş ve halka oldukça refah temin etmişti. Bu balıkçı aileleri, birçok akrabalık bağlariyle, anlattığımız gölbölgesine serpilmiş bir cemiyet teşkil ediyorlardı; bu insanların hepsi de yumuşak başlı, sakin kimselerdi. Hayatları pek gaileli olmadığı için muhayyileleri serbestçe işlerdi. Tanrı saltanatı hakkındaki fikirler, bu kendi halinde insanlardan mürekkep cemiyetçiklerde başka her yerden fazla rağbet buluyordu. Yunanlıların anladığı mânada dünya işleriyle ilgili medeniyet aralarına girmemişti. Ağır başlılıkları, bizim Cermen'lerin ve Kelt'lerinki gibi değildi; fakat, iyilik-

leri belki sathî bir iyilik olmakla beraber, yaşayışları sakindi, zeki ve ince bir halleri vardı. Aşağı yukarı Lübnan'ın en iyi halkına benzediklerini söylemekle kendileri hakkında bir fikir verilebilir, şu farkla ki Lübnan'dan büyük adamlar çıkmaz. İsa hakiki ailesini orada buldu. Oraya oralılardan birisiymiş gibi yerleşti: Kefernahum «kendi şehri» oldu, ve ona hayran olan küçük cemaatin ortasında şüpheci erkek kardeşlerini, nankör Nâsıra'yı ve onun alaycı itikatsızlığını unuttu.

Kefernahum'da bilhassa bir ev ona hoş bir melce ve sadık çıraklar temin etti. Burası İsa'nın göl kıyılarına yerleşmeye geldiği devirde ölen Yunus adında bir adamın iki oğlunun eviydi. Bu iki kardeşten biri Kifas veya Petrus lâkabiyle anılan Simon, diğeri Andreas idi. Beytsayda'da doğmuşlardı, ve İsa'nın resmî hayatına başladığı sırada Kefernahum'a yerleşmiş bulunuyorlardı. Petrus evliydi ve çocukları vardı; kaynanası da yanındaydı. İsa bu evi seviyor ve umumiyetle orada oturuyordu. Andreas, Vaftizci Yahya'nın çıraklığında bulunmuş olsa gerektir, İsa da kendisini ihtimal Ürdün kıyılarındaki tanıdığıdır. İki kardeş, üstatlarıyla en fazla meşgul oldukları devirde bile balık avlamağa devam etmişlerdir. Kelime oyun yap-

maktan hoşlanan İsa, onları insan avcısı yapacağını söylerdi. Gerçekten, bu iki kardeş, çırakları arasında kendisine en fazla sadâkatle bağlı kalmış olanlardır.

Başka bir aile daha, zengin bir balıkçı ve birçok kayığın patronu olan Zabdia veya Zebedi ailesi, İsa'ya seve seve kucak açtı. Zebedi'nin iki oğlu vardı: büyüğünün adı Yakup'tu, diğeri, sonraları Hıristiyanlığın ilk anlarında pek katî bir rol oynamış olan Yuhanna adındaki çocuktur. Her ikisi de hevesli ve gayretli çıraklardı. Zebedi'nin karısı Salome de İsa'ya çok bağlandı ve ona ölümüne kadar yoldaşlık etti.

Gerçekten, kadınlar İsa ile ülfetten pek hoşlanırlardı, çünkü, kadınlara karşı, iki cins arasında pek tatlı bir fikir rabıtası tesisini mümkün kılacak şekilde, temkinli davranırdı. Şark milletlerinde her türlü incelemeye engel teşkil etmiş olan erkek-kadın ayrılığına, şimdi olduğu gibi o zamanlar da, büyük şehirlere nispetle kırlarda ve köylerde çok daha az riayet edilirdi. Galile'li dört sadık kadın, daima genç üstadın yanında bulunur, sıra ile de olsa onun sözlerini dinlemek ve ona hizmet etmek zevkini paylaşmazlardı. Bu kadınlar yeni tarikata, ehemmiyeti daha o zamanlar anlaşılan bir heye-

can ve hârika unsuru katıyorlardı. İçlerinden biri, fakir kasabasına yeryüzünde o kadar büyük bir şöhret kazandıran Mecdcl'li Meryem, anlaşılan pek coşkun mizaçlı bir kadındı. O devrin tâbirince, kendisini yedcin çarpmış, yani zâhiren izahı kabil olmıyan sinir hastalıklarına tutulmuştu. İsa, sâf ve tatlı güzelliği ile bu bozuk bünyeyi teskin etti. Mecdcl'li kadın, Golgota'ya kadar İsa'ya bağlı kaldı ve ölümünün ertesi günü birinci derece bir rol oynadı; çünkü, ilerde göreceğimiz gibi, dirilme itikadının kurulmasında belli başlı âmil olmuştur. Antipas'ın kâhyalarından Huza'nın karısı Yoanna, Suzanna ve kimler olduğu bilinmiyen daha başka kadınlar daima İsa'nın peşinden gidiyorlar, ona hizmet ediyorlardı. Bazıları zengindi, ve servetleriyle genç peygambere, o zamana kadar yaptığı işte çalışmadan yaşayabilecek bir durum sağlıyorlardı.

Daha başka birçok kimseler İsa'nın ardı sıra giderler ve onu üstatları bilirlerdi: Filipus adında Beytsayda'lı biri: Kana'lı Tolmai veya Ptolemeus'nın oğlu, ve belki ilk devrin çıraklarından olan Natanael; ihtimal Hristiyanlığın ilk anlarının Xenophon'u Matta'dan başka biri olmıyan bir Matta. Bu çırak vergi mültezimliği etmişti, ve bundan dolayı ötekilerden daha kolay kalem kul-

lanıyordu. İsa'nın verdiği dersler hakkındaki bilgilerimizin temeli olan *Hâtıralar*'ını yazmayı belki daha o zamanlar düşünüyordu. Çıraklar arasında, bazan şüpheyeye düşmüş olmakla beraber cömert galeyanlar göstermiş mert bir adama benziyen Tomas; bir Lebbeus veya Taddeus; belki Golan'lı Yahuda'nın çıraklığında bulunmuş olan ve, az bir zaman sonra Yahudi milletin hareketlerinde pek büyük bir rol oynıyan Kanaim partisine mensup bulunan Gayyur Simun; nihayet, sadık grupta bir istisna teşkil ederek pek korkunç bir şöhret kazanan Simun oğlu Keriot'lu Yahuda vardı. Çıraklar içinde Galile'li olmıyan tek kişi de oydu; Keriot, Hebron'un bir gün ötesinde, Yahuda kabîlesi topraklarının güney nihayetinde bulunan bir şehirdi.

İsa'nın ailesinin kendisinden pek hoşlanmadığını görmüştük. Bununla beraber, Meryem Kleofas yönünden teyze oğulları olan Yakup ve Yuhanna daha o devirde çıraklar arasında bulunuyorlardı; bizzat Meryem Kleofas da ona Golgota'ya kadar yoldaşlık edenler arasında bulunmuştur. Bu devirde, İsa'nın annesi yanında görülmüyor. Ancak İsa'nın ölümünden sonradır ki Meryem büyük bir itibar ve ehemmiyet kazanmış ve çıraklar onu kendilerine bağlamak istemişlerdir. Gene o zamandır ki, kurucunun ailesinden olanlar

«Efendimiz'in kardeşleri» adıyla nüfuzlu bir zümre teşkil etmişlerdir; bu zümre uzun müddet Kudüs kilisesinin başında bulunmuş ve şehir yağmaya uğradıktan sonra Batanea'ya sığınmıştır. Bu zümreye yaklaşmış olmak bile pek büyük bir imtiyaz sayılırdı, nasıl ki Muhammed'in karıları ve kızları, peygamber hayatta iken ehemmiyetsiz kaldıkları halde, ölümünden sonra büyük nüfuz sahibi insanlar olmuşlardır.

Şüphe yok ki, bu dost kalabalık içinde İsa'nın tercih ettiği ve kendisinin etrafında âdeta daha dar bir halka teşkil eden kimseler vardı. Zebedi'nin iki oğlu, Yakup ile Yuhanna, bu halkanın ilk safında bulunmuş adamlardı. İsa ifrata varan gayretlerinden ötürü onlara «şimşek oğulları» derdi, çünkü yıldırım ellerine geçirseler onu sık sık kullanacak yaradılıştaki insanlardı. Bilhassa Yuhanna, İsa ile çok samimî ve teklifsiz olmuşa benzer. Sonraları bu çırağın etrafında toplanan ve bize onun hâtıralarını nakleden kalabalık ve çalışkan zümre, üstadın kendine olan sevgisini belki izam etmiştir. Bu hususta daha mânalı olan bir nokta da *sinoptik* denilen İncillere göre, Simun Barjona veya Petrus ile Zebedi oğlu Yakup'un ve bunun kardeşi Yuhanna'nın kendi aralarında ayrı bir cemiyet teşkil etmeleri,

ve İsa'nın başkalarının imanından ve zekâsında şüpheyeye düştüğü zamanlarda bu üç kişiye baş vurmasıdır. Zaten anlaşıldığına göre bu üç adam, balık avcılığında da ortaklıklar. İsa'nın Petrus'a olan sevgisi pek derindi. İsa, dürüst, samimî, daima öne atılmaya hazır olan Petrus'un yaradılışından hoşlanıyor, bazan onun azimkâr hallerine bakarak gülümsüyordu. Az mutasavvıf olan Petrus, Joinville'in¹ Saint Louis² karşısındaki dürüst samimiye-tini hatırlatan bir halle, sâfça şüphelerini, nefretlerini, tamamen insanî olan zaıflarını üstde söylerdi. İsa onu dostça, itimat ve takdirle karşılardı. Yuhanna'ya gelince çok hisli şefkati ve sevgisi, gençliği ve kuvvetli muhayyilesiyle, her halde pek hoş bir adamdı. Hristiyanlığın ilk gidişini bambaşka bir istikamete yöneltmiş olan bu harikulâde adamın şahsiyeti çok sonraları gelişmiştir.

Yeni doğan mezhepte meratip silsilesi denilebilecek hiçbir şey yoktu. Herkesin adı «kardeş» olacaktı, ve İsa, «rabbi», «üstat», «baba» gibi üstünlük ifade eden unvanları reddediyordu. Çünkü yalnız kendisi «üstat», yalnız Tanrı «Baba» idi. İçlerinde en büyüğü diğerlerinin hizmetkârı olacaktı. Bunula beraber. Si-

¹ Joinville: Ünlü Fransız vakanüvisi (1224-1317)

² Saint Louis: Joinville'in çağdaşı olan Fransa kralı; Joinville, bu kralın hayatını yazmıştır.

mun Borjona pek hususi bir ehemmiyet derecesiyle eşitlerinden ayrılır. İsa, onun evinde oturur, onun kayığında ders verirdi; evi İncil va'zı merkeziydi. Halk kendisini sürünün reisi sayardı, ve cemaat bir geçit vergisi vereceği zaman tahsildarlar parayı ondan isterlerdi. İsa'yı ilk defa Mesih olarak tanıyan Simun'du. Halkın gözünden düştüğü bir sırada İsa onlara: «Yoksa siz de mi çekilip gitmek istiyorsunuz?» diye sormuş, Simun da: «Ey Rab! biz kime gideceğiz? Ebedî hayatın sözleri sendedir» cevabını vermişti. İsa birçok defa ona arkadaşları arasında bir üstünlük verdi, ve onu kurduğu binanın temel taşı saydığını göstermek için kendisine Suriye dilinde taş demek olan *Kefa* lâkabını taktı. Hattâ bir aralık ona «gök ülkesinin anahtarını» ve yeryüzünde vereceği her hükmün göklerde de muhteber olacağını vadetmişe benzer.

Petrus'un bu üstünlüğünün biraz kıskançlığa sebeb olduğuna şüphe yoktur. Bu kıskançlık bilhassa istikbal, yani bütün çıraqların on iki İsrail kabîlesini yargılamak üzere İsa'nın sağında solunda oturacakları Tanrı saltanatı devri düşünüldüğü zman alevleniyordu. O zman «insanoğlu»nun iki yanında bir nevi başvekil ve muavin gibi kimin oturacağını her biri kendi kendine soruyordu.

Zebedi'nin iki oğlu bu mevkilere namzettiler. Zihinleri daima bu mesele ile meşgul olduğu için anneleri Salome'yi öne sürdüler; o da bir gün İsa'yı bir kenara çekerek bu iki şeref mevkiini oğularına vermesini rica etti. İsa, her zamanki prensipini, büyüklük hırsına kapılanların alçalacağını, gök ülkesinin küçüklerin malı olacağını söyliyerek bu dileği reddetti. Bu, cemaat içinde biraz dedikoduya sebeb oldu; Yakup ile Yuhanna'ya çok gücenildi. Aynı rekabet Yuhanna'nın incilinde de kendisini gösterir; bu incilin muharririnin durmadan kendisinin «en sevgili çırak» olduğunu, üstadın ölürken annesini kendisine emanet ettiğini söylediği, ve kendini Simun Petrus'un sırasına geçirmeğe, bazan da daha eski incil muharrirlerinin kendi adını söylemeyi unuttukları mühim vakalarda onun ilerisine bile geçmeye çalıştığı görülür.

Anlattığımız şahsiyetler arasında, haklarında bir şeyler bilinenlerin hepsi de ilkin balıkçıydılar. Her halde hiçbiri yüksek bir içtimai sınıftan değildi. Yalnız Alfeus oğlu Matta veya Levi vergi mültezimliği etmişti. Fakat Yahudilerde bu adla anılan kimse-ler Roma'da *publicani* denilen ve içtimai mevkileri yüksek olan (bunlar daima Roma şövalyelerinden seçilirdi) umumi mültezimler değildiler; sadece bu umumi mültezimlerin adamı, aşağı sınıf memur, basit

gümrükçü idiler. Dünyanın en eski yollarından biri olan ve göle de uğrıyaraktan Galile'den geçen Akkâ — Şam yolu boyunca pek çok bu gibi memur vardı. İhtimâl bu yolun üzerinde bulunmuş olan Kefernahum'da da bunlardan bir hayli vardı. Bu meslekte olanlardan halk hiç hoşlanmaz; fakat Yahudiler bu mesleği iyiden iyiye bir çürüm sayarlardı. Kendileri için yeni bir şey olan vergi, metbuluklarının bir alâmetiydi; bir tarikat, Golan'lı Yahuda'nın tarikatı, vergi ödemenin bir nevi putperestlik olduğunu iddia ediyordu. İşte bu yüzden, müfrit Tevratçılar gümrükçülerden nefret ediyorlardı. Onları ancak kaatillerle, yol kesen haydutlarla, rezillerle bir arada analardı. Bu gibi vazifeleri kabul eden Yahudiler aforoz edilirler, mahkemelerde şahitlik edemezlerdi; idare ettikleri mal sandıkları tel'in edilir ve dinle ilgili sandıklarda para bozdurulmasını menederlerdi. Cemiyetten kovulan bu zavallılar kendi aralarında görüşürlerdi. İsa, Levi'nin bir dâvetini kabul ederek onun evinde yemek yedi; bu yemekte o devrin tâbirince «birçok gümrükçüler ve günahkârlar» vardı. buna herkes pek şaşı. Bu fena şöhretli evlerde kötü insanlara raslamak tehlikesi vardı. İsa'yı böylece ekseriya, akıllı başında kimselerin yanlış inanışlarına pek aldırış etmez, mütaassıpların aşağıladığı sınıfları kal-

kmdırmaya uğraşır, ve bu yüzden dindarların şiddetli tarizlerine mâruz kalmış durumda göreceğiz.

İsa, adam kazanmadaki bu sayısız başarılarını, kendisinin ve sözünün son derece büyüleyici olmasına borçluydu. Kalbe nüfuz eden bir söz, sadece uyandırılmaya ihtiyacı olan sâf bir vicdana yöneltilen bir bakış, ona ateşli bir çırak temin ediyordu. Bazan İsa mâsumca bir hileye baş vuruyordu; bu hileyi Jeanne d'Arc da kullanmıştı. Kazanmak istediği bir kimsenin hususi bir halini biliyormuş gibi yapıyor, veya ona kalbinin dilediği br şeyi hatırlatıyordu. Natanael'i, Petrus'u, Samiriye'li kadını kendine böyle bağladı. Kuvvetinin hakiki sebebini, yâni muhitindeki bütün şeylere üstünlüğünü gizliyerek, zamanın zihniyetine uymuş olmak için, gökten gelen bir vah'yin kendisine gizli şeyleri ifşa ettiğine ve herkesin kalbinden geçeni öğrettiğine inandıracak surette hareket ediyordu. Zaten bunun böyle olduğuna kendisi de inanıyordu. Herkes onun insanlığa üstün bir muhitte yaşadığına kaniydi. Dağlarda Musa ve İlyas'la konuştuğu rivayet ediliyor yalnız bulunduğu zamanlar meleklerin gelip ona hizmet ettiklerine, ve kendisiyle gök arasında tabiatüstü bir münasebet tesis ettiklerine inanılıyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Göl Vaızları.

Tabariye gölü kıyılarında İsa'nın etrafına üşüşen küme işte böyle idi. Bu küme içinde aristokratlığı temsil edenler bir gümrükçü ile bir vekilharç karısıydı. Geriye kalanı balıkçılardan ve basit insanlardan ibaretti. Son derece cahildiler; kafaları zayıftı, hayaletlere ve cinlere inanırlardı. Yunan kültüründen herhangi bir unsur bu ilk Hıristiyan cemaatine girmemişti; Yahudilik bilgileri de pek eksikti; fakat aşip taşan bir şevkleri. bir iyi niyetleri vardı. Galile'nin güzel iklimi, bu namuskâr balıkçıların hayatını daimî bir neşeye boğuyordu. Akşamları kıyılarında uyudukları o güzelim küçük denizlerinde gündüzün tatlı tatlı sallanan bu basit, iyi, mesut insanlar, gerçekten Tanrı saltanatı devrini açıyorlardı. İnsan, böylece gök kubbesi altında yaşanan bir hayatın verdiği sermestliği, tabiatla sürekli temasın uyandırdığı tatlı ve kuvvetli aşk duygusunu, mavi bir kubbenin sonsuz derinliği içindeki yıldızların ışığında geçen gecelerin rüyalarını

tasavvur edemez. İşte böyle bir gecede, başını taşa dayıyan Yakup, seyrettiği yıldızlarda sayısız bir zürriyet va'di ve Tanrı meleklerinin yerle gök arasında inip çıktıkları esrarlı merdiveni gördü. İsa'nın zamanında gökyüzü kapalı değildi, yeryüzü de soğumamıştı. Bulutlar insanoğlunun üzerinde aralanıyor, melekler onun başına inip çıkıyorlardı; her yerde Tanrı saltanatı devrinin belirtileri vardı; çünkü insanlar bu saltanatı kalblerinde sürdürüyorlardı. Bu sâf ruhlu insanların iyi gören tatlı bakışları, kâinatın sâf derinliklerine nüfuz ediyordu; belki dünya, bu mesut çocukların ilâhi bir ışıkla aydınlanan kalblerine sırrını açıyordu; o çocuklar ki, kalblerinin temizliği, günün birinde kendilerine Tanrı'yı görmelerini nasibetti.

İsa, çırakları ile birlikte, daima açık havada yaşıyordu. Kâh bir kayığa biner, kıyıya üşüşen dinleyicilerine oradan ders verir, di. Kâh, gölü çevreliyen dağlara çıkardı; orada hava ne kadar sâf, ufuk ne kadar aydınlıktı. Sadık zümre işte böylece, üstadın ilhamlarını taze taze toplıyarak, şen, avare dolaşırdı. Bazan mâsum bir şüphe, hafif bir tereddüt belirirdi. İsa, bir gülümseme veya bir bakışla itirazı sustururdu. Adım başında, geçen bulutta, patlıyan bir tohumda, sararan başakta, yakında başlayacak Tan-

rı saltanatının alâmetini görürlerdi; pek yakında Tanrı'yı göreceklerine, dünyaya hükmedeceklerine inanıyorlardı; kederler neşeye dönüyordu; yeryüzündeki bütün ıstıraplar sona erecekti. Üstat:

«Ne mutlu kendini fakir sayanlara, di-yordu; çünkü gök ülkeleri onlarındır!»

«Ne mutlu ağlıyanlara; çünkü teselli bulacaklar!»

«Ne mutlu adalete acıkıp susıyanlara; çünkü doyurulacaklardır!»

«Ne mutlu merhametlilere; çünkü onlara merhamet edilecektir!»

«Ne mutlu yüreği temiz olanlara; çünkü Tanrıyı göreceklerdir?»

«Ne mutlu barışseverlere; çünkü Tanrının oğlu olacaklar?»

«Ne mutlu doğruluk adına zulüm görenlere; çünkü gök ülkesi onlarındır!»

Vaizleri hoş ve tatlıydı, tabiatla, kır kokularıyla doluydu. Çiçekleri sever ve en güzel derslerini onlardan çıkarırdı. Gökteki kuşlar, denizler, dağlar, çocukların oyunları, sırasıyla derslerinde geçirdi. Yunan tarzında uzun cümlelerle hiçbir münasebeti olmıyan üslûbu, daha ziyade İbranî kıssacılarının ve çağdaşları olan Yahudi bilginlerinin Pirke Aboth'da okuduğumuz vecizelerinin ifade şekillerine kaçardı. Şerhlerini pek geniş tutmazdı; bunlar Kur'an'ın sûreleri gibiydi ve

sonradan biribirine eklenmeleriyle Matta'nın yazdığı uzun nutuk vücuda gelmiştir. Bu muhtelif kısımlar arasında hiçbir bağlantı yoktu; bununla beraber bu sûreler ilhamlarını umumiyetle bir kaynaktan aldıkları için, mevzularında bu bakımdan bir vahdet bulunuyordu. Üstat en fazla mesellerinde muvaffak oluyordu. Bu zevkli ve güzel tarz için Yahudilik kendisine hiçbir örnek vermemiştii. Mesel tarzını kendi yarattı. Gerçi Budda dini kitaplarında, aynen İncil meselleri edasında ve yapısında meseller vardır; fakat İsa'nın bu alanda Buddizm tesiri altında kalmış olduğunu kabul etmek güçtür. Hem yeni doğan Hıristiyanlıkta hem de Buddizmde büyük bir esas olan iyilik ve his derinliğı, bu benzerliklerin izahına kâfi gelse gerektir. Galile'de maddi hayata ve bizim biçare memleketlerimizin birer zaruret haline getirdiğı bir sürü «rahatlık» vasıtasına ehemmiyet verilmemesi orada sürülen sade ve tatlı hayatın bir neticesiydi. İnsanı dışarıya karşı daimî surette savaşmak zorunda bırakan soğuk iklimler, rahatlığa ve fuzuli eşyaya çok kıymet verdirir. Bunun aksine, az ihtiyaçlara lüzum gösteren memleketler, idealism ve şiir memleketleridir. Oralarda, yaşamak için lüzumlu olmıyan şeyler, yaşama zevki yanında pek ehemmiyetsiz kalır. Evin güzelleştirilme-

si huzuli bir iştir; eve mümkün olduğu kadar az kapanılır. Çok müsait olmıyan iklimlerde alınan kuvvetli ve muntazam gıda burada ağır gelir, beğenilmez. Elbise süsüne gelince, Tanrı'nın yer yüzüne ve gökteki kuşlara giydirdiği elbise ile rekabete imkân var mıdır? Bu gibi iklimlerde çalışma faydasız görünür, zahmeti ödemez. Tarlalardaki hayvanlar en zengin adamdan bile iyi giyimlidirler, halbuki bunun için çalışmazlar. Tembelliğe dayanmadığı takdirde ruhun yükselmesine çok hizmet eden bu hor görüş, İsa'ya pek hoş kıssalar ilham ederdi: «Yere hazineler gömmeyiniz; kurtlar yer, pas bozar, hırsızlar keşfedip çalar; kendinize gökte hazineler toplayın; orada en kurt, ne pas, ne hırsız var. Çünkü hazinen neredeyse kalbin de orada olur. İki efendiye birden kulluk edilemez; çünkü ya birinden nefret edilir, öte ki sevilir, ya birine bağlanılır, öteki hor görülür. Hem Tanrı'ya hem Mamon'a¹ kulluk edemezsiniz. İşte bunun için size diyorum ki: Ne yaşamak için elde edeceğiniz gıda için, ne de vücudunuzu örtmek için muhtacolacağınız elbiseler için kaygı çekmeyiniz. Hayat gıdadan, vücut da elbiseden daha asıl değil midir? Gökteki kuşlara bir bakınız; onlar ne ekerler ne de bi-

¹Mamon: Eski Suriyelilerden zenginlik tanrısı.

çerler; ne kilerleri ne de ambarları var, ama yücelerdeki Baba'mız onları besliyor. Sizler onlardan çok üstün değil misiniz? Hanginiz kaygılanmakla boyunun ölçüsüne bir arşın ilâve edebilir? Elbiselere gelince, neden bunun için zahmete giriyorsunuz? Kır zambaklarına bir bakınız; ne çalışırlar ne de iplik eğirirler. Size derim ki, Süleyman bile bütün izzetinde bunlardan biri gibi giyinmiş değildi. Tanrı, bugün yaşıyan ve yarın fırına atılacak olan bir kır otunu böyle giydirirse sizin için neler yapmaz ki, ey az imamlılar! O halde: «Ne yiyeceğiz? ne içeceğiz?» diye kaygı çekmeyin. Bütün bu şeyler için putperestler kaygılanırlar. Yücelerdeki Baba'nız bu şeylere ihtiyacınız olduğunu bilir. Fakat ilkin onun saltanatını ve adaletini isteyiniz, bütün o istekleriniz size caba olarak verilecektir. Yarın için kaygı çekmeyin, çünkü yarınki gün kendi için kaygı çekcektir. Her güne kendi derdi yeter.

Tamamen Galile'ye mahsus olan bu hislerin, doğan mezhebe katı bir tesiri oldu. İhtiyaçlarının teminini gökteki Baba'larına bırakan bu mesut insanların uyduğu prensip, hayat kaygılarını insanda her türlü iyilik tohumunu kurutan bir kötülük saymaktı. Her gün Tanrı'dan ertesi günün ekmeğini isterlerdi. Biriktirmeye ne lüzum var? Tanrı saltanatı devri neredeyse başlayacak değil mi?

Üstat: «Neyiniz varsa satınız, parasını sadaka olarak veriniz. Kendinize göklerde eskimiyen keseler, eksilmiyen hazineler yapınız» diyordu. İnsanın yüzlerini bile görmeyeceği mirascılar için para biriktirmesi kadar mânâsız bir şey olur mu? İsa, insanların çılgınlığına mîsal olarak, ambarlarını genişlettikten ve uzun seneler yetecek zahire yığdıktan sonra onu kullanmadan ölüp giden bir adamın halini anlatmaktan hoşlanırdı. Galile'de pek ziyade kökleşmiş olan eşkiyalık bu görüşe kuvvet veriyordu. Bu eşkiyalıktan bir zarar görmiyen yoksul, kendini Tanrının sevgili kulu sayardı; elindeki malından pek emin olmıyan zengin ise, hakiki bir yoksul, bir üvey evlâttı. Pek kuvvetli bir mülkiyet fikri üzerine kurulmuş olan bizim cemiyetlerimizde yoksulun hali korkunçtur; yaşamaya resmen hakkı yoktur. Çiçek, ot, gölge, yalnız toprağı olan içindir. Şarkta ise bunlar Tanrı'nın bağışlarıdır, kimsenin malı değildir. Orada mal sahibinin pek az imtiyazı vardır; tabiat herkesin malıdır.

Esasen, yeni doğan Hıristiyanlık, bu husta, *İyi Ediciler*'in ve manastır hayatı yaşamaya esasına dayanan Yahudi tarikatlerinin izinde yürümekten başka bir şey yapmıyordu. Ferisilerin de Saddukilerin de fena bir gözle baktıkları bu mezheplere bir komünizm un-

suru da katılıyordu. Ortodoks Yahudilerde tamamiyle siyasi olan «Mesih'i bekleme» bu mezheplerde içtimai bir mahiyet alıyordu. Bu küçük cemaatler, mürakabe ile geçen ve ferdin hürriyetine pay bırakan sâkin ve düzenli bir hayat sürmekle, yeryüzünde Tanrı saltanatı devrini açtıklarına inanıyorlardı. İnsanların kardeşliği ve gerçek Tanrıya safiyane ibadet esaslarına dayanan hayat ütopyaları, yüksek ruhları sarıyor, her tarafta cesur, samimî fakat devamsız tecrübelerle yol açıyordu.

İyi Ediciler'le olan münasebetlerinin tasrihi güç olan İsa (çünkü tarihlerdeki benzerlikler daima münasebetlere delâlet etmez) bu bakımdan şüphesiz onlarla kardeşti. Mal birliği yeni cemiyette bir müddet tatbik edildi. Hasislik en büyük günahtı; hristiyanlık ahlâkının şiddetle menettiği «hasislik» günahı, o zamanlar sadece insanın kendi malına bağlı olmasından ibaretti. İsa'nın çırağı olmanın ilk şartı, malını mülkünü satıp parasını fakirlere dağıtmaktı. Bu aşırı hareketten çekinenler cemaate girmezlerdi. İsa, Tanrı ülkesini bulan bir kimsenin, onu bütün varı yoğu pahasına satın alması gerektiğini, ve böylelikle gene kendisinin kârlı çıkacağını tekrarlar dururdu. «Bir tarlada bir hazine keşfeden adam, bir dakika kay-

betmeden varnı yoğunu satar, tarlayı satın alır, diyordu. Paha biçilmez bir inciye raslıyan bir kuyumcu bütün malını paraya çevirir, inciye alır.» Ne yazık ki bu rejimin mahzurları kendilerini hissettirmekte gecikmedi. Bir veznedar lâzımdı. Bu iş için Keriot'lu Yahuda seçildi. Bu adam, haklı veya haksız müştüerek keseyi soymakla suçlandırıldı; muhakkak olan bir şey, bu adamın fena bir akibet bulmuş olduğudur.

Yeryüzü işlerinden ziyade gök işlerinden anlıyan üstat, bazan daha da garip bir iktisat dersi verirdi. Acayip bir kıssasında, efendinin zararına olarak yoksullar arasında dostlar kazanan bir vekilharcı över: böylece fıkaraklar, vekilharcı gök âlemine sokacaklardır. Gerçekten, o âlemin dağıtılması yoksulların elinde olduğundan, oraya, yalnız kendilerine sadaka vermiş olanları kabul edeceklerdir. İncil muharrirlerinden Luka: «Parayı seven Ferisîler bunların hepsini işitip İsa ile eğleniyorlardı» der. Acaba Ferisîler şu korkunç kıssayı da işitmişler miydi?: «Zengin bir adam vardı; erguvanî kumaşlar, has ketenler giyer, her gün zevkeder, yer içerdi. Bir de Lazar adında bir fakir vardı; her tarafı yaralar içindeydi, ve zenginin sofrasından dökülen kırıntılarla karnını doyurmak için onun kapısında yatardı. Köpekler gelip

yaralarını yalarlardı! Günün birinde fakir öldü, melekler tarafından İbrahim'in kucağına götürüldü. Zengin de ölüp gömüldü. Ve cehennemnin dibinde azap çekerken gözlerini kaldırdı, uzakta İbrahim'i ve kucağında Lazar'ı gördü. Ve feryadederek: «Ey İbrahim baba, bana acı, Lazar'ı gönder de parmağının ucunu suya batırıp dilimi serinletsin, çünkü bu alevde çok azap çekiyorum» dedi, Fakat İbrahim şöyle cevap verdi: «Ey oğul, düşün ki sen hayatta iken iyilik payını aldın, Lazar da kötülük nasibini aldı. O şimdi acılarını unutuyor, sen azaptasın.» Bundan daha âdilâne bir şey olur mu? Buna sonradan «kötü zenginin kıssası» denildi, fakat düpedüz «zenginin kıssası»dır. Zengin cehennemdir, çünkü zengindir, çünkü malını fakirlere vermiyor, çünkü kapısında kırıntılarla geçinen adamlar varken o yiyip içiyor. Nihayet daha az ifrata vardığı bir anda İsa, bir kimsenin malını satıp parasını yoksullara vermesi mecuriyetini sadece, insanı tekâmüle götüren bir vasıta olarak ortaya atıyor, bir de şu korkunç sözü ilâve ediyor: «Bir devenin iğnenin gözünden geçmesi, bir zenginin Tanrı ülkesine girmesinden kolaydır.»

Bütün bunlarda, pek derin bir his, İsa'yı da, ona yoldaşlık eden şen çocukları da

hükmü altında tutmuş ve onu yeryüzünde ruh huzurunun gerçek ve ebedî kurucusu, büyük hayat tesellîcisi yapmıştır. İsa, insanları «bu dünyanın kaygıları» dediği şeyden kurtarmakla belki ifarata vardı ve insan cemiyetinin belli başlı şartlarına dokundu; fakat böylelikle, bu «göz yaşı vâdisi»nde ruhları yüzyıllar boyunca sevinçle dolduran yüksek bir spiritüalismin temelini attı. İnsanın en esaslı şeyleri gözmemesinin, yüksek düşünce ve ahlâk eksikliğinin, çok zaman boş şeylee kapılmasından, kendini saran ve medeniyetin de aşırı derecede arttırdığı kaygılardan ileri geldiğini, çok doğru olarak gördü. İncil, böylece, maddi hayatın üzüntülerine en büyük bir deva, daimî bir «sursum corda»¹, insanı bu dünyanın hasis kaygılarından ayıran kuvvetli bir vasıta, İsa'nın Marta'nın kulağına fısıldadığı neviden tatlı bir ihtar oldu: «Marta, çok şey için kaygı çekiyorsun; halbuki yalnız bir tanesi lâzım:» İsa'nın sayesinde, yeis verici ve küçük düşürücü vazifelerle bunalmış en sönük bir hayat için bile, gök ülkesinin bir köşesinde bir ümit

¹Sursum corda: Kilisede âyine başlarken rahibin söylediği söz. «Ruhlarınızı yüksek tutunuz» demektir.

ve teselli kapısı açık durur. Galile'deki hür hayatın hâtırası, bizim işli güçlü medeniyetlerimizde, başka bir âlemin kokusu, Tanrı'nın tarlasını kurumaktan ve soysuzlaşmaktan kurtaran bir «Hermon dağı şebnemi» oldu.

ONUNCU BÖLÜM

Yoksullar Saltanatı Anlamında Bir Tanrı Saltanatı.

Hayatın hava ve ışıkla beslendiği bir memlekette geçer akça olan bu kaideler, babalarının bağrında emniyetle yaşıyan birkaç Tanrı çocuğunun bu hisli komünizmi, kapıldığı hayalin gerçekleşeceğine her an inanan sâf bir mezhepten olanlara uygun gelebilirdi. Fakat bu kaidelerin bütün cemiyeti kendine bağliyamıyacağı da aşıkârdır. Netekim İsa da, zamanının resmî sınıflarının kendi Tanrı saltanatına tarafatr olmıyacaklarını çabucak anladı, ve pek büyük bir cesaretle kararını verdi. Bu hissiz ve dar düşünceli insanları kendi hallerine bırakarak basit insanlara döndü. Cemiyet sınıflarının yerlerini değıştireceği büyük bir inkılâp vuku bulacaktı. Tanrı saltanatından şunlar faydalanacaktı: 1) çocuklar ve onlara benziyenler; 2) iyi fakat alçak gönüllü olan insanları tepen cemiyet gururunun kurbanı olanlar, bu dünyanın reddettiği kimseler; 3) dalâlete sapanlar, tefrikacılar, vergi memurları, Samiriye'liler, Sur ve Sayda putperesleri. Şiddetli bir kıssa, bu halka doğru dönmenin

sebeplerini anlatıyor, bunu mazur gösteriyordu: Kırılın biri bir düğün ziyafeti hazırladı ve hizmetkârlarını davetlileri çağırma-ya gönderdi. Bütün davetliler birer mâzeret ileri sürerek gelmediler, hattâ bazıları habercileri dövdüler. O zaman kırıl büyük bir karar verdi: Mademki mevki sahibi insanlar gelmediler, o halde ziyafete, meydanlardan, köşebaşlarından rasgele toplanan kimseler, yoksullar, dilenciler, topallar konacaktır, çünkü ille evin dolması lâzımdır. Ve kırıl: «Yemin ederim ki, evvelce davet edilmiş olanlardan hiçbirisi ziyafetimi tatmıyacaklardır» dedi.

Buna göre, katışıksız bir «ebionizm» akidesi, yani yalnız yoksulların kurtulacağına ve yoksullar saltanatı devrinin yakında başlayacağına inanış, İsa'nın öz akidesi olmuştur. «Vay halinize ey zenginler, çünkü tesellinizi almış bulunuyorsunuz! Vay şimdi tok olanların haline, çünkü aç kalacaklar! Vay şimdi gülenlerin haline, çünkü ağlıyacaklar!» Ve ilâve ediyordu: «Bir ziyafet verdiğin zaman dostlarını, akrabanı, zengin komşularını çağırma; onlar da seni çağırırlar, karşılığını almış olursun. Fakat bir yemek yaptığın zaman yoksulları, sakatları, körleri, topalları çağır; onların sana verecek bir şeyleri olmazsa daha iyi; çünkü doğruların kıyametinde her şeyin sana geri verilecektir.» Belki gene bu mânada, sık sık: «İyi sarraflar

olunuz», yani: Malınızı yoksullara vererek paranızı Tanrı ülkesine yatırınız, derdi. Çünkü eski bir ata sözüne göre: «Yoksula vermek, Tanrı'ya ödünç vermek»ti.

Bu zaten yeni bir şey de değildi. Yahudi ırkı, uzun zamandan beri, insanlığın hatırlıyabildiği en coşkun demokrasi hareketiyle çalkalanıp duruyordu (bu hareket, aynı zamanda, bu yolda muvaffak olan yegâne harekettir: çünkü sâf fikir sahasında kalmıştır). Tanrı'nın, yoksul ile zayıfın öcünü zengin ile kuvvetliden aldığı fikrine, Eski Ahit yazılarının her sayfasında raslanılır. İsrail kavminin tarihi, bütün tarihler içinde, halkçılık ruhunun ve zihniyetinin en sürekli bir şekilde hâkim olduğu tarihtir. Hakiki halk hatipleri, hem de bir itibarla en iyi hatipler olan peygamberler, büyüklere karşı durmadan ateş püskürmüşler, ve bir yandan «zengin, dinsiz, haşin, kötü» kelimeleri arasında, öte yandan «yoksul, halim, alçak gönlü, dindar» kelimeleri arasında sıkı münasebetler tesis etmişlerdi. Seleucus'lar devrinde, aristokratların hepsi din değiştirerek Hellenisme geçtiklerinden, bu tedailer daha da kuvvetlendi. Hanok'un kitabında, zamane adamlarına, zenginlere, iktidar sahiplerine, karşı İncildekilerden daha da şiddetli lânetler vardır. Bu kitapta lüks, bir cürüm gibi gösterilmiştir. Bu garip Apokalyps'te «insan-

oğlu» kıralları tahttan indirir, onları zevk-hayatlarından zorla ayırır, cehenneme atar. Yahudiye'nin dinsiz bir hayata atılması, lüks ve refah denilen tamamıyla maddi bir unsurun ortaya çıkması, ilk resullerin yaşadığı sade hayat lehinde pek şiddetli tepkilere yol açıyordu. «Vay, babalarının mirasını hor gören sizlere! Vay saraylarını başkalarının alın teriyle kuran sizlere! O sarayların her bir taşı, her bir tuğlası bir günahdır». “Yoksul” (ebion) kelimesi, “aziz”, “Tanrı dostu” mânâsında kullanılır olmuştu. Bu, İsa'nın Galile'li çıraklarının kendi kendilerine vermekten hoşlandıkları bir ddi; bu, uzun zaman, İsa'nın ilk düşüncelerine olduğu kadar kullandığı dile de sadık kalmış olan ve aralarında İsa'nın torunlarından kimseler bulunmasıyla övünen, Yahudi âyinlerine bağlı kalmış Batanea'lı ve Hvran'lı hristiyanların (Nâsıra'lılar, İbranîler) da adı oldu. Diğer hristiyan cemaatlerini sürükliyen büyük cereyana kapılmıyan bu iyi niyetli tarikatçılara, ikinci yüzyıl sonunda dalâlete uğramış tarikatçılar gözü ile bakıldı, kendilerine “ebionistler” denildi, ve bu lâkabı izah etmek için de gûya Ebion adında bir tarikat reisleri olduğu uyduruldu.

Gerçekten, yoksulluğa karşı bu aşırı rağbetin çok devam edemiyeceği kolayca anlaşılır. Bu, sadece, büyük müesseselerin kurulmasına daima karışan ve zamanla tesirini

kaybeden bir hayal unsuru idi. Hristiyanlık insan cemiyetinin geniş muhitine intikal ettikten sonra, günün birinde zenginleri de kolaylıkla kabul etmeye razı olacaktı, nasılki başlangıçta yalnız keşişlere mahsus olan Buddizm de, bu dine dönme vakaları çoğalır çoğalmaz çabucak, rahip olmıyan kimseleri de kabul etmişti; fakat insanlar daima menşelerinin nişanesini muhafaza ederler. “Ebionism” çabucak gelip geçmiş ve unutulmuş olmasına rağmen, tarih boyunca sıralanan bütün Hristiyan müesseselerinde tesiri hiç kaybolmıyan bir maya bırakmıştır. İsa’nın vaızları Batanea’nın Ebionistler muhitinde derlendi. “Yoksulluk,” hakiki İsa neslinden olan kimselerin yüzçevirmedikleri bir ülkü olarak kalmakta devam etti. İnsanın hiçbir şeyi olmaması İncil’in ruhuna uygun bir hal sayıldı; dilencilik bir azizlik, bir fazilet halini aldı. On üçüncü yüzyılda geçen ve bütün din kurma teşebbüsleri içinde Galile hareketine en fazla beziyen Ombria hareketi, tamamiyle yoksullar adına yapılmıştır. Kimselerinkine benzemiye iyiliği ve umumi hayattaki münasebetlerinde gösterdiği nezaket, incelik ve şefkat dolayısıyla yeryüzünde İsa’ya en çok benzeyen insan olan Assisi’li Franceseo de fakirdi. “Ebedî İncil” sancağı altında toplanan dilenci tarikatleri, Orta Çağın sayısız komü-

nist mezhepleri, (*Lyon fakirleri, Bégard'lar, Bonhomme'lar, Fraricelle'ler, Humiliés'ler İncil fakirleri* v. s.) İsa'nın hakiki çıkarları olduklarını ilân ettiler, ve gerçekten de öyle oldular. Fakat bu sefer de, yeni dinin en olmayacak tarafları verimli oldu. Bir Devlet idaresi ve bir sanayii olan cemiyetlerimizde bizleri sinirlendiren dindar dilenciliğin, zamanında ve kendisini hoş gören bir muhitte pek teshir edici tarafları vardı. Bu tarikat, istiğrak içinde yaşıyan bir sürü munis ruhlu insana, hoşlandıkları yegâne hali temin etti. Yoksulluğu, çok sevilen ve istenilen bir şey haline getirmek, dilenciye mihra-ba yükseltmek ve halk adamının elbisesini takdis etmek, iktisat ilminin belki pek ehemmiyet vermiyeceği, fakat hakiki ahlâkçının da karşısında lâkayt kalmıyacağı üstatça bir harekettir. İnsanlık, sırtındaki yükü taşıyabilmek için, aldığı ücretin emeğini tamamiyle ödemediğini bilmeye mühtaçtır. Ona yapılabilecek en büyük hizmet, yalnız ekmekle yaşamadığını ona sık sık söylemektir.

Bütün büyük adamlar gibi İsa da halktan hoşlanır, onunla beraber bulunduğu zaman bir ferahlık duyardı. Onun fikrinde, İncil yoksullar için yapılmıştır; getirdiği kurtuluş müjdesi onlar içindir. Ortodoks yahudiliğin hakir gördüğü bütün insanlar, İsa'nın tercih ettiği kimselerdi. Halk ruhunun ken-

dinde yaşadığını hisseden ve kendisini halkın tercümanı sayan demokrat bir şefin duygusu, halk sevgisi ve halkın aczine acıma, İsa'nın işlerinde ve sözlerinde her an beliren şeylerdir.

Gerçekten, İsa'nın seçmiş olduğu insanlar, koyu ahlâkçıları kayrette bırakacak kadar karışıktı. Bu insanlar arasında, -haysiyetini gözeten bir Yahudinin konuşmıyacağı kimseler vardı. Fakat İsa, umumi kaideler dışında kalan bu cemiyette, bilginlik taşıyan, zâhirî ahlâkı ile mağrur, şekilperest bir burjuva cemiyetindekinden fazla, üstün ve cömert kalbli insanlar buluyordu. Ferisîler Musa'nın emirlerini tefsirde mübalâğa ettiklerinden, bu emirlere kendileri kadar riayet eymiyen kimselerle temastan kirlendiklerini sanacak hale gelmişlerdi; yemek hususunda neredeyse Hindistan'ın saçma kast ayrılıklarına uyacaklardı. Din duygusunun bu bayağı sapıtmalarından nefret eden İsa, bundan zarar gören kimselerin evinde yemek yemekten hoşlanırdı; sofrada, İsa'nın yanında, şüpheli bir hayat sürdükleri söylenen adamlar görülürdü; bunların kötü şöhretlerinin sebebi, belki de, sahte dindarların garip hallerine uymamalarından başka bir şey değildi. O zaman Ferisiler ve din bilginleri İsa'yı kötülemek için: «Bakınız, nasıl adamlarla yemek yiyor» diye bağırırlardı. İsa da ikiyüz-

lülere çileden çıkaran ince cevaplar verirdi: "Hekime muhtaç olanlar sağlam insanlar değildir" veya: «Yüz koyundan birini kaybeden çoban, doksan dokuzunu bırakarak kaybolanın arkasına düşer, ve onu bulunca sevine sevine omuzları üstünde getirir»; yahut da: «Ben doğruları değil günahkârları çağırmaya geldim». Bir de, evinden kaçıp serseri bir hayat sürdürdükten sonra dönüp gelen evlâda ait o nefis kıssa vardır; bu kıssada, suç işlemiş olan evlât, daima doğru kalmış olan evlâda nispetle bir nevi sevgi imtiyazından faydalanır durumda gösterilmiştir. İsa'nın o büyük cazibesine tutulan ve bu faziletle temasa gelmenin güzelliklerini ilk defa olarak tadan zayıf ve suçlu kadınlar, ona serbestçe yaklaşıyorlardı. İsanın bunları yanından kovmamasına hayret ediliyordu. Koyu ahlâkçılar: «Hayır! bu adam asla bir peygamber değildir; çünkü öyle olsaydı, kendisine dokunan kadının bir günahkâr olduğunu anlardı» diyorlardı. İsa onlara, birine az birine çok para verdiği iki borçlusunu olan bir alacaklının kıssası ile cevap veriyordu: borcu çok olanın halini tercih etmekten çekinmiyordu. Ruh haletlerine, taşıdıkları sevgi nispetinde kıymet verirdi. Bütün kalbleriyle ağlıyan ve işledikleri günahlar yüzünden boyunlarını bükmeye hazır olan kadınlar, hiç günah işlememiş olmaları ekseriya

bir meziyet sayılamıyacak olan orta yaratılıştaki insanlara nispetle, kendi âlemine daha yakındılar. Öte yandan, yeni tarikate intisabetmekte kolay bir «iadei itibar» vasıtası gören bu seven ruhların neden ona ihtirasla bağlandıkları kolayca anlaşılır.

Zamanın içtimai alınganlıklarına aldırış etmemesinden doğan dedikoduları yatıştırmak şöyle dursun, bu gibi dedikoduları kızıştırmaktan hoşlanırmış gibi davranırdı. Büyük şeylerin ve büyük bir yaratılışın ana şartı olan «âlem»i hor görmeyi, kimse onun kadar çekinmeden göstermemiştir. Zengini, ancak bir bâtil itikat yüzünden cemiyetçe fena görüldüğü zaman affederdi. Şüpheli bir hayat süren ve itibarsız kimseleri, ortodoks yahudiliğin eşrafına tercih ederdi. Onlara: «Tahsildarlar ve hafif kadınlar, Tanrı âlemine sizlerden önce gireceklerdir; Yahya geldiği zaman hafif kadınlar ve tahsildarlar ona inandılar; buna rağmen sizler onun mezhebini kabul etmediniz» diyordu. Hafif kadınların verdikleri iyi misale uymamış olmak itibının, ağırbaşlı ve şaşmaz bir ahlâka sahibolmakla övünen kimselere ne kadar acı gelmiş olacağı kolayca anlaşılır.

İsa, yapmacık nedir bilmez, perhiz gösterişi yapmazdı. Zevkten kaçmazdı, düğün eğlencelerine seve seve giderdi. Mucizelerinin birini de bir kasaba düğününü şenlendirmek

için göstermiştir. Şarkta düğünler geceleyin olur. Herkes bir fener getirir; gidip gelen ışıklar pek hoş bir tesir yaratır. İsa bu şen ve canlı manzarayı sever ve ondan birtakım kıssalar çıkarırdı. İsa'nın bu halini Yahya'nın oluşu ile mukayese ederek onu ayıplarlardı. Yahya'nın çırakları ile Ferisilerin oruç tuttukları bir gün ona: «Nasıl olur da Yahya'nın çırakları ile Ferisiler oruç tutup ibadet ederken seninkiler yiyip içerler?» diye soruldu. İsa: «Onları rahat bırakınız, güvey kendileriyle beraber olduğu bir sırda sağdıçlarına oruç mu tutturmak istiyorsunuz? Bir gün gelecek güvey ellerinden alınacaktır; o zaman oruç tutarlar» dedi. Tatlı neşesi, durmadan, kuvvetli mülâhazalar ve sevimli şakalarla ifadelenirdi. «Bu neslin insanları kimlere benzer, onları kimlere benzetsen?» derdi. Çarşı meydanlarında oturarak arkadaşlarına:

Biz size kaval çaldık

Siz oynamadınız

Bizler yas tuttuk

Siz dövünmediniz

diyen çocuklara benziyorlar. Yahya geldi; yemiyor, içmiyor diye «Delinin biri» dediniz. Herkes gibi yaşıyan insanoğlu geldi, bu sefer de: «Gümrükçüler ve günahkârlarla düşüp kalan, boğazına ve şaraba düşkün adamın biri» diyorsunuz. Doğrusu şudur ki, hikmet eserleriyle sabit olur».

Böylece İsa, bitmek tükenmek bilmiyen bir şenlik içinde Galile'yi dolaşıyordu. Bir dişi katırı vardı; uzun kirpiklerle gölgelenen iri siyah gözleri ile pek tatlı bakan bu hayvan, şarkta iyi ve emin bir binektir. Çırakları, bazen kendi elbiselerini halı gibi kullanarak İsa'nın etrafında kıra yakışır bir debdebe yaratırlardı. Elbiselerini ya onun bindiği katıra örterler, yahut geçeceği yerlere sererlerdi. Bir eve inmesi, o ev için sevinçli ve mutlu bir hâdise olurdu. Kasabalarda ve büyük çiftliklerde duraklar, buralarda büyük bir izzet ikram görürdü. Şarkta, bir yabancının indiği ev hemen umumi bir yer olurur. Bütün köy orada toplanır; çocuklar oraya hücum eder; uşaklar, onları uzaklaştırırlar; ama onlar gene gelirler. İsa bu sâf dinleyicilerin hırpalanmasına tahammül edemezdi; onları yanına çağırır, öperdi. Bu iyi kabulden cesaret bulan analar, eliyle dokunsun diye memedeki çocuklarını ona getirirlerdi. Kadınlar gelip başına yağ, ayaklarına kokular serperlerdi. Çırakları, İsa'yı rahatsız ettiklerini sanarak bu kadınları kovarlardı; fakat o, eski âdetlerden ve kalbin saflığını gösteren her şeyden hoşlandığı için fazla gayret gösteren arkadaşlarının yaptıkları fenalığı tamir ederdi. Kendisine itibar göstermek isteyenleri korurdu. Bunun için de çocuklar ve kadınlar ona taparlardı. Düşmanla-

rının İsa'ya yükledikleri suçlardan biri de, daima kolayca teshir edilmeye hazır olan bu narin mahlûkları ailelerinden uzaklaştırmaktı.

Yeni din, böylece, birçok bakımlardan bir kadın ve çocuk hareketi oldu. İsa'yı saran çollar, onun kimseye zararı dokunmıyan kırallığının açılış töreni için bir nevi genç muhafız kıtası teşkil ederler, ona "Davud'un oğlu" derler, etrafında hurma dalları sallıyarak "Hosanna" diye bağırırlardı. İsa bu alkışlardan pek hoşlanırdı. Kendisine söz getirmiyen bu küçük havarîlerin ileri atılarak kendi kendine almağa cesaret edemediği lâkapları vermelerine pek memnun olurdu. Çocukların kendisini bu gibi lâkaplarla anmalarına göz yumar, ve bunları işitip işitmediği sorulduğu zamanda, Tanrı'nın en ziyade hoşlandığı övmelerin genç dudaklardan çıkan övmeler olduğu şeklinde kaçamklı cevaplar verirdi.

Çocukların kutsal mahlûklar olduğunu, Tanrı ülkesinin çocuklara ait bulunduğunu, bu ülkeye girmek için çocuklaşmak lâzım geldiğini, kendisinin çocuk sayılması gerektiğini, yücelerdeki Baba'nın sırlarını bilginlerden saklayıp çocuklara açtığını tekrarlamak için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Çıraklarını çocuk gibi görürdü. Bir gün çırakları, aralarında nadir bir hal olmıyan öne geçme kavgası ederlerken, İsa ortalarına bir çocuk koydu ve şöyle dedi:

“İşte en büyüğünüz; bu küçük kadar alçak gönüllü olanınız kimse, en büyüğünüz de odur.”

Gerçekten, ilâhi tezahürleri ve sâfca kapıldığı sevinç çılgınlıklarıyla yeryüzüne temellük eden, çocukluk âleminde başka bir şey değildi. Herkes, o kadar arzulanan Tanrı saltanatının her an başlamak üzere olduğuna inanıyordu. Herkes, daha şimdiden, kendini o saltanat devrinde üstadın yanibaşında bir tahta kurulmuş görüyordu. Yerleri aralarında paylaşıyorlardı; günleri hesaplamaya çalışıyorlardı. Bütün bunlar “iyi haber”e dayanıyordu; itikadın başka bir adı yoktu. Eski bir kelime, bütün şark lisanları gibi İbranî dilinin de İran’dan almış olduğu ve evvelâ Ahemenid krallarının bahçelerine verilmiş bir ad olan “cennet” kelimesi, herkesin hulyasını hulâsa ediyordu: yeryüzünde sürülen lâtif hayatın ebedî olarak devam edeceği iç açıcı bir bahçe. Bu sermestlik ne kadar sürdü? Bilinmiyor. Her rüya gibi bu rüyanın da müddetini kimse ölçmedi. Zaman inkıtaa uğradı; bir hafta bir asır gibi geldi. Fakat, seneler veya aylar sürmüş olsun, rüya o kadar güzeldi ki, insanlık o zamandan beri onunla yaşadı, bizler de hâlâ onun zayıflamış hâtırasından teselli bulmaya çalışıyoruz. Hiçbir sevinç insanlının göğsünü bu kadar bol bir nefesle ka-

bartmadı. İnsanlık, oturduğu kürenin üstüne yükselmek için yaptığı hamlede, kendisini yeryüzüne bağlayan kurşunun ağırlığını ve bu dünyada sürülen hayatın hazin taraflarını biran unuttu. Bu ilâhî gelişmeyi gören ve bir gün bile olsa bu eşsiz hayale kapılan insana ne mutlu! Fakat İsa olsa bize: Her türlü hayalden sıyrılarak semavi rüyeti nefsinde yaratan, ve binlerce yıllık bir hayale, mevhum cennetlere, gökte belirecek alâmetlere muhtaç olmaksızın, iradesindeki doğruluk ve ruhundaki şiirle kalbinde yeniden Tanrı saltanatını kuracak olana ne mutlu! derdi.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Mahpus Yahya'nın İsa'ya Gönderdiği Elçiler — Yahya'nın Ölümü — Yahya Mezhebinin İsa'nınkiyle Olan Münasebetleri.

Neşe içinde çalkanan Galile, sevgilinin gelişini şenlikler içinde kutlarken, kederli Yahya Makero'daki mahpesinde arzu ve intizar içinde bunalıyordu. Birkaç ay önce kendi mektebinde görmüş olduğu genç üstadın başarılarını o da işitmişti. Peygamberlerin müjdediği ve İsrail kavminin saltanatını yenden kuracak olan Mesih'in geldiği ve harikulâde eserlerle Galile'de mevcudiyetini ispat ettiği söyleniyordu. Yahya bu söylentilerin doğru olup olmadığını anlamak istedi, ve çıraklarıyla serbestçe konuştuğundan bunlardan iki kişiyi seçerek İsa'yı görmeleri için Galile'ye gönderdi.

Bu iki çırak İsa'yı şöhretinin en parlak devrinde buldular. İsa'yı saran şenlik havasına hayret ettiler. Perhizlere, sürekli ibadetlere, yalnız Tanrı'yı düşünmekle geçen bir hayata alışmış oldukları için, İsa'nın gelişi şerefine yapılan şenlikler içinde bulunuverince şaşırıp kaldılar. Elçilik vazifelerini yerine getirerek İsa'ya: «Gelecek olan sen misin? Yoksa

başka birini mi beklememiz lâzım?» diye sordular. Kendinin Mesihlik rolü hakkında artık bir tereddüdü kalmamış olan İsa onlara, hastaların iyi edilmesi, yoksullara tebşir edilen yakın kurtuluş müjdesi gibi Tanrı saltanatı devrinin açılışını vasıflandıracak olan eserleri sayıp döktü. Kendisi bütün bu işleri başarıyordu. Ve: «Benim hakkımda tereddüt etmiyene ne mutlu!» diye de ilâve etti.

Bu cevabın vaftizci Yahya'ya ölümünden evvel yetişip yetişmediği veya bu sert münzevi üzerinde ne tesir yarattığı bilinmiyor. Müjdelemiş olduğu kimsenin yaşadığından emin olmuş ve teselli bulmuş halde mi öldü, yoksa İsa'nın ilâhi vazifesi hakkındaki şüpheleri geçmedi mi? Bunu bize öğreten bir şey yoktur. Fakat kendi mektebi hayli zaman Hristiyn cemaatlerine müvazî olarak devam etmiş olduğuna göre, Yahya'nın İsa'ya karşı beslediği saygıya rağmen, onu Tanrı'nın vaitlerini gerçekleştirecek bir kimse saymamış olduğu da düşünülebilir. Zaten ölüm de gelip bu kararsızlıklara son verdi. Münzevin'in yenilmez hürriyet arzusunun, endişe içinde geçen bu dağdağalı hayatı, kendisine lâıyk tek âkıbete ulaştırması mukadderdi.

Antipas'ın ilk zamanlarda Yahya'ya gösterdiği müsamaha uzun sürmedi. Nesilden nesile intikal eden Hristiyan rivayetlerine göre, Yahya, tetrark ile konuştuğu zaman,

ona evlenmesinin meşru olmadığını, Hiroadias'ı memleketine göndermesi gerektiğini söyler dururmuş. Büyük Hiroades'in torununun, bu münasebetsiz akıl hocasına bu yüzden ne kadar kin beslemiş olacağı kolayca tahmin edilir. Bu kadın Yahya'yı mahvetmek için tek bir fırsat bekliyordu.

İlk evlenmesinden dünyaya gelen ve kendisi gibi muhteris ve hafifmeşrep olan kızı Salome'ye fikrini açtı. O yıl (Milâdın otuzuncu yılına doğru), Antipas kendi doğum gününde Makero'da idi. Büyük Hiroades kalenin içinde büyük bir saray inşa ettirmişti; tetrark sık sık buraya oturmaya gelirdi. Antipas burada büyük bir ziyafet verdi; bu ziyafette Salome, Suriye'de kıbar bir kimse için ayıp sayılmıyan bir karakter dansı¹ yaptı. Bundan çok hazzeden Antipas, rakkaseye ne dilediğini sordu; o da annesinin tahrikiyle: «Şu tepside Yahya'nın başını» dedi. Antipas'm buna canı sıkıldı, fakat reddetmek de istemedi. Bir muhafız tepsiyi aldı, gidip Yahya'nın başını kestti ve getirdi.

Vaftizcinin çıraqları, cesedi kurtardılar, bir mezara gömdüler. Halkın bu işe canı sıkıldı. Altı sene sonra, Makero'yu ve kızının uğradığı hakaretin öcünü almak üzere,

¹ Karakter dansı: bir fiili veya bir ihtirası ifade etmek için yapılan raks.

Hares Antipas'a hücum ederek onu bozguna uğrattı. Bu bozgun herkesçe Yahya'nın katlinin cezası sayıldı.

Bu ölümün haberini İsa'ya bizzaat Yahya'nın çırakları getirdi. Yahya'nın İsa nezdinde yaptığı son teşebbüs iki mektep arasındaki bağların sağlamlaşmasına yaramıştı. Antipas'tan kendisine de bir kötülük gelmesinden korkan İsa ihtiyatlı davranarak çöle çekildi. Birçok kimseler arkasından gittiler. Bu kutsal insanlaar son derece az yüyüp içmek suretiyle orada yaşadılar: tabii bu da bir mucize sayıldı. O andan itibaren İsa ne zaman Yahya'dan söz açsa ondan bir kat daha hayranlıkla bahseder oldu. Onun bir peygamberden de yüksek olduğunu, Tevrat ile eski peygamberlerin ancak onun zamanına kadar hüküm sürmüş olduklarını, Yahya'nın bunları hükümsüz bıraktığını, fakat Tanrı saltanatı devrinin de Yahya'nın peygamberliğini hükümsüz bırakacağını tereddüt etmeksizin söylediler. Yahya'ya Hristiyanlığın tarihinde hususî bir mevki veriyor, ve buna göre Yahya Es-ki Ahit devriyle yeni devir arasında bir nevi birleştirme çizgisi vazifesi görüyordu.

Bu husustaki fikirleri kuvvetle belirtilmiş olan Malaki peygamber, Mesih'ten evvel bir öncünün gelerek insanları son yenilenmeye hazırlıyacağını, Tanrı'nın gözdesinin geçeceği yolları düzliyeceğini, katî olarak bildirmişti.

Bu öncü İlyas peygamberden başka biri değildi, ve çok yayılmış bir itikada göre, evvelce yükselmiş olduğu gökten yakında inerek insanları riyazet yolu ile büyük inkılâba hazırlıyacak ve Tanrı'yı kulları ile barıştıracak. Bazen İlyas'ın yanına, ya bir iki asırdan beri kendisine büyük bir kutsallık atfedilmekte olan Hanok peygamberi, yahut da bütün vakitini Tanrı'nın huzurunda halk için dua etmekle geçirdiği için halkı koruyan bir melek sayılan Yeremya'yı katarlardı. Mesih'e öncülük etmek üzere bu iki eski peygamberin dirilecekleri fikri Zerdüşt mezhebinde o kadar kuvvetli bir itikat halindedir ki fikrin o mezhepten gelmiş olması pek muhtemeldir. Her ne olursa olsun, bu fikir İsa'nın devrinde Mesih hakkındaki Yahudi nazariyelerinin tamamlayıcı bir kısmıydı. Riyazet elbiseleri giyinmiş «doğru sözlü iki şahit»in meydana çıkmalarının, kâinatı hayrette bırakacak büyük bir dramın başlangıcı olacağı herkesce kabul ediliyordu.

Bu tarzda düşününen İsa ile çıraklarının Vaftizci Yahya'nın ilâhî vazifesi hakkında neden şüpheyi düşmedikleri kolayca anlaşılır. Yahudi dinbilginleri buna itiraz ederek, henüz İlyas gelmemiş olduğuna göre Mesih'ten bahsedilemeyeceğini söyledikleri zaman, onlar İlyas'ın gelmiş olduğu, Yahya'nın dirilmiş İlyas'tan başka bir kimse olmadığı cevabı-

nı verirlerdi. Yahya, gerçekten, yaşayız tarzı, kurulu siyasi dizene karşı koyması ile, eski İsrail kavmi tarihindeki o garip çehreyi hatırlatıyordu. İsa, öncüsünün faziletlerini ve mükemmelliğini anlata anlata bitiremiyordu. İnsanlar arasında ondan büyük birinin doğmamış olduğunu söylüyordu. Onun vaftizini ve dâvetini kabul etmemiş oldukları için Ferisîleri ve din bilginlerini şiddetle suçlandırıyordu.

İsa'nın çırakları, üstadın bu prensiplerine bağlı kaldılar. Yahya'nın hâtırasına saygı gösterme, ilk Hristiyan neslinde kuvvtli bir gelenek oldu. Onun İsa'nın akrabası olduğu farzedildi. İsa'nın ilâhi vazifesini herkesin kabul edeceği bir şahitliğe istinadettirmek için, Yahya'nın İsayı dahi ilk görüşünde onu Mesih ilân etmiş olduğunu, kendisini, onun ayakkabılarını çözmeye lâayık olmayacak kadar aşağı tanıdığını, ilkin onu vaftiz etmek istemediğini, bilâkis kendisinin İsa tarafından vaftiz edilmesi gerektiğini iddia etmiş olduğunu söylediler. Bunlar mübalâğalıdır; Yahya'nın İsa'ya son yolladığı elçilerin bir şüpheyi gidermek üzere sormuş oldukları sualler de bu mübalâgaları çürütmeye yeter. Fakat Yahya, daha umumî bir görüşle, Hristiyanlık menkıbelerinde gösterildiği şekilde haşin bir öncü, Mesih'in gelişini sevincinden önce riyazet va'zeden asık

suratlı bir telkinci, Tanrı saltanatı devrinin başlayacağını bildiren, fakat onu görmeden ölen bir peygamber olmuştur. Hıristiyanlık başlangıçlarının bu devi, çekirge ve acı balla karnını doyuran bu adam, bu çetin haksızlık tamircisi, dudakları Tanrı saltanatı devrinin tadına hazırlıyan bir apsent tesiri yapmıştır. Hirodias tarafından kafası kestirilen Yahya, hıristiyanlık kurbanları devrini açtı; yeni zihniyetin, yeni ahlâkın ilk şehidi oldu. Hakiki düşmanın kendisi olduğunu sanan kibarlar, yaşamasına müsaade etmediler; onun, Hıristiyanlık âleminin eşğine serilen başsız cesedi, kendisinden sonra birçok kimselerin geçeceği kanlı yolu çizdi.

Yahya'nın mezhebi, kurucusu ile birlikte ölmedi. Bir müddet İsa'nın mezhebinden ayrı olarak ve ilkin onunla iyi geçinerek yaşamaya devam etti. Her iki üstadın ölümünden senelerce sonra, Yahya'nın vaftizi hâlâ tatbik ediliyordu. Bazı kimseler her iki mezhebe birden mensuptular; meselâ aziz Pavlus'un rakîbi olan meşhur Apollos (Milâdın ellinci yılına doğru) ve Efesus hıristiyanlarının birçoğu böyle idi. Tarihçi Yusuf (Milâdın elli üçüncü yılı), vaftizci Yahya'ya çok benzeyen ve belki de onun mektebinden olan Banu adında bir keşişin mezhebini kabul etti. Bu Banu, çölde yaşaar ve ağaç yapraklariyle giyinirdi; yalnız yabani otlar ve yemişlerle kar-

nını doyurur, ve nefsini arıtmak için gece gündüz sık sık kendini soğuk su ile vaftiz ederdi. Efendinin kardeşi» denilen Yakup da (burada belki bir isim karışıklığı vardır) buna benzer dindarlık hareketlerinde bulunurdu. Daha sonraları Milâdın sekseninci yılma doğru, Vaftizcilik bilhassa Anadolu'da olmak üzere Hıristiyanlıkla mücadele halinde bulundu. Hıristiyanlıkla yarı yarıya kaynamış olan Yahya mezhebi, yanlış yoldan yürüyen küçük bir Hıristiyan tarikatı haline geçip kendi kendine sönüp gitti. Yahya, geleceğin kime ait olduğunu iyi görmüştü. Bayağı bir rekabet hissine kapılmış olsaydı, zamanın bir sürü tarikatçısı gibi o da bugün unutulur giderdi. Halbuki, gösterdiği feragatle şan ve şerefe, ve insanlığın din büyükleri arasında eşsiz bir mevkie yükseldi.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Kudüs Üzerine İlk Teşebbüsler.

İsa hemen her yıl Fısıh bayramı için Kudüs'e giderdi. Bu seyahatlerin her birinin tafsilâtı pek bilinmiyor; çünkü *sinoptik* denilen üç incilde bu seyahatlerden bahsedilmediği gibi dördüncü incilin bu husustaki kayıtları da pek karışıktır. İsa'nın baş şehirde en uzun süren oturuşu, anlaşılan Milâdın 31 nci yılında ve her halde Yahya'nın ölümünden sonra olmuştur. Çıraklarından bir çoğu İsa'nın ardı sıra giderlerdi. İsa o zamanlar artık hacca pek ehemmiyet vermemesine rağmen, henüz bozuşmamış olduğu Yahudi halkoyunu incitmemek için buna katlanıyordu. Zaten tasavvurlarının gerçekleşmesinde bu seyahatlerin pek büyük ehemmiyeti vardı; çünkü birinci derecede bir rol oynamak için Galile'den çıkmak ve Yahudi âlemine karşı, onun kalesi olan Kudüs'te taarruza geçmek gerektiğini hissediyordu.

Galile'li küçük cemaat burasını pek yadırgıyordu. O zamanlar Kudüs, bugün ne ise hemen hemen gene o idi, bilginlik taslıyan, asık suratlı, kinci ve dar kafalı insanların şehriydi. Burada taassup aşırı bir hal almıştı ve

sık sık dinî ayaklanmalar olurdu. Ferisîlerin hükmü geçiyordu; *Kanun*'un dinle ilgili vicdan meseleleri haline sokulan en mânasız inceliklere vardırılan tefsiri tek ilim çalışmasıydı. Sırf teolojiye ve din kaideleri öğrenimine dayanan eğitim, hiçbir fikir terbiyesine yaramıyordu. Bu, İslâm fıkıhçılarının kısır fikir mesleğine, bir caminin etrafında dönüp dolaşan ve büyük zaman kaybına ve boşu boşuna mantık israfına malolmasına rağmen zihin tekâmülüne hiçbir faydası dokunmıyan o boş ilme benziyen bir şeydi. Bugün rahiple verilen teolojik eğitim de çok yavan olmakla beraber, o zamanın eğitimi hakkında hiçbir fikir veremez; çünkü Rönesans, en âsi olanına varıncaya kadar bütün eğitimlerimize biraz edebiyat ve biraz usûl getirdiğinden, skolâstik denilen medrese ilmine de az çok *humanités* kokusu sinmiştir. Yahudî bilginlerinin ilmi, hiçbir ahlâki esası olmıyan, mutlak surette iptidai, saçma bir ilimdi. Üstelik, birçok yorgunluk pahasına bu bilgiyi edinenler gülünç bir gurur duyuyorlardı. Kendisine o kadar zahmete mal olan bu sözde ilimle övünen Yahudi bilginin Yunan kültüründen nefreti, zamanımızda müslüman bilginin Avrupa medeniyetini ve eski Katolik ilâhiyatçısının lâiklerin bilgisini hor görmeleri ayarındaydı. Bu skolâstik eğitimlerin özelliği, fikri bütün ince şeylere kapamak, ve ciddî olmak-

la övünen kimselerin tabii meşgalesi sayılan ve bütün bir hayat boyunca uğraşılan çocukça fikir oyunlarından başka bir şeye kıymet vermemektir.

Bu çekilmez insanların, kuzeyde oturan ince ruhlu insanlar üzerinde ağır bir tesir yapmamalarına imkân yoktu. Kudüs'lülerin Galile'lileri hor görmeleri, bu ayrılığı daha da derinleştiriyordu. Galile'liler bütün emellerini bağladıkları bu güzel mâbette çok zaman kötü muamele görüyorlardı. «Hacılar» mezmurundaki «Tanrı evinin kapısında durmak benim için iyidir» kıtası, bilhassa onlar için tertibedilmiş benzer. Mağrur rahipler, vaktiyle İtalya'da kilise hayatını kanıksıyan rariplerin uzaktan gelen hacıların şevkli ibadetleri karşısında soğuk ve hemen hemen alaycı bir tavır takınmaları gibi, Galile'lilerin sâf dindarlıkları karşısında gülümserlerdi. Galile'liler oldukça bozuk bir lehçe ile konuşurlardı; türlü sözleri birbiriyle karıştırırlardı, ve bundan ileri gelen yanlışlıklarla çok alay edilirdi. Din bahsinde Galile'liler cahil ve az ortodoks sayılırlardı; «ahmak Galile'li» sözü bir darbimesel haline gelmişti. Galilelilerin damarlarındaki Yahudi kanının pek karışık olduğu sanılıyordu, (bu yersiz bir sanma değildi) ve Galile'den peygamber çıkamıyacağıma dair değişmez bir inanç vardı. Yahudi âleminin sınırlarında ve hemen

hemen dışında bulunan zavallı Galile'lilerin ümitlerini kuvvetlendirmek için, İşaya'nın mânası pek iyi anlaşılmamış olan şu fıkrasından başka bir şey yoktu: "Zabulun diyarı ve Naf-tali diyarı, Deniz yolu üzerinde kâfirlerin Ga-lile'si! Karanlıkta yürüyen kavim büyük bir ışık gördü ve ölüm gölgesinde ve diyarında oturanlara güneş doğdu". İsa'nın doğduğu şehrin adı da pek kötüye çıkmıştı. «Nâsıra'dan iyi bir şey gelir mi?» sözü darbimesel olmuştu.

İsa'nın Kudüs'ten hoşlanmamasında, her halde bu şehir dolaylarında tabiatın pek kuru olması da âmil oluyordu. Buralarda vâdiler susuzdur; toprak kurak ve taşlıdır. Lût denizi çukurunun derinliklerine bakıldığı zaman tesirli bir hali olan manzara, başka yerlerde yeknesaktır. Yanız, İsrail kavminin en eski tarihine ait hâtıralar saklıyan Mizpa tepesinden insan gözünü pek ayıramaz. Şehir İsa'nın zamanında aşağı yukarı bugünkü halindeydi. Hiçbir eski âbide yoktu; çünkü Asmon'lular devrine kadar Yahudiler bütün sanatlara yabancı kalmışlardı; Jean Hyrcan şehri güzelleştirmeye başlamış, Büyük Hirodes de şarkın en gösterişli şehirlerinden biri haline getirmişti. Hirodes'in inşaatı, azametleri, yapıları'nın mükemmelliği, ve malzemelerinin güzelliği ile kadîm devirlerin en kusursuz yapıları ile boy ölçüşebilir. O devirde Kudüs dolaylarında orijinal bir zevkle

yapılmış bir sürü gösterişli mezar vardı. Bu anıtların üslûbu Yunan üslûbu olmakla beraber Yahudilerin ihtiyaçlarına uydurulmuş ve onların görüşlerine göre değiştirilmişti. Mutaassıpların çok fena görmelerine rağmen Hirodes'lerin kullandıkları insan heykeli şeklindeki süsler kaldırılmış, bunların yerini nebat şeklinde süsler almıştı. Eski Fenike ve Filistin halkının yekpâre kayalarda yontulmuş anıtlara olan zevki, Yunan tezyinat tarzının garip bir surette troglodit mimarisine tatbik edildiği kaya içinde yontulmuş bu acayip kabirlerde yaşıyor gibiydi. Sanat eserlerini debdebeli bir gösteriş sayan İsa, bütün bu anıtlara fena bir gözle bakıyordu. Mutlak spiritüalistliği ve eski dünyanın çehresinin değişeceği hakkındaki kanaati, onun yalnız kalble ilgili şeylerden zevk almasına imkân bırakıyordu.

İsa'nın devrinde Mâbet yepyeni idi, dış kısmı henüz tamamlanmamıştı. Hirodes, yaptırdığı diğer binalara uysun diye, Milâttan önce 20 veya 21 inci seneledre bu mâbedi yeniden yaptırmaya başlamıştı. Ortasındaki büyük kısım on sekiz ayda, revakları sekiz senede tamamlandı; fakat teferruatın inşasına yavaş yavaş devam edilmiş, ve bu iş ancak Kudüs'ün zaptından az bir zaman evvel sona ermiştir. İsa ihtimal burada çalışıldığını göerek içinden üzüldü. Uzun bir geleceğe bağla-

nan bu ümitler, yakında başlayacak olan kendi saltanatına karşı âdeat bir hakaretti. İleriye imansızlardan ve mutaasıplardan daha iyi gördüğünden bu ihtişamlı binaların kısa ömürlü olacağını tahmin ediyordu.

Gerçekten Mâbet harikulâde heybetli bir bütün teşkil ediyordu. Avlularla revaklarda hergün yığınla halk toplanıyordu, öylesine ki, bu büyük yer aynı zamanda bir mâbet, bir toplanma yeri, mahkeme ve üniversite gibi idi. Yahudi tarikatlarının bütün din münakaşaları, bütün *Kanun* öğretimi, orada oluyor, hattâ dâvalar ve idarî anlaşmazlıklar orada görüşülüyordu, bir kelime ile milletin bütün faaliyeti orada toplanıyordu. Burası, safsatalar ve ince ince suallerle uğulduyan, bitmek tükenmek bilmiyen münakaşaların yapıldığı bir çarpışma meydanıydı. Bundan dolayı mâbet birçok bakımlardan bir camiye benziyordu. O devirde, kendi sahalarında kalan yabancı dinlere çok saygı gösteren Roma'lılar bu mâbede girmeyi kendilerine menettiler; Yunanca ye Lâtince yazılar, Yahudi olmıyanların hangi noktaya kadar ilerlemelerine müsaade edildiğini gösteriyordu. Fakat Roma kuvvetlerinin karar-gâhı olan ve mâbedin meydanına hâkim vaziyette bulunan Antonio kulesinden, ora-

da olup bitenler görülebiliyordu. Mâbedin inzibat işi Yahudi'lere aitti; mâbedin kâhyası kapıları açtırıp kapattırır, içeriye elinde bir değnekle, tozlu ayakkabılarla, çıkınlarla girilmesine veya yolu kısaltmak maksadiyle oradan geçilmesine mâni olurdu. Bilhassa kanun nazarında suçlu olan kimselerin iç revaklara girmemesine son derece dikkat edilirdi. Kadınların tamamıyla ayrı bir locaları vardı.

İsa Kudüs'te kaldığı müddetçe vaktini burada geçirirdi. Bayram devreleri buraya olağanüstü bir kalabalık toplardı. On ilâ yirmi kişilik koğuşlarda toplanan hacılar her tarafı istilâ ederler ve Şarklıların hoşlandıkları şekilde karmakarışık bir halde yaşarlardı. İsa bu kalabalık içinde tanınmaz olur, etrafındaki biçare Galile'liler de pek az dikkati çekerlerdi. İhtimal, İsa burada hasım bir muhitte bulunduğunu ve hor görüldüğünü hissediyordu. Her gördüğü şey keyfini kaçıırıyordu. Umumiyetle sık devam edilen yeerlerde olduğu gibi, mâbedin ünsana pek o kadar din ve fazilet duyguları telkin eden bir görünüşü yoktu. Âyinler birtakım teferruatı ve bilhassa alışveriş işlerini zarurî kılıyor, ve iş, kutsal meydanda hakiki dükkânlar kurulmasına kadar vardırılıyordu; bu meydanda kurbanlık hayvanlar satılırdı, sarraf dükkânları da vardı; bazen insanın kendisini bir pazar yerinde sanacağı gelirdi.

Mâbedin küçük memurları vazifelerini şüphesiz bütün kilise hademeleri gibi dine aykırı bir lâübalilikle yaparlardı. Kutsal hizmetlerde gösterilen bu yakışıksız haller, İsa'nın zaman zaman pek fazla incelen din duygusunu incitiyordu. İbadet evinin bir hırsız mağarasına çevrilmiş olduğunu söylüyordu. Hattâ, rivayete göre, bir gün öfkeye kapılarak bu iğrenç satıcıları kamçılamiş, tablalarını devirmiştir. Umumiyetle mâbedi pek sevmiyordu. Kendisinin Baba'sı için tasarlamış olduğu ibadet tarzının bu gibi celeplik manzaralarıyla hiçbir münasebeti yoktu. Bu eski Yahudi âdetlerinin hiçbirinden hoşlanmıyarak, onlara uymak zorunda olduğu için üzülmüyordu. Böylece, Mâbet ve yeri, Hıristiyanlık âleminde ancak Yahudilikle ilgisini kesmemiş olan kimselere din hisleri ilham etmiştir. Gerçekten yenilik gösterenler bu eski kutsal yerden nefret etmişlerdir. Constantinus ve ilk Hıristiyan imparatorlar, Hadrianus'un putperestlere mahsus yapılarına dokunmadılar. Julianus gibi Hıristiyanlık düşmanı olanlar Mâbedi korudular. Ömer Yerusâlim'e girdiği zaman, Yahudilere karşı beslenen kinden dolayı Mâbedin yeri kirletilmişti. Bu yere şeref ve itibarını, Yahudiliğin bir nevi yeniden dirilmesi demek olan İslamlık iade etti. Bu yer daima Hıristiyanlık aleyhinde bulunmuştur.

Yahudilerin gururu İsa'nın memnuniyet-

sizliğini son haddine vardırıyor ve onun Kudüs'te oturmasını tahammül edilmez bir hale getiriyordu. İsrail kavminin büyük fikirleri olgunlaştıkça, rahiplerin itibarı azalıyordu. Sinagogların kurulması, *Kanun* tefsircisine ve din bilginine rahipler karşısında büyük bir üstünlük sağlamıştı. Yalnız Kudüs'te rahipler vardı, ve orada bile vazifeleri, bizim vaız veremiyen köy papazlarımızmki gibi olduğu için, sinagogun hatibi, vicdan hocası ve tamamiyle lâik olmasına rağmen *Kanun* öğretmeni rahipten önce gelirdi; Talmud'un ünlü adamları rahip değildir; bunlar zamanın fikrî terakkisine göre bilgindiler. Gerçi Kudüs'ün yüksek rahiplerinin millet içinde çok yüksek bir yerleri vardı; fakat bunlar hiç de din hareketinin başında değildirler. Zaten şeref ve haysiyeti Hirodes tarafından kırılmış olan ruhanî reis, gitgide, mevkiinden başkaları da istifade etsin diye sık sık azledilen bir Roma memuru vaziyetine giriyordu. Aşırı lâiklik taraftarları olan Ferisîlere muhalif rahiplerin hepsi Saddukî idi, yani Mâbedin etrafında teşekkül eden, Mâbetten geçinen, fakat onun mânasızlığını gören imansız aristokrasi sınıfından kimselerdi. Rahip sınıfı milliyet hissinden ve halkı sürükleyip götüren din cereyanından o kadar ayrılmıştı ki, ilkin sadece Sadduk ismindeki rahipler ailesinin adı olan «Saddukî» lâkabı, «maddi-

yatçı» ve «epikürîen» kelimeleriyle aynı anlamda kullanılır olmuştur.

Büyük Hirodes'in devrinden beri, daha da kötü bir unsur, yüksek rahiplik düzenine fesat soktu. Hirodes, İskenderiye'li Boethus'un oğlu Simun adında birinin kızı olan Mer-yem'e tutularak onu almak istemiş (Milâttan önce 28 nci yıla doğru), ve kayınpederini asîl-leştirmek ve kendi seviyesine yükseltmek için onu başrahip yapmaktan başka bir çare bulamamıştı.

Bu entrikacı aile otuz beş sene müddetle hemen hemen fasılasız olarak ruhanî reislik mevkiini muhafaza etti. Saltanat sürmekte olan hanedan ile sıkı münasebetleri olan bu aile mevkiini ancak Arkhelaus'un tahtan indirilmesinden sonra kaybettiyse de (Milâdın 42 nci senesi) Büyük Hirodes'in eserinin bir müddet için Hirodes Agrippa tarafından ihya edilmesi üzerine yeniden ele geçirdi. Böylece Boethusim adıyla kibar hayatı süren ve dinle pek az ilgisi olan ve yavaş yavaş Saddukî'lerle bir olan yeni bir rahip aristokrasisi teşekkül etti. Bütün bunların neticesi olarak mâbedin etrafında siyasetle yaşıyan, âfratlı din gayretlerine pek meyli olmıyan, hattâ bundan korkan, sürüp giden kurulu düzenden faydalandığı için ne kutsal şahsiyetlerden, ne yenilik getiren kimselerden bahsedildiğini işitmek istemiyen bir nevi «Roma ma-

beyini» teessüs etti. Bu epiküryen rahiplerde Ferisîlerin sertliği yoktu; bütün istedikleri istirahat etmektir; İsa'yı isyan ettiren şey bunların ahlâk alanındaki kayıtsızlıkları ve hiç çekinmeden gösterdikleri dinsizlikleriydi. Birbirinden pek farklı olmalarına rağmen İsa Ferisîlerden de rahiplerden de aynı derecede nefret ediyordu. Fakat hem yabancı hem de itibarsız olduğu için uzun zaman memnunsuzluğunu içinde saklamak ve duygularını yalnız yanındaki hususi zümreye açmak zorunda kaldı.

Bununla beraber ,en uzun süren ve ölümiyle sona eren Kudüs'teki son oturuşundan bir evvelkinde, kendini dinletmeye çalıştı. Va'zetti; kendisinden bahsedildi; mucize nevinden sayılan yaptığı bazı işler dillerde dolaştı. Fakat bütün bunlardan ne Kudüs'te oturan bir Hristiyan cemaati, ne de bir Kudüs'lü çıraklar zümresi doğmadı. Kendisini sevmeleri şartıyla herkesin kusurunu hoş gören bu sevimli din bilgini, boş münakaşaların ne köhne kurban âdetlerinin hüküm sürdüğü bu mâbette çok yankı bulamazdı. Yalnız, sonradan faydalandığı bazı iyi dostlar elde edebildi. Hayatının son aylarında uğradığı güçlükler içinde çırpınırken kendisini pek çok teselli eden Beytanya'lı aileyi henüz tanımamış olsa gerektir. Fakat erkenden, Kudüs eşrafından ve mahkeme üyesinden zengin bir

Ferisî olan Nikodimos adında birinin dikkatini çekti. Dürüst ve iyi niyetli bir insana benziyen bu adam genç Galile'liye karşı bir sevgi duydu. Kendini lekelememek için İsa'ya geceleyin gidip onunla uzun uzadıya görüştü. Bu görüşmeden iyi bir intiba almış olacak ki, sonradan İsa'yı kendi meslektaşlarının şüphelerine karşı müdafaa ettiği gibi ileride görüleceği üzere üstadın ölümünde de cesedine dinî saygı göstermiştir. Nikodimos Hıristiyan olmadı; henüz eşrafın katılmamış olduğu bir inkılâp hareketine uymanın mevkiine münasip düşmüyeceğini sandı. Şüphesiz İsa'ya çok dostluk gösterdi, fakat ulaştığımız devirde hemen hemen kararlaştırmış gibi olan ölümde nonu kurtaramadı.

Zamanın ünlü din bilginlerine gelince, İsa bunlarla münasebette bulunmuşa benzemez. Hillel ve Şammai ölmüşlerdi; devrin en yetkili din bilgini, Hillel'in torunu olan Gamaliel'di. Bu, yüksek sosyete ile düşüp kalkması neticesinde zihni dinle ilgisiz bilgilere açılmış ve müsamahalı olmayı öğrenmiş, serbest fikirli bir hayat adamıydı. Sokakta peçeli veya gözleri kapalı yürüyen çok mütaassıp Ferisîlerin aksine olarak kadınlara ve hattâ putperest kadınlara bakardı. Hıristiyanlık tarihi onun gerek bu suçunu gerek Yunanca bilmiş olmasını, saraya girip çıkmasından dolayı hoşgörmüştür. İsa'nın ölü-

münden sonra, yeni mezhepten çok mutedil bir dille bahsetti. Aziz Pavlus onun mektebinde yetişti. Fakat İsa'nın bu mezhebe hiç girmemiş olması pek muhtemeldir.

İsa Kudüs'te otururunda, daha o zamanlar zihninde kökleşen hiç olmazsa bir kanaate varmıştır ki, o da eski Yahudi mezhebi ile uzlaşma imkânı olmadığı idi. Kendisin ipek çok tiksindiren kurban kesme âdetinin, dinsiz ve kibirli bir rahip sınıfının kaldırılması, ve daha geni şbir anlamla *Kanun*'un lağvedilmesi İsa'ya mutlak bir zaruret gibi göründü. O andan itibaren artık bir Yahudi ıslâhatçısı ıolarak değil Yahudiliği yok etmeyi kendine vazife edinen bir kimse gibi meydana çıkar. Mesih itikadının bazı taraftarları, Mesih'in bütün dünya için müşterek olacak yeni bir din kanunu getireceğini kabul etmiş bulunuyorlardı. Pek sudan yahudi olan *iyi diciler* de Mâbede ve Musa'nın kanunlarına pek aldırış etmemişe benzer. Fakat bütün bunlar münferit kalan veya açıktan açığa gösterilemiyen cüretlerden ibaretti. Kendisinden veya daha ziyade Yahya'dan itibaren artık *Kanun*'un mevcudolmadığını söylemek cesaretini ilkin İsa gösterdi. Bazen daha temkinli bir dil kullanıyordu, fakat bu, alışılmış yanlış itikatları fazla incitmemek içindi. Kışkırtıldığı zamanlarda ise bütün bütün açılır ve *Kanun*'un artık hiçbir hükmü kalmadığını

bildirirdi. Bu yolda kuvvetli teşbihler yapardı: «Yeni parça ile eski tamir edilmez. Yeni şarap eski tulumlara konulmaz» derdi. İşte bir üstat ve bir yaratıcı olarak fiiliyat sahasında yaptığı işler! Bu mâbet Yahudi olmıyanları içine kabul etmediğini hakaretli duvar ilânlariyle bildiriyordu. İsa da zaten bu mâbedi istemiyor. Bu dar, sert ve merhametsiz kanun yalnız İbrahim oğulları için yapılmış. İsa ise kendisine kucak açan ve kendisine sevgi gösteren her iyi niyetli adamın İbrahim oğlu olduğunu ileri sürüyor. Kan gururu, ona başı ezi-
lecek başlıca düşman gibi geliyor. Başka bir deyimle, İsa artık Yahudi değildir; en yüksek derecede bir inkılâpçıdır; bütün insanları yalnız Tanrı çocukları olmalarına dayanan bir dine çağırıyor. Yahudilerin haklarını değil bütün insanların haklarını, Yahudilerin dinini değil bütün insanların dinini, Yahudilerin kurtuluşunu değil bütün insanların kurtuluşunu ilân ediyor. Ah! *Kanun* adına inkılâp isteyen bir Golan'lı Yahuda'dan, bir Matyas Margalot'tan ne kadar uzağız! Kan üzerine değil kalb üzerine kurulmuş bir insanlık dini yaratılmış bulunuyor. Musa aşıldı; artık bir mânası kalmıyan mâbedin akıbeti katî olarak belli oldu.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İsa'nın Putperestler ve Samiriye'lilerle Münasebetleri.

İsa, bu prensiplerin neticesi olarak, kalbe ve hisse dayanan bir dinin dışında kalan her şeyi hor görüyordu. Sofuların, boş şeklî ibadetlerin, selâmet için yapmacıklara güvenen zâhirî taassubun can düşmanı olmuştu. Perhize pek aldırış etmiyordu. Bir hakareti unutmayı kurban kesmeye tercih ederdi. İsa'nın kanunu, Tanrı sevgisi, merhamet ve insanların birbirini affetmesi esaslarından ibaretti, ve bunun kadar rahiplikle ilgisi olmıyan bir şey yoktu. Rahip ise, mesleği icabı, halkı daima kendisinin idare etmekle mükellef olduğu umumi ibadete teşvik eder, rahibi lüzumsuz kılacak olan hususi ibadetten çevirir. İncilde İsa tarafından tavsiye edilmiş bir ibadet şekli aramak boş zahmettir. Onun için vaftizin ancak ikinci derecede ehemmiyeti vardır; duaya gelince, bunu da bir şekle bağlamaz, olsa olsa yürekten yapılmasını ister. Bazı zayıf ruhlu insanlar, hulûs çakmanın gerçek iyilik sevgisinin yerini tutacağını sanıyorlar ve ona «Rab-

bi, Rabbi» demekle gök ülkesini kendilerine mal edeceklerini tasavvur ediyorlardı; İsa bu gibileri başından savar ve kendi dininin iyilik etmekten ibare olduğunu söylerdi. Çok zaman da İşaya'dan şu fıkrayı zikrederdi: «Bu kavim beni ağzı ile tebcil ediyor, fakat kalbi benden uzak!»

Sebt denilen cumartesi dinlenmesi Ferisîlerin din ve vicdan bahsinde kılı kırk yarmalarına başlıca bir vesile teşkil ediyordu. Bu eski ve pek iyi âdet, dinle ilgili vicdan meseleleriyle uğraşanlar arasında ağız kavgalarına sebeb oluyor, birtakım yanlış inanışlar tevlidediyordu. Tabiatın da böyle bir dinlenme âdetine uyduğuna inanılıyordu. Zaman zaman suyu kesilen membalar «Sebt membarları» sayılıyordu. Bu dinlenme âdeti aynı zamanda İsa'nın düşmanlarının damarına basmaktan en çok hoşlandığı bir vesile teşkil ediyordu. Dinlenme âdetini açıktan açığa bozuyor ve bu hususta kendisini suçlandıranlara sadece ince alaylarla cevap veriyordu. Bu böyle olduktan sonra, gelenğin kanuna liâve etmiş olduğu ve bundan dolayı sofuların pek ziyade riayet ettikleri bir sürü yeni dinî hükümleri de hor görmesi pek tabii idi. Gusül-leri, temiz ve kirli şeyleri ayırmada gösle-rilen titizliği, insafsızca tenkidederdi. Onlara: «Ruhunuzu da yıkıyabiliyor musunuz? derdi. İnsanı kirleten yediği değil kalbinden çıkan-

dır.» İsa'nın bütün darbelerinin hedefi, bu yapmacıkları herkese öğreten Ferisîlerdir. Onları *Kanun*'da mevcudolmıyan şeyleri icad etmekle, insanlara günah işletme fırsatı verecek olmaz bahaneler yaratmakla suçlandırıyordu. «Ey körler, ey kör çobanları, dikkat edin, çukura düşüceksiniz» diyor ve gizlice şu sözleri ilâve ediyordu: «Engerekler nesli! Hep iyilikten bahsederler, halbuki içleri kötü! Ağızdan çıkan yürekten taşandır sözünü yalancı çıkarıyorlar.»

Putperestleri iyice bilmediği için, bunların kendi dinine dönmelerine de pek bel bağlayamıyordu. Galile'de pek çok putperest vardı, fakat anlaşılan, herkesce tanınan, teşkilâtlı, yalancı tanrılar yoktu. İsa Sur ve Sayda memleketlerinde Filipus Kayseriye'sinde ve Dekapolis'te bu dini bütün parlaklığı içinde görebildi, fakat pek ehemmiyet vermedi. Zamanının Yahudilerini o utandırıcı ukalâlıkları, İskender'den beri dindaşlarının pek almış oldukları ve meselâ «Hikmet» kitabını dolduran putperestlik aleyhindeki o tuntu-raklı sözler, İsa'da hiç yoktur. Putperestlerin onu çok ilgilendiren tarafı onların puta tapmaları değil, kölelikleridir. Golan'lı Yahuda'nın düşünce ortağı olan genç yahudi demokrati, Tanrı'dan başka baş tanımadığı için hükümdarların şahsına gösterilen büyük saygıya ve onlara verilen çoğu yalancı unvanlara çok

üzülürdü. Bu bir tarafa bırakılacak olursa, putperestlere rastladığı zaman ekseriya onlara karşı büyük bir müsamaha göseterirdi; bazen onlara Yahudilerden fazla ümit bağlıymuş gibi yapardı. Tanrı ülkesi onlara devredilecekti. “Bir mal sahibi malını kiraladığı kimselerden memnun kalmazsa ne yapar? Bağını kendisine iyi üzüm getirecek olan başkalarına verir.” İsa’nın bu fikre bağlanmasının sebebi, her halde, kendi Yahudi itikatlarına göre, putperestlerin hak dinine dönmesinin Mesih’in gelişinin katî alâmetlerinden biri olması idi. Tanrı ülkesinde verdiği ziyafette ufkun dört bucağından gelmiş adamları İbrahim’in, İshak’ın ve Yakup’un yanına oturur, ülkenin gerçek mirasçılarını ise ziyafete kabul etmez. Öte yandan, çıraklarına verdiği emirlerde çok zaman bambaşka bir temayül bulunduğu sanılıyor; çünkü onlara yalnız ortodoks Yahudilere selâmet va’zında bulunmalarını tavsiye eder gibi görünür; ve putperetslerden, Yahudilerin yanlış inanışlarına uygun bir tarzda bahseder. Fakat unutmamak lâzımdır ki, dar kafaları «İbrahim oğulları» vasfına karşı gösterilen bu derin ilgisizliği anlamaya elverişli olmıyan çıraklar, üstatlarının tâlimatını kendi düşüncelerine uydurmuş olabilirler. Bir de, İsa bu husustaki düşüncesini değiştirmiş olabilir. Nitekim Muhammet de Kur’anda, yahudileri kendine çekme-

yi ümidedip etmediği anlara göre, onlardan kâh en iyi bir şekilde, kâh son derece sert bir dille bahseder. Gerçekten, pek eski devirlerden beri sürüp gelen söylentilere göre de, İsa din yayma gayretlerinde, kâh birini kâh ötekini takibettiği, birbirinin tam zıddı iki kaideye dayanmıştır: Size karşı olmıyan sizinle birliktir» — «Benimle birlik olmıyan bana karşıdır». Ateşli bir mücadelenin bu gibi tezatlar doğurması hemen hemen bir zaruret.

Şurası muhakkak ki, çırakları arasında Yahudilerin *Hellen* dedikleri birçok kimse vardı. Filistin'de pek değişik mânaları ola nbu ad kâh putperestlere, kâh Yunanca konuşan ve putperestler arasında oturan Yahudilere, kâh Yahudiliğe dönmüş olan eski putperestlere veriliyordu. İsa herhalde bu son neviden *Hellen*'lerden sevgi görmüş olsa gerektir. Yahudiliğe dönmenin birçok dereceleri vardı; fakat dönmeler, doğuştan yahudi olanlara nispetle aşağı bir durumda kalıyorlardı. Bizim burada bahsettiklerimize "Kapı dönmeleri" veya "Tanrı'dan korkan adamlar" denilirdi, ve Musa'nın emirlerine değil Nuh'unkilere tâbi bulunurlardı. Bunları İsa'ya yaklaştıran ve onun teveccühüne mazhar kılan da şüphesiz bu aşağı durumdu.

Samiriye'lilere de böyle muamele ederdi. Yahudi âleminin iki eyaleti (Yahudiye ve

Galile) arasında küçük bir ada gibi sıkışıp kalmış olan Samiriye, Filistinde Kudüs mezhebinin kardeşi ve rakîbi olan Garizim adındaki eski mezhebin muhafaza edildiği bir nevi kapalı bir saha teşkil ediyordu. Asıl Yahudiliğin ne ruhuna ne de ustalıkla kurulmuş teşkilâtına malik olmıyan bu zavalı tarikat mensuplarına Kudüs'lüler son derece haşın muamele ederlerdi. Bu tarikatçıları, bir derece üstün bir kinle, putperestlerle bir tutarlardı. İsa Kudüs'lülere karşı bir nevi muhalefet olsun diye, bu tarikata teveccüh gösteriyordu. Samiriye'lileri ortodoks Yahudilere tercih eder. Bazı hallerde çıraklarını Samiriye'lilere va'zetmiye gitmekten alıkor gibi görünür ve İncilini halis İsrail'lilere tahsis ederse de, bu da şüphesiz havarilerin lüzumundan fazla katî bir mânâda anlamış oldukları, ahval icabı verilmiş bir emirdir. Gerçekten Samiriye'liler, İsa'nın dindeşlerinin yanlış inanışlariyle dolu olduğunu farzettikleri için bazen ona iyi bir kabul göstermezlerdi; nasıl ki, bugün Müslümanlar serbest düşünceli bir Avrupalıyı sırf Hıristiyan olmasından dolayı mutaassıp sanarak düşman bilirler. İsa bu anlaşmazlıkların üstüne yükselmesini bilen bir adamdı. Şekem'de birkaç çırağı vardı ve orada en az iki gün kaldı. Bir vakada, insanlık vazifesi ve gerçek merhame hissini yalnız bir Samiriye'lide

bulur. En güzel mesellerinden biri, Eriha yolunda yaralanan adam hakkındadır. Bir rahip geçer, yaralıyı görür fakat yoluna devam eder. Bir levit¹ geçer, fakat durmaz bile. Bir Samiriye'li ona acır, yaklaşır, yarasına yağ döker ve sarar. İsa'nın bundan çıkardığı netice, insanlar arasında gerçek kardeşliğin din imaniyle değil merhamet duygusuyla kurulduğudur. Yahudilerce bilhassa din-daş anlamında olan «hemcins», İsa'ya göre mezhep ayırdetmeksizin bütün insanlara merhamet eden kimsedir. En geniş anlamıyla insanlar arasında kardeşlik ülküsü, bütün vaizlerinden aşip taşardı.

Kudüs'ten çıktığı sırada zihnini kurcalayıp duran bu düşünceleri, dönüşü hakkında o zamandan kalma bir hikâye pek iyi belirtir. Galile'deki Kudüs yolu Şekem (Nab-lus)in yarım saat ötesinden, Ebel ve Garizim dağlarının eteklerindeki vâdinin ağzı karşısından geçer. Samiriye'lilerin ulu-orta kötü muamelelerine mâruz kalmaktan ve onlardan bir şey istemektense Perea tarafından dolambaçlı uzun bir yoldan gitmeyi tercih eden Yahudi hacıları, yolculuklarını umumiyetle bu yoldan yapmazlardı. Samiriye'lilerle yemek içmek yasaktı; bazı vicdan hocaları: «Samiriyelilerden alınacak bir parça

¹ Levit: haham

ekmek domuz etidir» şeklinde bir kaide koymuşlardı. Buna göre, bu yoldan gidileceği zaman yiyecek ve içecekler önceden tedarik edilirdi; buna rağmen döğüşmelerin ve kötü muamelelerin önüne nadiren geçilebilirdi. İsa'da ne bu kuruntular ne de korkular yoktu. Yolda, sol taraftan Şekem vâdisinin açıldığı noktaya geldiği zaman, yuvarlak bir kuyunun yakınında oturdu. Samiriye'liler şimdi olduğu gibi o zaman da vâdilerinin her yerine ilk peygamberler devrinin hâtıralarından alınmış adlar koyarlardı; İsa'nın yakınında oturduğu kuyu da ihtimal şimdi Bir-el-Yakub denilen kuyu idi. Çıraklar vâdiye girdiler ve yiyecek almak üzere şehire gittiler. İsa kuyunun kenarına oturdu, karşısında Garizim dağı vardı.

Öğle suları idi. Şekem'li bir kadın kuyudan su çekmeye geldi. İsa ondan su istedi; Yahudiler umumiyetle Samiriye'lilerle herhangi suretle teması kendilerine yasak ettiklerinden kadın bu hale pek ziyade haret etti. İsa'nın sohbetiyle fethedilen kadın onun bir peygamber olduğunu anladı, ve mezhebinin tenkidedileceğine intizar ettiği için, bunu önlemek üzere söze ilkin kendisi başlayarak: «Ya hazret, babalarımız bu dağda taptılar, halbuki sizler Kudüs'te tapmak gerektiğini

söylüyorsunuz» dedi. İsa «Hatun, inan bana ki, bundan sonra ne bu dağda ne de Kudüs'te tapınılacak; gerçek tapıcıların Baba'mıza ruh-lariyle ve gerçekten tapacakları saat geldi» diye cevap verdi.

İsa bu sözleri söylediği gün gerçekten Tanrı'nın oğlu oldu. Üzerine ebedî dinin bi-nası kurulacak olan kelimeyi ilk defa ola-rak söyledi. Kıyamete kadar bütün yüksek ruhların kullanacakları dini, devr ive vatani olmıyan o sâf mezhebi kurdu. O gün onun dini sadece insanlığın iyi dini değil, mutlak bir din oldu; başka yıldızlarda da akıl ve ahlâk sahibi insanlar varsa onların dini de İsa'nın Yakup kuyusunun başında ilân ettiği dinden başkası olamaz. İnsanlık bunda tu-tunamadı; çünkü ve ülküye ve bir an için erişi-lir. İsa'nın sözü karanlık gecede parlıyan bir şimşek oldu; insanlığın (ne diyorum! insan-lığın son derece küçük bir kısmının) gözle-rinin bu şimşeğe alışması için, aradan bin sekiz yüz bu kadar yıl geçmesi lâzımgeldi. Fakat şimşek aydınlık bir gün halini alacak ve insanlık bütün yanlış yollardan geçtikten sonra bu sözün, kendi imanının ve ümitle-rinin ölümsüz ifadesi olduğunu anlıyarak ona dönecektir.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İsa Efsanesinin Başlaması — İsa'nın Tabiatüstü Rolü Hakkındaki Öz Düşüncesi

İsa Galile'ye döndüğü zaman, yahudiliğe olan imanını iyide niyiye kaybetmiş ateşli bir inkılâpçı hlinde idi. Artık düşüncelerini tam bir açıklıkla ifade eder. Kısmen kendisinden önceki rabbilerden almı şolduğu, peygamberliğinin ilk devrindeki mâsum mesellerin, ve ikinci devrin o güzel ahlâki vaızlarının ucu azimli bir siyasete varır. *Kanun* lâğvedilecek; onu kendisi lâğvedecek. Mesih geldi; Mesih ta kendisidir. Tanrı saltanatı pek yakında kendini belli edecek. İsa cüretinin kurbanı olacağını pek âlâ biliyor; fakat Tanrı ülkesi şiddetsiz fethedilemez; bu saltanatın buhranlar ve kargaşalıklarla kurulması mukadder. İnsanoğlu, ölümünden sonra alay alay meleklerle beraber şan içinde gelecek; onu tepmiş olanlar şaşıracaklar.

Bu anlayıştaki cüret bizi şaşırtmamalıdır. İsa uzun zamandan beri kendisini Tanrı ile bir baba oğul vaziyetinde görüyordu. Baş-

ka bir kimse de çekilmez bir gurur gibi görülecek olan bu hal, onda Tanrı'ya karşı bir saygısızlık teşebbüsü sayılmamalıdır.

«Davud'un oğlu» lâkabı, İsa'nın kabul ettiği ilk lâkaptı, ve ihtimal kendisini buna inandırmak için uydurulan mâsum hilelere iştirâk etmemiştir. Davud sülâlesi, anlaşılan, uzun zamandan beri sönmüştü; ne rahip menseli olan Asmon'lular, ne Hirodes, ne de Romalı'lar, muhitlerinde eski sülâlenin haklarını temsil eden bir kimse mevcut olduğunu bir an bile düşünmezler. Fakat Asmon'lular devrinin sona ermesinden beri, eski kırıllarından bilinmiyen bir kimsenin gelerek milletin düşmanlarından intikam alacağı hulyası bütün zihinleri işgal ediyordu. Umumi inanışa göre Mesih Davud'un oğlu olacak ve onun gibi Beytlehem'de doğacaktı. İsa'nın ilk düşüncesi tamamiyle böyle değildi.

Yahudi kütlesinin zihnini işgal eden Davud'un hâtırası ile İsa'nın gök saltanatı arasında hiçbir münasebet yoktu. O kendisini Davud'un değil Tanrı'nın oğlu sanıyordu. Onun saltanatı ve düşündüğü kurtuluş bambaşka şeylerdi. Fakat halkoyu bu hususta ona bir nevi tesir yaptı. «İsa Mesih'tir» kaziyesinin hemen arkasından gelen kaziye «İsa Davud'un oğludur» idi. Böylece, kendisine, hiçbir muvaffakiyet vâdetmiyen bir lâkap takılması-

na ister istemez razı oldu. Fakat, anlaşılan sonradan bu lâkaptan hoşlanmıştır; çünkü kendisine bu adla hitabedenlerin istediklerini seve seve yapıyordu. Hayatı boyunca başka birçok vesilelerde olduğu gibi bu hususta da İsa, kendi düşüncelerine pek uymasalar bile zamanında geçer akça olan fikirlere boyun eğdi. Kendi «Tanrı saltanatı» akidesine, kalble-ri ve muhayyileleri kızıştıran her şeyi ilâve ediyordu. Nitekim, pek ehemmiyet vermemiş olması icabeden Yahya vaftizini de kabul ettiğini gördük. Büyük bir güçlük karşısında bulunuyordu: herkesin bildiği gibi Nâsıra'da doğmuştu. İsa'nın bu itirazla mücadele edip etmediği bilinmiyor. Davud'un oğlunun bir Beytlehem'li olması lâzım geldiği yolundaki inanışın pek yaygın olmadığı Galile'de ihtimal böyle bir itirazla karşılaşmadı. Kendisine «Davud'un oğlu» unvanı verilen adam, ırkının şanını ve İsrail oğullarının mesut günlerini ihya ediyorsa, zaten idealist olan Galile'lilere göre bu unvan hakedilmiş demektir. Acaba İsa kendisinin kiral neslinden olduğunu ispat etmek üzere taraftarlarının uydurduğu sahte şecerelere sükûtu ile müsaade etti mi? Beytlehem'de doğmuş olduğunu göstermek için uydurulan efsanelerden ve hele Beytlehem'li olduğunu umumî vali Quirinus'un emriyle yapılan nüfus sayımına bağlamak için çevrilen dolaptan haberi ol-

du mu? Bu bilinmiyor. Şecerelerin yanlışlığı ve tenakuzları, bunların ayrı ayrı yerlerde halkın gayretiyle vücuda geldiklerini ve hiçbirinin İsa tarafından teyidedilmediğini zannettirir. Asla kendisinden «Davud oğlu» diye bahsetmez. Kendisinden çok daha az aydın olan çırakları, onun kendisi hakkında söylemiş olduğu şeyleri bazen büyütürler; İsa'nın çok zaman bu mübalâğalardan haberi olmazdı. Şunu da ilâve edelim ki, ilk üç yüzyılda Hristiyanlık âleminin büyük büyük kısımları, İsa'nın kiral neslinden olduğunu ve şecerelerin doğruluğunu inatla reddettiler.

Böylece, İsa'nın efsanesi, o henüz hayat-tayken kendiliğinden meydana gelmiş büyük bir düşünüş birliğinin mahsulü oldu. Tarihin hiçbir büyük hâdisesi bir menkibeler silsilesi yaratmadan geçmemiştir. İsa istemiş olsa da, halk muhayyilesinin bu icatlarına bir rson veremezdi. Belki keskin bir göz, İsa'ya atbiatüstü bir doğum atfedecek olan bu hikâyelerin kaynağını daha o zamanlar görebilirdi: çünkü, kadim devirlerde pek yapılmış olan bir inanışa göre, müstesna bir insan iki cinsin alelâde münasebetlerinden doğamazdı; çünkü İşaya kitabının iyi anlaşıl-mamış olan bir bölümünde Mesih'in bir bâkireden doğacağı yazılı idi; ve çünkü ilâhî bir şahsiyet halinde belirmiş bulunan «Tanrı ruhu»nun bir zürriyet kaynağı olduğuna

inanılıyordu. Mesih'e atfedilen peygamberlere mahsus işlerin İsa'nın hayatında da görüldüğünü anlatmak üzere, çocukluğu hakkında uydurulmuş birtakım hikâyeler ağızdan ağıza dolaşmaya başlamıştı.

Bazen de, daha beşikte iken Vaftizci Yahya ile, Büyük Hirodes ile ve rivayete göre o devre doğru Kudüs'e seyahat ederek yüksek kutsallık hâtıraları bırakmış olan Si-meon ve Hanna adlı Kildanî astrologları ile münasebette bulunduğu anlatılırdı. Kılık değiştirmiş gerçek olaylara dayanan bu tertiplerde, zaman ve tarih sırasına pek riayet edilmezdi. Fakat bütün bu masallara ruh veren garip bir merhamet ve iyilik duygusu, derin bir halk sevgisi, onlara da birer küçük vaız mahiyeti veriyordu. Bu gibi menkibeler bilhassa İsa'nın ölümünden sonra pek ziyade gelişmiştir; bununla beraber bu menkibelerin İsa hayatta iken de ağızdan ağıza dolaşmış ve sadece dindar bir inanış ve sâf bir hayranlıkla karşılanmış oldukları zannediliyor.

İsa'nın, Tanrı'nın nefsinde temessül ettiğini iddia etmemiş olduğundan şüphe edilemez. Böyle bir düşünce Yahudi zihniyetine tamamiyle yabancı idi; ilk üç İncilde buna dair hiçbir alâmet yoktur; bu yalnız Yuhanna incilinin bazı kısımlarında vardır. Fakat yine de İsa'nın düşüncesinin bir yan-

kısı olarak kabul edilemez. Hattâ bazan İsa böyle bir inanışı reddetmek üzere tedbir almışa benzer. Kendisini Tanrı veya Tanrı'ya eşit saydığı yolundaki itham, Yuhanna'nın İncilinde bile bir Yahudi iftirası olarak gösterilir. Bu incilde İsa kendisinin Baba'sından küçük olduğunu söyler. Başka bir yerde de Baba'nın kendisine bütün sırları açmadığını itiraf eder. Kendisini alelâde bir insana üstün sayar, fakat Tanrı ile kendisi arasında sonsuz mesafeler bulunduğunu sanır. O, Tanrı'nın oğludur; fakat bütün insanlar Tanrı oğludur veya muhtelif derecelerde Tanrı oğlu olabilir. Hepsi, her gün, Tanrı'ya Baba demelidirler; dirilecek olanların hepsi Tanrı oğlu olacaklardır. Eski Ahit'te, Tanrı mezhebi, Tanrı'ya eşit oldukları asla iddia edilmeyen kimselere izafe ediliyordu. Yeni Ahit dilinde «oğul» kelimesinin pek geniş anlamları vardır.

Zaten İsa'nın insan hakkındaki fikri, ruhsuz bir dizmin kabul ettiği o çciz insan fikri değildir. Onun şairane tabiat anlayışında kâinata bir ruh nüfuz eder; insanın ruhu Tanrı'nın ruhudur; Tanrı insanın içindedir, insan vasıtasıyla yaşar, nasıl ki insan Tanrı'nın içindedir, Tanrı vasıtasıyla yaşar. İsa'nın yüksek idealizmi, kendi şahsiyeti hakkında pek açık bir anlayışa varmasına asla imkân vermedi. Kendisi Baba'sıdır, Baba'sı

kendisidir. Çıraklarının nefsinde yaşar; her yerde onlarla beraberdir; çıraklariyle «bir» dir, nasıl ki kendisiyle Baba'sı da «bir» dir. Onun için ruh her şeydir; şahısları biribirinden ayıran beden hiçbir şey değildir.

Böylece «Tanrı oğlu» veya sadece «oğul» unvanı İsa için «insanoğlu» unvanının aynı oldu, şu farkla ki, kendi kendine «insanoğlu» adını verdiği halde «Tanrı oğlu» kelimesini aynı şekilde kullanmışa benzemez. İnsanoğlu unvanı kendi yargıçlık vasfını, Tanrı oğlu unvanı ise Tanrı'nın büyük düşüncelerine iştirâkini ve kendi kudretini ifade ediyordu. Bu kudretin hududu yoktu. Baba'sı ona tam yetki vermiştir. Sebt gününü bile değiştirebilir. Kimse Baba'yı onun aracılığı olmadan tanıyamaz. Yargılamak hakkını Baba ona devretmiştir. Tabiat ona itaat eder; fakat inanan ve dua eden herkese de itaat eder; iman her şeye kaadirdir. Unutmamak icabeder ki, ne kendisi ne de dinleyicileri, tabiat kanunlarının imkânların hudutlarını çizdiklerini akıllarından geçirmeler bile. Mucizelerinin şahitleri «insanlara böyle kudretler verdiği için» Tanrı'ya hamdederler. O günahları affeder; Davud'a, İbrahim'e, ve diğer peygamberlere üstündür. Bu iddiaların ne şekilde ve ne derecede ileri sürüldüğünü bilmiyoruz. İsa'yı bizim küçük temkin kaidelerimize göre muhakeme etmek doğru ol-

maz. Çıraklarının hayranlığı onu coşturuyor, sürüklüyordu. Evvelce yetindiği «rabbi» unvanı artık ona yetmez olmuştu; peygamber veya Tanrı resulü unvanı bile artık düşünce-sine uymuyordu. Kendine verdiği mevki, insanüstü bir mahlûk mevki idi, ve kendisinin Tanrı ile diğer insanlardan daha yüksek münasebetlerde bulunduğu inanılmasını istiyordu. Fakat küçük görüşlü din kitaplarımızdan alınma «insanüstü» ve «tabiatüstü» kelimelerinin İsa'nın yüksek din anlayışında mânasız kaldıklarını bilmek lâzımdır. Ona göre tabiat ve insan hayatı, Tanrı ile ilgisi olmıyan tabiat bölümleri veya insanın kolunu kanadını kırarak derecede şiddetli kanunlara tâbi bulunan cılız varlıklar değildi. Onun için tabiatın kendisi yoktu ki tabiat üstü bir şey olsun. Sonsuz aşk ile mestolduğu için, zihni köstekliyen ağır zinciri unuttuyordu. İnsan melekelerinin yetersizliği yüzünden Tanrı ile insan arasında açılmış olan ve birçoklarının aşamadığı uçurumu, o bir sıçrayışta aşıyordu.

Herhalde, şiddetli akide kayıtları böyle bir âleme yaraşır şeyler değildi. Anlatageldiğimiz bütün düşünceler çırakların zihninde o kadar az kararlaşmış bir halde bulunuyordu ki, ulûhiyetin bir nevi ikileşmesi demek olan Tanrı oğlunu tıpkı bir insan gibi hareket ettirirler: O da herkes gibi baş-

tan çıkarılır; birçok şeyleri bilmez; kendi kendini düzeltir; kolu kanadı kırılır, cesaretini kaybeder; tercübe felâketlerinden esirgenmesini Baba'sından yalvarır; Tanrı'ya tıpkı bir evlât gibi itaat eder. Dünyayı yargılayacak kendisi olduğu halde yargılama gününü bilmez. Emniyeti için tedbirler alır. Doğumundan biraz sonra, onu öldürmek isteyen iktidar sahiplerinin elinden kaçırılır. Bütün bunlar bir resulün, Tanrı'nın koruduğu bir gözdenin başından geçen şeylerdir. Bu hususta ne mantık ne muhakeme aramak caiz değildir. İsa'nın itibar kazanmak isteği ve çıraklarının şevki, biribirine zıt bir takım mefhumları üst üste yığıyordu. Mesih, zihinleri bilhassa kendisinin gelişiyile meşgul olan insanlar için, Daniyal'in ve Hanok'un kitaplarının heyecanlı okuyucuları için, «insanoğlu» idi; umumi itikada bağlı Yahudiler için, İşaya ve Mika'yı okuyanlar için, «Davud'un oğlu» idi; İsa'nın çırakları için ise «Tanrı'nın oğlu» veya sadece «oğul» idi. Bazıları ise, eski peygamberlerin dirilerek Mesih devrini hazırlıyacakları yolundaki halk itikadına uyarak, onun dirilen Vaftizci Yahya veya İlyas, yahut da Yeremya olduğunu söylüyorlar, fakat çıraklar buna karşı bir itirazda bulunmuyorlardı.

O devirde mucizeler, tanrılığın zaruri bir nişanesi ve peygamberliğe istidadın bir alâ-

meti sayılırdı; İlyas ve Elişa'nın hayatına ait efsaneler mucizelerle dolu idi. Mesih'in çok mucize göstereceği kabul edilmişti. Yunanistan'ın büyük ilmî mektepleri ve bu mekteplere katılmış olan Roma'lılar müstesna olmak üzere, bütün kadim devrin mucizeyi kabul ettiğini ve İsa'nın mucizeye inanmakla kalmayıp kanunlarla düzenlenmiş bir tabiat düzeninden hiçbir haberi olmadığını da hatırlamak lâzımdır. Bu husustaki bilgileri çağdaşlarınınkinden fazla değildi. Üstelik, en köklü inanışlarından birine göre, insan iman ve dua ile tabiata istediği gibi hükmedebilirdi. Mucizeler göstermek hassası Tanrı tarafından insanlara eşit olarak dağıtılmış bir yetki sayılıyordu ve şaşılacak bir tarafı yoktu.

Şüphe yok ki, İsa'nın ölümünden evvel ve sonra halk arasındaki şöhreti, bu gibi olayların sayısını mübalâğalı bir tarzda arttırmıştı. İsa'nın gösterdiğini sandığı mucizelerin hemen hepsi, anlaşılan, hastaları iyi etme mucizeleridir. O devirde Yahudiye'deki tababet bugün Şarkta hâlâ ne halde ise öyle idi, yani hiç fennî değildi ve şahsi ilhama tâbi idi. Beş yüz yıl önce Yunanlılar tarafından kurulmuş olan fennî tababet, İsa'nın zamanında Filistin Yahudilerince bilinmiyordu. Bilginin böyle bir durumda bulunduğu bir sırada, hastaya şefkatle muamele eden ve birkaç tesirli işaretle ona iyi olacağına

dair teminat veren üstün bir adamın huzuru, çok zaman iyi edici bir ilâç tesiri yapar. Tamamiyle karakteristik intani yaralar dışın-da kalan birçok tıbbî vak'alarda, tatlı bir adamla temasın ilaçlar kadar tesirli olmadığını kim söyleyebilir? Onu görmek zevkiyle iyileşilir. O bir gülümseme göstermek, bir ümit vermek gibi elinden geleni esirgemez; bu ise faydasız bir şey değildir.

Rasyonel bir tıp hakkında memleketli-lerinin ne kadar fikirleri yoksa İsa'nın da o kadar yoktu; herkes gibi o da, şifanın dinî ibadetlerle geleceğine inanıyordu ve bu in-anış tamamiyle mantıkî idi. Hastalık, bedenle ilgili sebeplerin bir neticesi değil, bir günahın cezası veya bir şeytan işi sayıldığına göre, en iyi hekim tabiatüstü düzeninde iktidar sahibi kutsal adamdı. İyi etmeye mânevi bir şey göziyle bakılıyordu; mânevi kuvvetini hisse-den İsa da, kendisinin iyi etmeye bilhassa kabiliyetli olduğunu sanmış olsa gerektir. En-tarisine dokunmanın, ellerini bir kimse üze-rine koymanın hastalara iyilik getirdiğine inandığı için, ıstırap çekenlere elinden gelen teselli-yi vermemekle katı yüreklilik etmiş olurdu. Hastaların iyileşmesi Tanrı saltanatı alâmetlerinden biri sayılırdı ve daima yok-sulların kurtuluşu fikrine bağlanırdı. Bunla-rın ikisi de bütün düşkünlüklerin ortadan

kalkmasıyle neticelenecek olan büyük inkılâbın alâmetleriydi.

İsa'nın en çok kullandığı iyi etme usûllerinden biri de cinleri vücuttan kovmaktı. Yalnız Yahudiye'de değil bütün dünyada cinlerin bazı kimselerin vücudunu kaplıyarak onları iradelerine aykırı hareket ettirdiklerine inanılırdı. Hastanın kendine sahip görünmediği sar'a ve akıl hastalıkları, sağırlık ve dilsizlik gibi sebebi görülemiyen illetler, aynı tarzda izah edilirdi. O zamanlar Yahudiye'de, şüphesiz zihinlerdeki büyük teheyyüc yüzünden çok deli vardı. Bugün aynı bölgelerde olduğu gibi, başı boş dolaşan bu deliler serserilerin yaşadığı yer olan terk edilmiş mezar oyuklarında otururlardı. İsa'nın bu zavalılar üzerinde çok nüfuzu vardı. İsa'nın iyi etme usullerine dair ve zamanın olanca safdilliliğinin hiç çekinmeden uydurduğu binlerce menkıbe anlatılıyordu. Fakat İsa'nın bu hususta uğradığı güçlükleri büyümsemek lâzımdır. Cin çarpmalarıyla izah edilen akıl muvazenesizliklerinin çoğu pek hafifti. Bugün bile Suriye'de hallerinde biraz acayiplik görülen kimselere deli veya cin çarpmış göziyle bakılır. Böyle hallerde çok zaman tatlı bir ses cini kovmaya yeter. İsa'nın başvurduğu çareler de şüphesiz böyle şeylerdi. Tam bir mâsumiyet, kendisinden en küçük bir tereddüdü bile kaldıran bir coşkun-

luk, bütün bu cüretleri mazur gösteriyordu. İsa kadar temiz olmıyan bazı kimseler, tasarladıkları ayaklanma hareketlerinde onun adından faydalanmak istiyorlardı. Fakat mizacının hiç siyasete kaçmıyan ve tamamıyla mâ-nevi olan gidişi, onu bu gibi şeylere kapılmaktan kurtarıyordu. Onun ülkesi, aynı muhayyile gençliğinin, aynı gök saltanatı şevkinin etrafında topladığı ve tuttuğu çocuklar çevresindeydi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Tanrı Saltanatı Hakkındaki Düşüncesinin Son Şekli

İsa'nın faaliyetinin bu son safhasının, 31 inci senenin Fısıh bayramı vesilesiyle yaptığı hacdan dönüşünden 32 inci senenin Kamış bayramı münasebetiyle yaptığı seyahate kadar olmak üzere, aşağı yukarı on sekiz ay sürdüğünü farzediyoruz. Bu müddet zarfında İsa'nın düşüncesi herhangi yeni bir unsurla zenginleşmişe benzemez; fakat bütün duyguları ve düşünceleri daima büyüyen bir kuvvet ve cüretle gelişti ve belirdi.

İsa'nın ana düşüncesi, ilk gününden itibaren, Tanrı saltanatının kurulması oldu. Fakat evvelce de söylediğimiz gibi İsa bu Tanrı saltanatını birbirinden pek farklı mânalarda anlamıştır. Bazı anlarda, insanın ona, sadece yoksulların ve nasipsizlerin hüküm sürmesini isteyen halkçı bir şef diyeceği gelir. Bazı defalar da, Tanrı saltanatı, Daniyal ile Hanok'un rüyetlerinin olduğu gibi gerçekleştirmelerinden ibaret kalır. Çok zaman ise, Tanrı saltanatı ruhların saltanatıdır, ve ya-

kın kurtuluş ruhla elde edilecek olan kurtuluşur.

Buna göre, İsa'nın istediği inkılâp hakikaten gerçekleşen inkılâptır ki, bu da Musa'nınkinden daha sâf yeni bir dinin kurulmasıdır. Bütün bu düşünceler İsa'nın şuurunda hep birden mevcudolmuş gibi görünürler. Bununla beraber ilk düşünce, maddi bir inkılâp düşüncesi, zihnini pek fazla meşgul etmişe benzemez. İsa hiçbir zaman, dünyaya, dünya varlıklarına ve maddi kuvvete, meşgul olmıya değer şeyler gözü ile bakmadı. Hiçbir maddi ihtirasa kapılmadı. Bazen tabii bir netice olarak, büyük olan dinî nüfuzu içtimai bir nüfuz halini alacak olurdu. Bazı kimseler gelirler, birtakım menfaat meselelerinde kendilerine hâkimlik ve hakemlik etmesini isterlerdi. İsa bu teklifleri âdeta bir hakaret sayar, mağrur bir tavırla reddederdi. Benliği gök saltanatı ülküsü ile dolu olan İsa, dünya işlerini horgören yoksulluğundan hiç ayrılmadı.

Tanrı saltanatı fikrinin diğer iki anlaşılma tarzına gelince, İsa daima bunları aynı zamanda muhafaza etmişe benzer. Tek düşüncesi ahretin yakın olduğu ve bunun için hazırlanmak lâzımgeldiği olsaydı, Vaftizci Yahya'dan fazla bir şey yapmış olmazdı. Vaizlerinin hulâsası, yıkılmak üzere bulunan

bir dünyadan el etmek çekmek, sürülmekte olan hayattan yavaş yavaş ayrılmak, başlıyacak olan Tanrı saltanatı emel bağlamaktan ibaret kalırdı. Halbuki İsa'nın vaızları daima çok daha şümüllü olmuştur. O yalnız insanlığın o zamanki oluşunun sonunu hazırlamak değil, yeni bir oluş da yaratmak istiyordu. İnsanları en büyük felâketlere hazırlamak üzere İlyas veya Yeremya dirilselerdi, onun gibi vaızlarda bulunmazlardı. Bu o kadar doğrudur ki, İsa'nın son günlerinde telkin ettiği iddia olunan bu ahlâk, ebedî ahlâk, insanlığı kurtaran ahlâk olmuştur. Bir çok hallerde, İsa'nın kendisi, bir Tanrı saltanatı nazariyesine hiç uymıyacak bir dil kullanmıştır. Çok zaman, Tanrı saltanatı devrinin başlamış bulunduğunu, her insanın bu saltanatı nefsinde taşıdığını, eğer lâıykısa ondan faydalanabileceğini, herkesin yürekten ihtida yolu ile o saltanatı gürültüsüz patırtısız yaratacağını söyler. Buna göre Tanrı saltanatı sadece mevcut düzenden daha iyi bir düzen, müminlerin güçleri yettiği kadar kurulmasına iştirâk ettikleri bir adalet saltanatı, veya, ihtiraslardan sıyrılmanın mükâfatı olan, Budda mezhebinin «kurtuluş»una benzer bir ruh hürriyetidir. Bizler için tamamiyle mücerret şeyler olan bu gerçekler, İsa için maddi gerçeklerdi. Onun düşüncesinde her şey mad-

de ve cisim halindedir. İsa, ülkünün gerçekliğine en fazla kuvvetle inanmış olan insandır.

Fakat bunun, hayalleri olayların zalim bir yalanlamasına uğrıyan büyük üstadımızı temize çıkarmak üzere uydurulmuş hayırhah bir tefsirden ibaret olduğunu söylemeyiniz. Hayır, hayır. İsa bütün büyük ıslahatçılarda bulunan bir inanış yüzünden, amacı olduğundan çok yakın görüyordu; insanlığın hareketlerinin yavaşlığını hesaba katmıyordu; on sekiz yüzyıl sonra bile tamamlanamıyan bir işin bir günde oluvereceğini sanıyordu. Fakat gerçek Tanrı saltanatını, her insanı kendinin kralı ve rahibi yapan ruh saltanatını, çabucak bir ağaç haline gelerek dünyayı gölgeliyen ve dalları arasında kuş yuvaları barındıran bir hardal tohumunu andıran bu saltanatı, İsa anlamış, istemiş ve kurmuştur. Tanrı saltanatının İsrail sûrunun çalmasıyla yakında başlayacağı şeklindeki yanlış fikre karşılık, İsa gerçek Tanrı ülkesini, gerçekten uyanışı, dağ va'zını, zayıflara son derece saygı göstermeyi, millet sevgisini, yoksullardan hoşlanmayı, alçak gönüllü, gerçek ve sâf olan her şeye itibarının iade edilmesini tasarladı. Bu itibar iadesini, eşsiz bir sanatkâr ustalığı ile, ebediyen sürececek olan çizgilerle tesbit etti. Her birimiz nefsinde en iyi bir şey olarak ne varsa ona borçludur. Gökün bulutları üstünde büyük bir tantana ile açılacak bir devir um-

muş olmasını, ona bağışlıyalım. Belki de bu onun değil başkalarının hatası idi; kendisinin de bu hataya kapılmış olduğu doğru ise de bunun bir ehemmiyeti yoktur, çünkü kurduğu hayal netice itibariyle onu ölüme karşı metîn kılmış ve belki bu metanet olmadan başaramıyacağı savaşta onu desteklemiştir.

İsa, devrinin ütopyalarına uymakla onları yüksek hakikatler haline getirmesini bildi. Tanrı saltanatı, şüphe yok, pek yakında yer yüzünde belirecek olan birtakım olaylardı. Fakat aynı zamanda, ve belki de bilhassa, faziletli insanın Baba'sının âguşunda hissettiği hürriyet duygusunun ve baba sevgisinin yarattığı ruh saltanatıydı. Bu, sâf, ibadetsiz, mâbetsiz, rahipsiz bir dindi; bu, doğru adamın vicdanı ve halkın kudreti hakkında dünyanın vermiş olduğu mânevi bir hükümdü. İşte yaşıyacak olan dünya buydu, yaşıyan bu oldu. Yakında dünyanın sona ereceği hakkındaki maddi ümitler yüzyıl süren bir bekleyişten sonra boşa çıkınca gerçek Tanrı saltanatının mânası anlaşıldı. İşî oluruna bağlamak istiyen bazı kimseler, bir türlü başlamak bilmiyen gerçek Tanrı saltanatı devrini bir esrar perdesi ile örtmek istediler. İlk çırakların ümitlerini hâlâ muhafaza eden bazı geri kalmış biçareler, Hristiyanlık dünyasının derinliklerinde kaybolup giden ayrılıkçılar (*Ebionist'ler*, *Millénaire'ler*) halni aldılar. İnsanlık

başka türlü bir Tanrı saltanatına geçmişti. İsa'nın düşüncesindeki gerçek hissesi, o düşünceyi karartan hayat hissesine galebe çalmıştı.

Bununla beraber bu hayal hissesini hor görmiyelim, çünkü o bize hayat veren kutsal meyvenin kaba kabuğudur. Bu olmayacak Tanrı saltanatı, Hristiyanlığın uzun tarihi boyuca zihinleri daima kurcalamış olan Tanrı başşehirinin sonu gelmiyen araştırılması, Apokalips'in inatçı çıraqları olan Joachim de Flore'den bugünkü Protestan tarikatçısına kadar bütün islâhatçılara ruh veren o büyük istikbal insiyakının esasını teşkil etmiştir. Mükemmel bir insan cemiyeti kurmak uğrundaki bu çırpınmalar, gerçek Hristiyanı yaşadığı zamanla durmadan savaşılan bir atlet haline getiren gerginliğin kaynağı olmuştur. Oturduğu dünyanın mahvolacağı insanlığa ilk defa olarak bildirildiği zaman, ölümü bir gülümseme ile karşılayan bir çocuk gibi, o zamana kadar hissetmediği derecede büyük bir sevince kapıldı. İnsanlık ihtiyarlayınca nihayet hayata bağlandı. Galile'lilerin sâf ruhlarının o kadar uzun zaman bekledikleri lûtf günü Ortaçağ'ın kötülük ve bahtsızlık yüzyıllarında bir gazap günü oldu: *Dies iroe*,

¹ XII. yüzyılda yaşamış İtalyalı bir din reformcusu.

*dies illa!*² Fakat barbarlık ortasında bile Tanrı saltanatı fikri verimli olmakta devam etti. Derebeyliği kilisesine rağmen, birçok tarikatlar, dinî cemaatler, kutsal adamlar, dünyanın adaletsizliğine karşı İncil adına seslerini yükseltmiye devam ettiler. İsa'yı inkâr edenlerin onun en gerçek halefleri olduğu bizim şu karışık devrimizde bile, ilk Hristiyan tarikatlarının emellerine pek benzeyen insan cemiyetinin ideal bir düzene kavuşturulması hayalleri, bir bakımdan aynı fikrin gelişmesinden, gövdesini ve kökünü ebediyen «Tanrı saltanatı» teşkil edecek ve geleceğe ait her türlü düşüncenin tomurcuklarını verecek olan o koca ağacın bir dalından başka bir şey değildir. İnsanlığın bütün sosyal inkılâpları bu söze istinadettirilecektir. Fakat kaba bir maddiyetçilik lekesi taşıyan, imkânsız olan bir şeye, yani bütün insanların saadetini siyasi ve iktisadi tedbirler üzerine kurmaya heves eden zamanımızın «sosyalist» teşebbüsleri, İsa'nın «ruh» unu kaide olarak benimsemedikçe kısır kalacaklardır. İsa'nın «ruhu» demekle şu mutlak idealizmi, yâni dünyaya sahibolmak için ondan vazgeçmek prensipini kastediyorum.

Aynı zamanda, «Tanrı saltanatı» sözü, ruhun bugünkü hayat için bir tâviz olarak

² Ölümler için yapılan âyinde kullanılan bir dua sözü.

özlediği bir mukadderat zeyli ihtiyacını, nadir raslanılır bir isabetle ifade eder. Kim bilir, belki milyonlarca asır sonra, tarakki-lerin son haddi insanlığa mutlak olarak iyi-yi kötüden ayırabilme hassasını kazandıracak, ve göçüp gitmiş olan her şey de böylece yeniden dirilecektir. Bir milyon yıl süren bir uyku bir saatlik uykudan uzun değildir. İsa'nın bu bakımdan da yarın için kurtuluş va'detmekte hakkı vardı. Muhakkak ki günün birinde ahlâkı ve faziletli insanlar haklarını elde edecekler, dünya namuskâr yoksulun duygusu ile yargılanacak, ve o gün İsa'nın ideal siması karşısında, fazilete inanmamış olan hoppa adamın, fazilete ulaşmasını bilememiş olan bencil adamın yüzleri kızaracaktır. Buna göre, İsa'nın sevgili sözü ebedî bir güzellikle doludur. Geleceği bütün genişliği ile görme hassası, onu, türlü alanlardaki gerçekleri birden kavrayan ulvî bir istihare halinde bulundurmuştur.

ON ALTINCI BÖLÜM

İsa'nın Tesisleri.

Zaten İsa'nın kendisini apokaliptik düşüncelere hiçbir zaman kaptırmamış olduğunu, daima var olacak bir kilisenin temellerini, zihni bu düşüncelerle en fazla oyalandığı bir devirde, müstesna bir görüş isabetiyle atmış olması da pek iyi ispat eder. «Havarîler» veya «Onikiler» adı verilenleri, çırakları arasından kendisinin seçmiş olduğundan asla şüphe edilemez, çünkü ölümünün ertesi günü bunlar bir heyet teşkil etmişler ve aralarında hâsıl olan boşlukları seçimle doldurmuşlardır. Bunlar Yunus'un iki oğlu, Zebedi'nin iki oğlu, Kleofas'ın oğlu Yakup, Filipus, Natanael bar-Tolmai, Tomas, Alfeus veya Matta oğlu Levi, Gayyur Simun, Taddeus veya Lebbeus ve Keriot'lu Yahuda'dan mürekkeptirler. Bu adedin seçilmesinin İsrail kavminin on iki kabîlesi fikriyle ilgili olması akla gelir. Her halde «Onikiler» bir gözde çıraklar grubu teşkil ediyorlardı; aralarındaki Petrus, İsa ile tam bir kardeş gibi idi, ve üstat eserini yaymak işini ona tevdi etmişti. Muntazam teşkilâtlı bir rahipler zümresini andıran bir taraf-

ları yoktu; «Onikiler»in bize kadar gelen listelerinde birçok katiyetsizlikler, biribirini tutmazlıklar vardır; bu listelerde adları bulunanlardan iki üç kişinin kim oldukları asla anlaşılamamıştır. İçlerinden hiç olmazsa iki kişi, Petrus ile Filipus, evli idiler ve çocukları vardı.

İsa'nın şüphesiz yalnız onikilere söylelediği ve herkese yaymamalarını tembih ettiği sırları vardı. Plânının bazan, kendi şahsını esrarla sarmak, büyük delilleri ölümünden sonraya bırakmak, sırrını yalnız sonradan kendisini ispat edeceklerinden emin olduğu çıraklarına açmak şeklinde olduğu anlaşılıyor. «Sizlere karanlıkta söylediğimi aydınlıkta va'zediniz; kulağınıza söylediklerimi damlara çıkıp ilân ediniz». Muhakkak olan, havarîlere hususi talimat vermiş, halk için mânasının müphem kalmasını istediği birçok meselleri onlara açıklamış olmasıdır. Pirke Aboth'un vecizelerinde görüldüğü üzere, din bilginlerinin öğretiminde fikirlerin biribirine muammalı ve biraz garip bir tarzda bağlanması o zamanın âdeti idi. İsa, vecize ve kıssalarının garip taraflarını açıklar ve öğretimini müphemleştiren fuzuli mukayeseleri onlarla konuşurken kullanmazdı. Bu açıklamaların birçoğunun itina ile saklanmış olduğu anlaşılıyor.

Havarîler, İsa henüz hayatta iken v'azetmişler, fakat asla ondan fazla ayrılmamışlardır. Zaten vaızlarında Tanrı saltanatının yakında başlayacağını müjdelemekle yetinirlerdi. Şehirden şehire giderler, misafirlige kabul edilirler, daha doğrusu zamanın âdetince kendilerini misafir olarak kabul ettirirlerdi. Şarkta misafirin sözü çok geçer, misafir ev sahibine üstün olur; ev sahibi ona çok itibar gösterir. Aile ocağında verilen vaızlar, yeni akidelerin yayılması için pek iyi bir vasıtaadır. Gizli hazine hakkında malûmat verilir; böylece alınan şeyin karşılığı verilmiş olur; terbiyenin ve kurulan dostluğun da yardımıyle ev halkına tesir edilir; yeni din kabul ettirilir. Şarkın misafirseverliğini kaldırınız, Hristiyanlığın nasıl yayıldığını izah edemezsiniz. İyi geleneklere çok bağlı olan İsa, çıraklarını o devirde hanlar bulunan şehirlerde kaldırılmış olan bu eski âdetten faydalanmaya teşvik ederdi. «İşçi, aldığı ücrete lâyıktır» derdi. Birinin evine yerleşir yerleşmez, dinî vazifeleri devam ettiği müddetçe, kendilerine verileni yiyip içerekten o evde kalmaları lâzımdı.

İsa, «iyi haber» müjdecilerinin, vaızlarını kendisi gibi hayırhah ve nazik tavırlarla sevimli kılmalarını arzu ederdi. Bir eve girerken «selâm» vermelerini, saadet dileğinde bulunmalarını isterdi. Selâm, şimdi de olduğu

gibi, o devirde din birliğinin alâmeti olduğundan bazıları, imanları şüpheli kimselere selâm vermiş olmak korkusuyla tereddüde düşerlerdi. İsa: «Hiç korkmayınız, derdi, eğer o evde selâmınıza lâayık hiç kimse yoksa, selâmınız size geri dönecektir». Gerçekten, Tanrı saltanatının havarîleri bazan fena karşılanırlar, gelip İsa'ya şikâyet ederlerdi, İsa da çok zaman onları yatıştırmaya bakardı. Üstatlarının mutlak kudretine inanmış olan bazılarına bu uzun tahammül ağır gelirdi. Zebedi'nin oğulları, misafirsevenlik göstermiyen şehirleri gökün ateşi ile çarpmasını isterlerdi. İsa bu gibilerin öfkesini ince alayları ile karşılar, onları şu sözlerle sustururdu: «Ben ruhları mahvetmek için değil kurtarmak için geldim».

O zamanlardan itibaren bir kilisenin esasını belirmeye başlar. İnsanların bir araya toplanmasından kuvvet hâsı olduğu hakkındaki verimli düşünce, İsa'nın düşüncesi olmuş olsa gerektir. İnsanların ancak sevgi ile birbirine bağlanmalarıyla bir ruh kuvveti doğduğu yolundaki idealist bir inançla dolu olan İsa, her ne zaman birkaç kişi kendi adına bir araya toplanırsa kendisinin onların arasında bulunmuş olacağını söylerdi. Bağlamak ve çözmek (yani bazı şeyleri meşru veya gayrimişru kılmak), günahları affetmek, azarlamak, salâhiyetle ihtar etmek ve kabul edile-

ceğinden emin bulunulan dualar etmek haklarını kiliseye verir. İhtimal ki bu sözler, ölümünden sonra onun otoritesi yerine konulmak istenen müşterek otoriteye bir dayanak olsun diye İsa'ya atfedilmiştir. Her halde hususi kiliseler ancak İsa'nın ölümünden sonra kurulmuşlar, ve bu ilk kuruluşta sinagoglar örnek olarak alınmıştır. Arimatea'lı Yusuf, Lazar, Mecdel'li Meryem, Nikodimos gibi İsa'yı çok sevmiş ve hakkında büyük ümitler beslemiş olan birçok şahsiyetler, anlaşıldığına göre bu ilk Hristiyan cemaatlerine girmemişler ve İsa'nın hâtırasına sevgi ve saygı ile bağlı kalmakla yetinmişlerdir.

İçinde imanın şartları ve bir düstur bulunan bir din kitabının İsa'nın düşüncesinden çok uzak kalmış olduğunu söylemeye lüzum yoktur. İsa yazmamakla kalmamış, kutsal kitaplar çıkarmağı yeni mezhebin ruhuna aykırı da bulmuştur. Ahret felâketinin arifesinde bulunulduğuna inanılıyordu. Mesih, yeni kanun metinleri çıkarmak için değil *Kanun*'u ve Peygamberleri tamamlamak üzere geliyordu. İşte bundan dolayıdır ki ilk Hristiyanlığın vahyedilmiş tek kitabı olan Apokalipten gayri havarîler devrinin bütün yazıları, din akidelerini toplu bir halde vermek iddiasını asla taşımayan ve ihtiyaca göre yazılmış olan eserlerdir. İnciller başlangıçta pek

hususî bir mahiyette kalmışlar ve nesilden nesile intikal eden din gelenekleri kadar nüfuz elde edememişlerdir.

Bununla beraber, mezhebin bir takdisi, bir âyini, bir birlik işareti de mi yoktu? Her halde, bütün geleneklerin İsa'dan başlattığı bir şeyi vardı. Üstadın en çok beğendiği fikirlerinden biri, kendisinin «kudret helvası»ndan çok âlâ, ve insanlığın yaşamasını sağlayacak olan «yeni ekmek» olduğu idi. Şaraba batırılmış ekmek âyininin esasını teşkil eden bu fikir, bazan İsa'nın ağzında son derece maddî bir şekil alıyordu. Hele bir keresinde Kefernahum sinagogunda kendini cüretli bir harekete kaptırdı, ve bu ona birçok çırağamal oldu. «Evet, evet, size söylüyorum, gökten inen ekmeği size Musa değil Baba'm verdi» ve: «Hayat ekmeği benim; bana gelen hiçbir zaman susuz kalmıyacaktır» diye ilâve etti. Mezhepten olanların bir arada yedikleri yemekte, bu sözlerle ilgili olan bir âdet teessüs etmiş olsa gerektir. Fakat buna dair havarîler devrinden kalma gelenekler biribirinden çok farklı ve ihtimal mahsustan eksiktirler. İlk üç incil, esrarlı âyine esas teşkil etmiş olan tek bir fiilî kabul eder ve buna havarîlerle birlikte yenen son yemekte yer verir. Kefernahum sinagogu hâdisesini anlatan Yuhanna bile, birlikte yenen son yemeği uzun uzadıya anlattığı halde ,böyle bir fiilden bahsetmez.

Başka bir yerde de, İsa'nın ekmeği kırma tarzı ile tanındığını görüyoruz; buna göre, İsa'yı tanıyanlar için onun şahsında dikkate çarpan başlıca hususiyet bu olmak icabeder. Ölümünden sonra, çıraklarının gözlerinde canlanan dindar hâtıra, mistik bir ziyafete reislik eden, elinde ekmek tutan, onu taktis ettikten sonra kırıp hazır bulunanlara sunan bir insan şeklindedir. Bunun, âdetlerinden biri olduğu zannedilebilir, ve bunu yaptığı anda herhalde her zamankinden daha sevimli, daha tatlı bir hali vardı. Sofrada balık bulunması (âyinini Tabariye gölü kenarında teessüs ettiğini gösteren kuvvetli bir delil) gibi maddi bir olay da, hemen hemen âyini tamamlayan bir şey halini aldı ve kutsal ziyafet balıksız tasavvur edilmez oldu.

Yeni doğan cemaatte yemek zamanı en tatlı zamanlardan biri olmuştu. Bu zamanlarda buluşuluyor, üstat herkese ayrı hitabe ediyor, neşeli ve hoş bir sohbet açıyordu. İsa bu ânı sever, fikir ve ruh ailesini böylece etrafında toplanmış görmekten hoşlanırdı. Aynı ekmeği paylaşmak bir nevi beraberlik, birbirine bağlanma sayılırdı. Bu hususta üstat, sonradan lüzumundan fazla has mândada alınmış olan son derece kuvvetli sözler sarfederdi. İsa duyuş ve anlayışta çok idealist, duyuş ve anlayışını ifadede çok materyalisttir. İman edenlerin kendisi ile yaşadığı ve kendisinin

bütün varlığı ile (vücut, kan ve ruh) gerçek iman sahibinin hayatı olduğu fikrini anlatmak istediği zaman çıraklarına: «Sizin gıdanızım» derdi. Bu cümle mecazi üslûpta: «Etim ekmeğinizdir, kanım içeceğinizdir» şeklini alıyordu. Sonra, İsa'nın daima çok özlü konuşma âdeti, kendisini bazen daha da ileri vardi-
yordu. Sofrada yiyecekleri ekmeği tutup şarabı eline alarak: «İşte ben, bu benim vücudum, bu benim kanım» diyordu; bütün bunlarla: “Ben sizin gıdanızım” demek istiyordu.

Bu esrarlı âyin İsa hayatta iken büyük bir ehemmiyet kazandı. İhtimal Kudüs seyahatinden epey evvel teessüs etmiş ve muayyen bir fiilden ziyade umumi bir akideden doğmuştu. İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyan beraberliğinin büyük remzi haline gelen bu âyin teessüsü, Kurtarıcının hayatındaki en ehemmiyetli bir ânına bağlanmıştır. Ekmeğin ve şarabın takdisinde, İsa'nın hayattan ayrılacağı anda çıraklarına bırakmak istediği bir vedâ hâtırası görmek istenildi. Bu âyin sayesinde sonradan İsa'ya tekrar tekrar kavuşuldu. Üstadın en hoşlandığı idealist fikirlerinden biri olan, ve kendisine meselâ çırakları kendi adına toplandıkları zaman bizzat onlar arasında bulunduğunu söyleten fikir, bunun kolayca kabul edilmesini mümkün kılıyordu. Varmış olduğu teheyhük derecesinde, kendisi için fikir her şeye o ka-

dar üstündü ki, vücudun artık hiçbir ehemmiyeti kalmıyordu. İnsanlar seviştikleri ve birbirlerinde yaşadıkları zaman «bir» olurlar; nasıl olur da kendisi ile çırakları «bir» olmazlar? Çıraklar da bu ağızla konuştular. Sene-lerce onunla beslenmiş olanlar, onu daima “mukaddes ve mübeccel” ellerinde ekmeği, sonra da şarap bardağını tutar, kendini onlara sunar vaziyette gördüler. Yenilen ve içilen o oldu; eskisi kanı ile ilga edildiği için hakiki paskalya kendisi oldu. Başlıca vasfı mecazilik, yâni düşünceyi tam biz gerçeğe bağlamak olan bir üslûpla söylenilen şeyleri, hakiki mâna ile mecazi mâna arasındaki farkın ille gözetilmesini gerektiren bizim dilimize çevirmenin imkânı yoktur.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

İsa'ya Karşı Muhalefet.

İsa, tuttuğu yolun ilk devresinde ciddî bir muhalefetle karşılaşmamışa benzer. Galile'de tam bir hürriyetten faydalanılması ve her tarafta bir sürü üstat türemiş bulunması sayesinde, vaızları ancak pek mahdut bir insan çevresinde dikkati çekiyordu. Fakat halk nezdinde parlak başarılar kazanmaya başlamasıyla beraber fırtınalar da kopmaya başladı. Çok kere gizlenmek ve kaçmak zorunda kaldı. Bununla beraber, bazen hakkında çok ağır sözler sarfetmiş olduğu Antipas tarafından rahatsız edilmedi. Umumîyetle Tabariye'de oturan tetrark, İsa'nın kendine faaliyet merkezi olarak seçtiği yerden bir iki fersah uzakta bulunuyordu; İsa'nın mucizelerini duymuş, bunları şüphesiz hokkabazlık sanmış ve kendisi de görmek istemişti. O zamanlar mutakit olmıyanlar bu gibi maharetleri pek merak ederlerdi. İsa tetrarkın talebini her zamanki inceliği ile reddetti. İsa, kendisini bir eğlence konusu yapmak istiyen dinsiz insanlar arasına girmekten çekindi; o yalnız halkı elde et-

mek istiyordu; yalnız kendi halinde insanlara tesir eden çareleri gene onlara sakladı.

Bir aralık İsa'nın ölümler arasından dirilen Vaftizci Yahya'dan başka bir kimse olmadığı ağızdan ağıza dolaştı. Antipas kaygılan'dı; yeni peygamberi kendi ülkesinden uzaklaştırmak için bir hiyleye baş vurdu. Bazı Ferisîler, İsa'nın iyiliği için söylüyormuş gibi yaparak, Antipas'ın onu öldürmek istediğini haber verdiler. İsa çok sâf olmasına rağmen hiyleyi anladı ve yerinden kımıldamadı. Sakin hali ve halkı kışkırtma düşüncesinden uzak bulunması, eninde sonunda tetrarka itimat verdi ve tehlikeyi giderdi.

Yeni mezhep Galile'nin bütün şehirlerinde aynı hayırhahlıkla karşılanmadı. İman-sız Nâsıra kendi adını yükseltecek olan bir adamı tepmeye devam ettikten ve kardeşleri ona inanmamakta ısrar ettikten başka, umumiyetle hayırhah olan göl şehirlerinin henüz hepsi yeni dini kabul etmemişti. İsa, karşılaştığı şüphecilikten ve katı yüreklilikten çok zaman şikâyet eder, ve her ne kadar İsa'nın Vaftizci Yahya'yı takliderek bu gibi şikâyetlerde biraz mübalâga etmiş olacağı tabii ise de, memleket halkının tümünün Tanrı âlemine kavuşmak iştiağından uzak kaldığı aşıkârdır. "Lânet sana Horazin! lânet sana Beytsayda! Sur ile Sayda bile sizin şahidi olduğunuz mucizeleri görmüş olsalardı çok-

tan beri tövbekâr olurlar, zinar kuşanmak, küle gömülmek sureyile çile doldururlardı. İşte bunun için size diyorum ki, hüküm gününde Sur ile Sayda sizden daha hafif bir cezaya çarpılacaklardır. Ey Kefernahum, göklere yükseldiğini sanıyorsun, yerin dibine batacaksın, çünkü sende gösterdiğim mucizeler Sodom'da yapılmış olsaydı Sodom bugünkü günde batmamış olurdu. İşte bunun için sana diyorum ki, hüküm gününde Sodom senden daha az sert bir muamele görecektir" diye haykırıyor ve şunları ilâve ediyordu: "Hüküm günü Saba melikesi bu neslin insanları aleyhinde bulunacak, onları suçlandıracaktır; çünkü kendisi Süleyma'nın hikmetlerini dinlemek içi ndünyanın öbür ucundan kalkıp geldi; halbuki burada Süleyman'dan yükseği var." "Hüküm günü Ninive'liler bu nesil aleyhinde bulunacak ve onu suçlandıracaklar, çünkü onlar Yunus'un va'zı üzerine tövbekâr oldular; halbuki burada Yunus'tan yükseği var!" İlk hoşlandığı gezici hayat artık kendisine ağır gelmeye başlıyordu. «Tilkilerin ini, gökteki kuşların yuvaları var; fakat insanoğlunun başını yaslıyacağı bir yeri yok» diyordu. Şüphecileri, aşikâr olan şeyleri kabul etmemekle itham ediyor, ve insanoğlu bütün ilâhî debdebesiyle görünse bile ondan gene şüphe edecek kimseler bulunacağını söylüyordu.

İsa'nın düşünceleri karşısına dikilen yıkılmaz engel, bilhassa Ferisîlerin temsil ettiği ortodoks Yahudilikten çıkıyordu. İsa gitgide eski *Kanun*'dan uzaklaşıyordu. Ferisîler ise Yahudiliğin sinirini, kuvvetini teşkil eden hakiki Yahudilerdi. Bu partinin merkezi Kudüs'te olmakla beraber, Galile'de yerleşmiş olan veya sık sık oraya gelen mensupları vardı. Bunlar umumiyetle, görünüşe çok ehemmiyet veren, kendini beğenmiş, kibirli, resmîyetçi ve oluşundan memnun ve kendinden emin bir dindarlık gösteren dar kafalı adamlardı. Gülünç olan halleri ve tavırlarıyla kendilerine saygı gösteren kimseler bile alay ediyorlardı. Halkın bunlara taktığı alaylı lâkaplar bunu gösterir. Sokaklarda ayaklarını sürükleyip taşlara çarpan «eğri bacak» Ferisîler, kadınları görmemek üzere gözleri kapalı yürüdükleri için alınlarını duvara çarpan ve bu yüzden daima kana bulanmış bir halde olan «alın kanlı» Ferisîler, bir havan eli gibi iki kat duran «havan eli» Ferisîler, *Kanun*'un olanca yükünü omuzlarında taşımış gibi kambur yürüyen «kalın omuzlu» Ferisîler, daima yerine getirilecek bir din emri arıyan, «yapılacak ne var? söyleyin de yapıvereyim» diyen Ferisîler, ve nihayet dindarlık dış görüşünü kendileri için bir nevi iki yüzlülük cilâsından ibaret olan «boyalı Ferisîler» vardı. Gerçekten, bu ahlâk taassu-

bu çok zaman gösterişt i ve hakikatte büyük bir ahlâk gevşekliğini gizliyordu. Bununla beraber halk aldanıyordu. Şahıslar hakk ında hüküm verirken en fazla yanıldığı zaman bile içgüdü s ü daima isabetli olan halk, sahte dindarlara pek kolay inanır. Onlarda sevdiği şey iyidir ve sevilmeğe lâyıktır; fakat görünüşü gerçekten ayırdedecek kadar derin görmez.

Bu kadar ihtiraslı bir muhitte, İsa ile bu çeşit adamlar arasında ilkin karşılıklı bir nefret doğmuş olmasının sebebi kolayca anlaşılır. İsa sadece yürekten bir din istiyordu; Ferisîlerin dini ise hemen yalnız din emirlerine riayet etmekten ibaretti. İsa alçak gönüllüleri ve her türlü düşkünleri arıyordu; Ferisîler, kibarlara mahsus olan dinleri için bunu bir hakaret sayıyorlardı. Ferisî, günah ve hata işlemiyen, sinagogta baş köşeye geçen, sokaklarda dua eden, velvele ile sadaka veren, kendisine selâm verilip verilmediğine dikkat eden ve daima haklı çıkacağından emin olan bir ukalâ idi. İsa, her insanın Tanrı'nın kendisi hakkında vereceği hükmü korku ile ve titriyerek beklemesi gerektiğini ileri sürüyordu. Ferisîliğin temsil ettiği kötü din gidiş i kontrolsuz kalmadı. İsa'dan önce veya onun zamanında, Nâsıra'lı gerçek cedlerinden biri olan Sirah oğlu İsa, Gamaliel, Soho'lu Antigone ve bilhassa halîm ve asîl Hillel gibi

birçok adamlar çok yüksek ve hemen hemen İncil'e lâıyk din kaideleri vazetmişlerdi. Fakat bu iyi tohumlar çürütülmüştü. Hillel'in bütün *Kanun*'u adalet kelimesiyle hulâsa eden iyi kaideleri, ibadeti iyilik etmekten ibaret sayan Sirakh oğlu İsa'nınkiler, unutulmuş veya lânetlenmişlerdi. Sammai, o dar müstebit kafası ile galebe çalmıştı. Tümen tümen «gelenek», *Kanun*'u korumak ve yorumlamak bahanesiyle körletmişti.

İsa, resmi iki yüzlülükle sürekli olarak savaşıyordu. Mukaddes Kitaba harfi harfine uymak amacını güden reformcu, nesilden nesle yürüyüp gelmiş olan zamanın din anlayışını Mukaddes Kitab'ın değişmez metnine dayanarak tenkideden kimsedir. Sonraları Yahudiler de, «Karait»ler ve Hristiyanlar da, Protestanlar da böyle olmuşlardır. İsa baltayı köke daha şiddetle indirdi. Gerçi bazan Ferisîlerin uydurma geleneklerine karşı Mukaddes Kitabın metninde deliller gösterdiği görülür. Fakat umumiyetle vicdana baş vurur. Bir vuruşla, metni de tefsirleri de çürütür. Uydurma geleneklerle Musa'nın mezhebine çok zarar verdiklerini Ferisîlere gösterir; fakat kendisi asla Musa'nın dinine dönmek istediğini iddia etmez. Onun amacı ileride idi, geride değil. İsa eskimiş bir dinin ıslahatçısından da büyük bir şeydi; o insanlığın ebedî dininin yaratıcısı idi.

Kavgalar en çok, gelenekle yerleşen bir

sürü ibadet şekillerine, ne İsa'nın ne de çıraklarının riayet etmemesinden çıkıyordu. Ferisîler bundan dolayı kendisine şiddetli itaplarda bulunuyorlardı. Onlarla birlikte yemek yediği zaman yıkanma usulüne uymadığını gören Ferisîler buna şaşıyorlardı. İsa «Sada-ka verin, sizin için her şey temiz olur» diyor-du. Onun dirayetli inceliğine en ziyade dokunan şey, Ferisîlerin dinle ilgili hususlarda takındıkları emniyetli tavırları, kalbi hiç asil-leştirmiyen, sadece öne geçme ve unvan kap-ma merakı yaratan bayağı dindarlıklarıydı. Çok güzel bir mesel bu düşünceyi son derece hoş ve isabetli bir şekilde ifade ediyordu: «Bir gün iki adam dua etmek için mâbede çıktılar. Biri Ferisî, öteki tahsildardı. Ferisî ayakta durarak içinden şöyle diyordu: «Ev Tanrı, hırsız ve adaletsiz olan ve zina işliyen öteki adamlar gibi (meselâ şu tahsildar gibi) olmadığım için sana hamdediyorum. Hafta-da iki defa oruç tutuyorum, varımın yoğun-mun ondalığını veriyorum». Tahsildar ise, ak-sine uzakta durur, gözlerini bile kaldırmaya cesaret edemez, ve: «Ey Tanrı, ben günahkâra merhamet kıl» diyerekten göğsünü döver. Si-ze söylerim ki bu beriki evine günahından sıyrılmış olarak döndü, öteki böyle yap-a-madı.»

Bu mücadelelerin sonu ancak ölümle yatışabilecek bir kine vardı. Evvelce Vaftizci

Yahya da kendine bu neviden düşmanlıklar yaratmıştı. Fakat onu hor gören Kudüs'ün aristokratları, alelâde insanları onu peygamber saymakta serbes bırakmışlardı. Bu sefer savaş ölesiye idi. Bu sefer, dünyada kendisinden evvel olup biten her şeyin iflâsını ilân eden yeni bir düşünce, yeni bir ruh meydana çıkıyordu. Vaftizci Yahya koyu Yahudi idi; İsa'nın Yahudiliği ise şöyle böyle bir yahudilikti. İsa daima ahlâk duygusunun inceliğine hitabeder. Daha Galile'de iken bile Ferisîler kendisini yok etmeye çalıştılar, ve ona karşı, sonradan Kudüs'te başarı ile sona erecek olan manevrayı tatbik ettiler. Kurulmuş olan yeni siyasi düzen taraftarlarını kendi kavgalarıyla ilgilendirdiler. İsa'nın Galile'de iken kolayca kaçabilmesi ve Antipas hükümetinin gevşekliği bu teşebbüsleri boşa çıkarmıştı. İsa Kudüs'te kendisini tehlikeye bizzat attı. Tesirinin Galile'ye inhisar ettiği takdirde ister istemez dar kalacağını iyiden iyiye görüyordu. Yahudiye, onu büyülemiş gibi kendine çekiyordu; âsi şehri elde etmek için son bir teşebbüse girişmek istedi, ve bir peygamberin asla Kudüs dışında ölmemesi gerektiği yolundaki atasözünün doğruluğunu ispat etmeyi sanki kendine bir vazife bildi.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Kudüs'e Son Gidişi.

İsa etrafını çeviren tehlikeleri çoktan beri hissediyordu. On sekiz ay kadar tahmin edilen bir müddet zarfında Kudüs'e hacca gitmekten çekindi. Otuz ikinci senenin Kamış bayramında (kabul ettiğimiz faraziyeğe göre), onun kötülüğünü istemekte ve ona inanmamakta devam eden ailesi kendisini Kudüs'e gitmeye teşvik etti. İncilci Yuhanna, bu dâvette onu mahvetmek amacını güden gizli bir tasavvur bulunduğunu ima eder gibi görünür. Ailesi İsa'ya: «Âleme kendini göster; bu gibi şeyler gizli yapılmaz. Neler yapabildiğini görmeleri için Yahudiye'ye git!» diyordu. İsa ilkin bir ihanetten korkarak reddetti; fakat hacılar kervanı hareket edince, kimsenin haberi olmadan ve hemen hemen yalnız başına o da yola düzüldü. Bu onun Galile'ye son vedaı oldu. Kamış bayramı sonbahar gündönümüne raslıyordu. Mukadder sonuca daha altı ay vardı. Fakat bu müddet zarfında İsa sevgili kuzey eyaletlerini bir daha görmedi. O mesut hayat zamanı artık geçmişti; artık, ölüm ızdırabın ile sona erecek oan yolu adım adım takibetmesi lâzımdı.

Çırakları ve kendisine hizmet eden din-
dar kadınlar gelip onu Yahudiyede buldu-
lar. Fakat burada onun için her şey ne ka-
dar değişmişti! İsa Kudüs'te bir yabancı idi.
Orada aşamıyacağı bir mukavemet duvarı
karşısında bulunduğunu hissediyordu. Tuzak-
lar ve itirazlarla çevirmiş bir halde, kötü ni-
yetli Ferisîler tarafından durmadan takibe-
diliyordu. Galile'de bulunduğu ve genç ruhlarda
bir Tanrı vergisi olan o sonsuz inanma hasleti
yerine, daima bir parça kötü niyetten ve hır-
çınlıktan ileri gelen itirazın ne olduğunu bil-
miyen o iyi ve sakin insanlar yerine, burada
adım başında, kuzeyde o kadar başarı ile tat-
bik ettiği tesir vasıtalarına pek aldırımıyan
inatçı bir imansızlıkla karşılaşıyordu. Çırak-
ları Galile'li oldukları için hor görülüyorlar-
dı. Evvelki gelişlerinden birinde bir gece
İsa ile buluşup görüşmüş olan mahkeme üyesi
Nikodimos, onu müdafaa etmek istediği için
az kalsın şüpheye mâruz kalacaktı. Ona: «Sa-
na ne oluyor? Sen de mi Galile'lisin? Mu-
kaddes kitaplara bak, Galile'den peygamber
çıkıp çıkmıyacağını öğren!» diyorlardı.

Evvelce söylediğimiz gibi şehir İsa'nın
hoşuna gitmiyordu. O zamana kadar köyler-
de ve kasabalarda faaliyet göstermeyi tercih
etmiş, büyük merkezlerden daima kaçınmıştı.
Havarîlere öğrettiği kaidelerin birçoğu basit
insanlardan müteşekkil bir cemiyet dışında

katiyen tatbik edilemiyecek şeylerdi. Dünya hakkında hiçbir fikri olmadığı ve Galile'deki o sevimli müşterek hayata alışık olduğu için ağzından durmadan Kudüs'te garip görülebilecek olan sâf sâf sözler çıkıyordu. Bu duvarlar onun muhayyilesini ve tabiat sevgisini sıkıyordu. Gerçek dinin şehirlerin dağdağsından değil kırların sükûn ve huzurundan çıkması gerekti.

Rahiplerin mütecaviz gururundan dolayı Mâbede girmekten hoşlanmazdı. Bir gün, Kudüs'ü kendisinden iyi bilen çıraklardan bazıları, Mâbedin yapılarının güzelliğini, malzemenin iyiliğini, duvarları kaplıyan adak kitabelerinin zenginliğini ona göstermek istediler. «Bütün bunları görüyorsunuz, dedi; eh işte, size söylüyorum, bunlardan taş üstünde taş kalmıyacaktır.» Oradan geçen ve çanağa bir sadakacık atan yoksul bir duldan başka bir şeye bakmak istemedi. «Bu kadın ötekilerden fazla verdi, dedi; ötekiler paralarının fazlasından verdiler; bu kadın kendi ihtiyacından kesip verdi.» Kudüs'te cereyan eden her şeye böyle yeren bir gözle bakmak, az veren yoksulu yükseltmek, çok veren varlıklıyı aşağılamak, halkın iyiliği için hiçbir şey yapmıyan zengin rahip sınıfını suçlandırmak, bu sınıfı pek tabii olarak çileden çıkardı. Muhafazakâr bir aristokrasi âleminin merkezi olan Mâbet, onun yerini almış olan Müslüman-

ların haremi gibi, inkılâbın en güç muvaffak olabileceği yerdı. Bununla beraber Yuhudi hayatının merkezi ve yenmek veya ölmek lâzım gelen nokta da orasıydı. Golgota'dakiden fazla iztirap çektiğine şüphe olmıyan bu çilehanede, İsa'nın günleri kavga ve neşesizlik içinde, o büyük ruh asaletinin pe kaz faydalandığı hattâ zarar gördüğü şeriat ve Mukaddes Kitap tefsirleri üzerinde cereyan eden can sıkıcı münakaşalar içinde geçiyordu. Bu gürültülü hayat içinde, İsa'nın duygulu ve iyi kalbi, kendisine, birçok hazlar tattığı bir melce yaratmaya muvaffak oldu. Gününü Mâbette münakaşalarla geçirdikten sonra akşam vakti Elnar vâdisine iner, oralıların mesiresi olan ve Getsemani denilen bir ziraî işletmeye (ihtimal bir yağhane) ait bir meyva bahçesinde biraz dinlenir, ve geceyi, şehrin ufkunu doğudan çevreliyen Zeytin Dağı'nda geçirmeye giderdi. Bu taraf Kudüs dolaylarında az çok güleç ve yeşil bir görünüş arzeden biricik yerdir. Burada zeytinlikler, incirlikler, hurmalıklar pek çoktu ve Beytfaci, Getsemani, Beytanya köylerine, çiftliklerine veya malikânelerine adlarını verirlerdi. Zeytin Dağı'nda, Yahudilerin uzun zaman hâtıralarını sakladıkları iki mersin ağacı vardı; dallarında küme küme güvercinler barınır, gölgelerinde küçük çarşılar kurulurdu. Kudüs'ün bütün bu civarı İsa'nın ve çırakla-

rının mahallesi gibi bir yer oldu; bunların buraları tarla tarla, ev ev bildikleri anlaşıyor.

Hele, Kudüs'ten bir buçuk saat mesafede, dağın tepesinde, Lût denizine ve Ürdün nehrine bakan yamaçtaki Beytanya köyü, İsa'nın en çok hoşlandığı yerdı. Burada dostluklarından çok haz duyduğu iki kız ve bir erkek kardeşten mürekkep bir aile ile tanıştı. İki kız kardeşten adı Marta olanı, nazik, iyi kaplı, mükrım bir insandı; adı Meryem olan öteki ise, aksine rehaveti ve çok gelişmiş olan münakaşa insiyakı ile İsa'nın hoşuna gidiyordu. Çok zaman İsa'nın dizinin dibine oturur, onu dinlerken günlük işlerini unuturdu. O zaman bütün işler kendisine kalan kardeşi, tatlı bir dille şikâyet ederdi. İsa da ona: «Marta, Marta, birçok şeyler için üzülüyor; kaygılanıyorsun; halbuki insana tek bir şey lâzımdır; Meryem elinden asla alınmıyacak olan iyi payı seçti» derdi. Erkek kardeşleri Eleazar veya Lazar'ı da çok severdi. Bir de evin sahibi olan cüzamlı Simun adında biri vardı ki, anlaşılan ailedendi. Burada din duygusundan doğan bir dostluk havası içinde, İsa umumi hayatın iğrençliklerini unutuyordu. Bu sakin evde Ferisîlerin ve «yazıcı»ların sürekli izaçlarından kurtulup teselli buluyordu. Sık sık Zeytin Dağı'nda Moria dağına karşı oturur, göz-

lerinin önüne Mâbedin muhteşem manzaralı setleri ve pırıl pırıl yanan madenî levhalarla kaplı damı serilirdi. Yabancılar bu manzaraya hayran olurlardı; bilhassa gün doğarken mukaddes dağ bir kar ve altın yığınınını andırır, gözleri kamaştırırdı. Fakat derin bir keder hissi, öteki Yahudilerin hepsini neşe ve gurura boğan bu manzarayı İsa'ya zehrederdi. Bu merareti anlardı: «Kudüs, Kudüs! peygamberleri öldürürsün, sana gönderilenleri öldürürsün, sana gönderilenleri taşlarsın; kaç kere, tavukların yavrularını kanadları altına toplaması gibi ben de senin çocuklarını toplamayı denedim, ama sen istemedin!» diye haykırıyordu.

Burada, Galile'de olduğu gibi İsa'ya inanan iyi kalbli kimseler yok değildi. Fakat hâkim olan ortodoks Yahudiliğin baskısı o kadar ağırdı ki, bu imanı pek az kimse açığa vurmağa cesaret edebiliyordu. Bir Galile'linin mezhebine girdikleri için Kudüs'lülerin gözünden düşmekten korkuyorlardı. Sinagogdan kovulmayı göze almak lâzımdı ki, bu da alçak ruhlu softalar cemiyetinde en büyük bir hakarete uğramaktı. Zaten Sinagogdan koyulan bir kimsenin bütün malına el konuluyordu. Yahudiliği bırakan bir kimse Romalı olmuş olmuyordu; en haşin bir ruhani kanunun sert hükümleri karşısında müdafaasız kalıyordu. Bir gün İsa'nın vaızla-

rından birini dinliyerek hayran olan Mâbedin küçük memurları şüphelerini rahiple-re açtılar. Bunlara: «Hükümdarlardan veya Ferisîlerden biri ona inandı mı? *Kanun*'u bilmiyen o insanlar melûn bir gürühtur» cevabı verilirdi. Böylece İsa, Kudüs'te, kendisi gibi taşralı olanların hayran olduğu, fakat milletin bütün kibar sınıfı tarafından tepilen bir taşralı olarak kalıyordu. Bir sü-rü tarikat reisi vardı; ortaya bir tanesinin daha çıkmasının ne ehemmiyeti olabilirdi? Kudüs'te İsa'nın sesi pek yankılanmadı. İncil ruhunun baş düşmanı olan ırk ve mezhep id-diaları burada fazla kökleşmişti.

Kendisi için pek yeni olan bu âlemde vaızları ister istemez pek çok tadillere uğra-dı. Tesirlerini daima dinleyicilerinin muhay-yile gençliğine ve vicdan temizliğine göre hesapladığı o güzel vaızları, buradaki taş yürekliilere hiç tesir etmiyordu. O güzel gö-lünün kıyısında o kadar rahat olan İsa, bil-ginlik taslıyan insanlar arasında kendini ya-bancı hissediyor, sıkılıyordu. Münakaşacı, hu-kukçu, tefsir bilgini, ilâhiyatçı olmak zorun-da kaldı. O tatlı konuşmaları, ateş muha-rebesini andıran gürültülü kavgalar, bitmek tükenmek bilmiyen şiddetli skolâstik savaş-ları halini aldı. O muvazeneli dehası, *Ka-nun* ve peygamberler hakkındaki o tatsız münakaşalarla takattan düşüyordu. Düştüğü

güçlüklerden umumiyetle büyük bir incelelikle sıyrılıyordu. Zekâsının eşsiz füsunu kendini gösterebildiği zaman, göklere çıkarılıyordu. Bir gün ona, zina işlemiş bir kadını getirdiler ve bu kadına ne muamele etmek gerektiğini sorarak onu güç bir duruma sokmak istediler. İsa'nın verdiği o güzel cevabı bilmiyen yoktur. Kıbar bir adamın ilâhî bir iyilikle daha da yumuşıyan ince alayı başka türlü bir ifade bulamazdı. Fakat ahlâk yüksekliğine dayanan nükte ahmakların en az affettikleri nüktedir. İsa şu pek yerinde ve pek temiz duygulu sözü sarfettiği zaman hem ikiyüzlülüğü kalbinden deşmiş hem de kendi ölüm hükmünü imzalamış oldu: «İçinizde günahsız olan kimse, bu kadına ilk taşı o atsın!»

Gerçekten, İsa bu kadar zehirli sözlerle hasımlarını çileden çıkarmamış olsaydı, uzun zaman dikkati çekmiyebilir ve çok geçmeden bütün Yahudi milletini sürükleyip götürerek olan korkunç fırtınada kaybolup gidebilirdi. Yüksek rahipler sınıfı ve Saddukîler İsa'ya kin beslemekten ziyade onu hor görüyorlardı. Boesthusim'ler ve Hananya'lar gibi büyük rahip aileleri, yalnız dinlenme günü meselesinde taassup gösteriyorlardı. İsa'ya karşı şiddetli bir tepki böyle bir taraftan gelemezdi. Gözleri hükümete çevrili ve sıkıdan sıkıya ona bağlı olan resmî rahipler sınıfı, bu heye-

canlı hareketlerden hiçbir şey anlamıyordu. Telâşa düşenler, Ferisîlerin burjuvazi kısmı ve tümen tümen yazıcıları; bunlar «gelenek» bilgileriyle yaşadıkları için yeni üstadın akidesinden kendi bâtil itikatlarına ve menfaatlerine zarar gelmesinden korkuyorlardı.

Ferisîlerin en sürekli gayretlerinden biri, İsa'yı siyaset sahasına çekmek ve onu Golan'lı Yahuda'nın partisine katıldı diye lekelemek amacını güdüyordu. Tâbiye ustalıkla idi; çünkü bir insanın Tanrı saltanatını ilân etmiş olmasına rağmen Roma hükûmetiyle henüz arasının açılmamış olması için İsa kadar temiz yürekli olması lâzımdı. Bu müphem durumu gidermek ve onu izahat vermeğe mecbur kılmak istediler. Bir gün Ferisîlerden ve «Hırodesçiler» denilen politikacılardan (bunlar ihtimal Boethusim ailesindendi) mürekkep bir grup kendisine yaklaştı ve din gayretiyle soruyormuş gibi yaparak: "Üstat, dedi ,senin doğruyu söylediğini ve Tanrı'ya giden yolu kime olursa olsun gösterdiğini biliyoruz. Bize fikrini söyle: Kayser'e vergi vermek doğru mudur?" Kendisinin Pilatus'a teslim edilmesine vesile teşkil edebilecek bir cevap vereceğini umuyorlardı. Halbuki o pek dirayetli bir cevap verdi. Birisinden bir para istedi; paranın üstündeki kabartma başa bakarak: «Keyser'e ait olanı

Kayser'e, Tanrı'ya ait olanı Tanrı'ya veriniz» dedi. Bu, Hıristiyanlığın geleceğini tâyin eden derin bir sözdü! Bu, ruhânî işlerin dünya işlerinden ayrı tutulması esasını kuran, gerçek liberalizmin ve gerçek medeniyetin temelini atan tam spiritüalist ve pek isabetli bir sözdü!

Çırakları ile yalnız iken, sâkin ve nafiz zekâsı ona pek hoş sözler ilham ederdi: «Doğrusu ve doğrusu size derim: Ağıla kapıdan girmiyen hırsızdır. Kapıdan giren gerçek çobandır; koyunlar onun sesini işitirler, o onları adlariyle çağırır, otlaklara götürür, onların önünde yürür, koyunlar da onun ardınca giderler, çünkü sesini tanırırlar. Hırsız yalnız çalmak, öldürmek, yoketmek için gelir. Koyunların sahibi olmıyan ücretli çoban kurdun geldiğini görünce koyunları yüzüstü bırakıp kaçar. Fakat ben iyi çobanım; koyunlarımı tanırım, koyunlarım da beni tanır; onlar için canımı veririm.» İnsanlığın geçirdiği buhranın yakında çözüleceği düşüncesi sık sık zihnini işgal ediyordu: «İncir ağacı filizlenip yeşillendiği zaman yazın yaklaştığını bilirsiniz. Gözlerinizi kaldırın, hasat için kemale eren dünyaya bakın.»

İkiyüzlülükle savaşmak gerektiği zaman o kuvvetli belâgatine kavuşurdu:

«Musa'nın kürsüsüne yazcılar ve Ferisîler geçmiş. Size söylediklerini yapınız, fakat yaptıklarını yapmayınız, çünkü onlar dedik-

leri gibi yapmazlar. Taşınamıyacak kadar ağır külfetler icadederler ve bunları başkılarının sırtına yüklerler; kendileri bu yüklere parmaklarının ucu ill bile dokunmak istemezler.»

«Ne yapsalar gösteriş içindir: uzun cüppelerle gezinirler; büyük miskalar taşırlar; elbiselerinin kenarlarında büyük saçaklar vardır; şöenlerde baş köşelerde, sinagoglarda birinci sıralarda oturmayı, sokaklarda selâmlenmeyi, «üstat» diye çağırılmayı severler. Kahrolsunlar!...»

«Vay halinize ey yazıcılar ve Ferisîler! Elinize aldığınız bilgi anahtarı ile insanlara Tanrı âleminin kapısını kaparsınız! Kendiniz o âleme giremiyeceksiniz, başkalarının da girmesine engel oluyorsunuz. Uzun dualar eder gibi görünerek dul kadınların evlerini içediyseniz! Vay halinize! Cezalarınız da o nispette büyük olacaktır. Mezhebinize bir adam kazanmak için karaları ,denizleri dolaşır ve bulduğunuz adamı cehennemlik etmekten başka bir şey bilmezsiniz, vay halinize! Vay halinize! çünkü yerleri belli olmadığı için bilmeden üzerine basılan mezarlar gibisiniz.»¹

«Bir tutam nane, tere ve çöre otu için

¹ Mezarlara temas eden kirlenmiş sayılırdı.

ondalık verdikleri halde çok daha mühim olan adalet, merhamet, iyiniyet hakkındaki emirleri ihmal eden akılsızlar, körler! Asıl yerine getirilecek emirler bunlardır; ötekiler yalnız ihmal edilmemekle kalmalıydı: Ey kör kılavuzlar, bir böcek yutmamak için şarabınızı süzersiniz, halbuki deveyi hamutu ile yutarsınız; vay halinize!»

«Vay halinize ey iki yüzlü yazıcılar ve Ferisîler! bardağın ve tabağın dışını temizlersiniz;¹ fakat içeriniz tamah ve yağma ile dolu, ona hiç dikkat etmiyorsunuz. Ey kör Ferisî, ilkin içini yıka, sonra dışının temizliğini düşünürsün.»

«Vay halinize iki yüzlü yazıcılar ve Ferisîler! Çünkü dışardan güzel görünen, fakat içi ölü kemikleri ve her türlü ufunetle dolu olan badanalı mezarları andırıyorsunuz². Zâhiren doğru görünüyorsunuz; fakat hakikatte yapmacık ve günahla dolusunuz.»

«Vay halinize iki yüzlü yazıcılar ve Ferisîler; peygamberlere türbe yaparsınız, doğruların âbidelerini süslersiniz ve: «Babalarımızın devrinde yaşamış olsaydık ellerimizi peygam-

¹ Ferisîlerde kap kaçağın temizlenmesi pek karışık şartlamalara tâbiydi.

² Mezarlar kirli sayıldığı için, belli olup yaklaşılmamasın diye bunları kireçle boyamak âdet olmuştur.

berlerin kanına bulamazdık!» dersiniz, Ah! demek ki peygamberleri öldürenlerin çocukları olduğunuzu itiraf ediyorsunuz! O halde babalarınızın eserini tamamlamaya bakınız. Tanrı'nın Hikmeti: «Size peygamberler, hakîmler, bilginler göndereceğim; bazılarını öldürecek, çarmıha gereceksiniz, bazılarını sinagoglarınızda kamçılatacaksınız; onları şehirden şehire kovalıyacaksınız; doğru Hâbil'in kanından mâbet ile mihrap arasında öldürdüğünüz Berekya'nın oğlu Zakarya'nın kanına kadar yeryüzünde dökülen bütün mâsum kanların sorumluluğu hep size ait olacaktır.» demekte haklı idi. «Size söylüyorum: bütün bu kanların hesabı şimdiki nesilden sorulacaktır.» İsa'nın, hakîr insanların kibarların yerine geçeceği yolundaki o korkunç akidesi, Tanrı âleminin kendilerine tahsis edilenler tarafından tepildiği için başkalarına devredileceği gibi, aristokrat sınıfı aleyhinde kanlı bir tehdit halinde tekrarlanıp duruyordu; şiddetli mesellerde kendisinin açıktan açığa Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemesi ve bu mesellerde düşmanlarının peygamber kaatili rolü oynamaları da resmî Yahudiliğe karşı meydan okuma idi Mütevazı insanlara yaptığı hitap daha da ortalık karıştırıcı mahiyette idi. Görmiyenleri gördürmeye ve gördüklerini sananları kör etmeye geldiğini söylüyordu. Bir gün Mâbette canı sıkılmış, ağzından şu ihtiyatsız sözü ka-

çırmıştı: «İnsan eliyle yapılmış olan bu mâbedi görüyor musunuz? İstersem onu yok ederim ve üç günde insan eli ile yapılmamış bir mâbet kurabilirim.» Çıraklarının birtakım mecazlar aradıkları bu sözlere İsa'nın ne gibi bir mâna sakladığı iyice bilinmiyor. Fakat bir bahane aranıldığı için çok ehemmiyet verilen bu söz, İsa'nın ölüm kararının mucip sebepleri arasına girdi ve onun Golgota tepesindeki son ıstırapları arasında kulağına aksetti. Bu kızgın münakaşalar daima bir terslikle sona ererdi. Ferisî'ler İsayı taşlarla ve böyle yapmakla sadece halkı eski dinden vazgeçirmek istiyen bütün peygamberlerin, mucizeler de gösterseler, taş tutulmalarını emreden *Kanun*'un bir hükmünü yerine getirmiş olurlardı. Bazen de ona deli, cinli, Samiriye'li derler veya onu öldürmeye kalkıştırlardı. Henüz Roma hâkimiyetinin lağvetmediği müsamahasız bir teokrasinin kanunlarını İsa'nın aleyhinde kullanmak için onun her söylediğini kaydederdilerdi.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Düşmanlarının Başvurduğu Çareler.

İsa, son baharı ve kışın bir kısmını Kudüs'te geçirdi. Bu mevsimde Kudüs oldukça soğuktur. Mâbette ekseriya Süleyman eyvanı denilen yerde gezinirdi. Burası, üç sıra sütun arasında iki yoldan müteşekkildi ve üstü, oymalı ağaçtan bir tavanla örtülüydü. Süleyman eyvanı Sedron (Elnar) vâdisine tepeden bakıyordu; bu vâdi o devirde her halde şimdiki kadar dolmuş değildi. Eyvandan bakan bir göz, vâdinin derinliğini ölçemezdi, ve yamacın çok dik olmasından dolayı duvarın dibinden itibaren hemen dik bir uçurumun başladığı sanılırdı. Vâdinin karşı yamacı daha o zamanlar gösterişli türbelerle süslüydü. Bugün orada görülmekte olan âbidelerin bazıları, ihtimal, İsa'nın Eyvanda oturup da o kocaman taş yığınları arkasında ikiyüzlülüklerini ve gururlarını barındıran resmî sınıflara karşı ateş püskürdüğü sırada açıkça alay ettiği, eski peygamberler şerefine inşa edilmiş içleri boş türbelerdi.

Aaralık ayı sonunda, Antiokhos Epiphanes'in kirlettiği Mâbedin temizlenmesi hâtı-

rasını yaşatmak üzere Yahuda Makkabi tarafından tesis edilen Takdis bayramını kutlandı. Buna «Işık bayramı» da derlerdi, çünkü bayramın sürdüğü sekiz gün zarfında evlerde ışıklar yakılı tutulurdu. İsa, az sonra, Perea'ya ve Ürdün kıyılarına, yâni birkaç yıl önce Yahya'nın mektebi ile beraber bulunduğu sırada ziyaret etmiş olduğu ve bizzat vaftizler yaptığı memleketlere seyahate çıktı. Buralarda, bilhassa Eriha'da, biraz telli bulmuşa benzer. Zengin bir ziraatı ve çiçek bahçeleri olan, aynı zamanda ehemmiyetli bir yol başında bulunan bu şehirde büyücek bir gümrük merkezi vardı. Varlıklı bir adam olan baş tahsildar Zekkay, İsa'yı görmek istedi. Boyu kısa olduğu için, kafilenin geçeceği yolun kenarındaki bir yabani incir ağacına çıktı. Böyle ehemmiyetli bir adamın sâfdilliği İsa'ya dokundu. Fena görünmek tehlikesine rağmen Zekkay'ın evine inmek istedi. Gerçekten, bir günahkârın evini ziyaretiyle şereflendirdiği için birçok dedikodular oldu. İsa oradan ayrılırken ev sahibinin iyi bir «İbrahim oğlu» olduğunu söyledi ve ortodoks Yahudilerin gazabını artırmak içinmiş gibi, Zekkay bir aziz oldu: rivayete göre, malının yarısını yoksullara verdi ve yapmış olabileceği fenalıkları iki misli ile ödedi. İsa'yı sevindiren biricik şey bu olmadı. Şehirden çıkarken, susması tembih edi-

len dilenci Bartolomeos'un kendisini ısrarla «Davud'un oğlu» diye çağırmasından çok haz duydı. Galile'deki muziceler silsilesi, birçok bakımlardan kuzey eyaletlerine benziyen bu memlekette de bir aralık başlar gibi oldu. O zamanlar pek sulak olan o güzelim Eriha vâhası, Suriye'nin en güzel yerlerinden biri olsa gerekti. Tarihçi Yusuf Galile kadar methettiği burasına, gene Galile için dediği gibi «ilâhî memleket»der.

İsa, ilk peygamberlik faaliyetlerinin cereyan ettiği bu yerleri bir nevi tavaf ettikten sonra sevgili Beytanya'sına döndü. Düşmanlarının hiddeti son haddini bulmuştu. Ruhani reisler tarafından hemen bir meclis kuruldu ve bu mecliste şu sual açıkça soruldu: «İsa ile Yahudilik bir arada yaşayabilirler mi?». Suali sormak demek, cevabını vermek demektir, ve baş rahip, İncil müellifinin lüzum gösterdiği üzere peygamber olmaksızın, şu kanlı hükmü pekâlâ verdi: «Bütün millet uğrunda bir adamın ölmesi hayırlıdır».

Dördüncü İncil'in müellifi Yuhanna'nın, ruhanî, reisin ne derece alçalmış olduğunu pek iyi gösteren tâbiriyle, «o senenin baş rahibi», Valerius Gratus tarafından tâyin edilmiş olan ve Romalı'lara peg sadık olan Yusuf Kayafa idi. Kudüs Roma valilerine tâbi olduğundan beri baş rahiplik vazifesi azledilebilir bir memurluk olmuştu; aziller

hemen her sene birbirini takibediyordu. Bununla beraber Kayafa ötekilerden daha uzun müddet tutundu. Milâdın yirmi beşinci senesinde tâyin edildiği mevkii ancak otuz altı senesinde kaybetti. Seciyesine dair bir şey bilinmiyor. Birçok haller, iktidarının itibarî kalmış olduğu zannını veriyor. Gerçekten, kendisinin yanında veya üstünde daima, şimdi meşgul olduğumuz katî anda hâkim bir rol oynamışa benziyen başka bir şahsiyeti görürüz.

Bu şahsiyet, Kayafa'nın kaynatası, Seth oğlu Hanania veya Hannas'tı; azledilmiş ihtiyar bir baş rahipti, ve ruhanî reislik makamının bu kararsızlığı içinde bütün iktidarı muhafaza etmişti. Hannania ruhanî reisliğini milâdın yedinci senesinde umumi valî Quirinus'tan almıştı. On dört senesinde Tiberius'un imparator olması üzerine memuriyetini kaybetti; fakat çok saygı görmekte devam etti. Vazifesinden ayrılmış olmasına rağmen kendisine baş rahip demeye ve bütün mühim meselelerde ondan akıl danışmaya devam ediliyordu. Elli sene müddetle ruhanî reislik hemen hiç arasız olarak Kayafa'nın ailesinde kaldı; oğullarından beşi biribiri ardınca baş rahiplik payesine yükseldiler; damadı olan başka bir Kayafa da baş rahip oldu. İşte "rahip aileleri" dedikleri buydu; ailelerde rahiplik sanki babadan kalma bir miras

halini alırdı. Mâbedin büyük memuriyetleri de hemen yalnız bunların hakkı idi. Gerçi ruhani reislik makamını Hanania ailesiyle sıralaşa işgal eden bir aile daha vardı; bu, Boethus ailesiydi. Fakat servetlerini pek yüz ağartacak şekilde kazanmamış olan Boethusim'lere, dindar orta sınıf aynı derecede saygı beslemiyordu. Buna göre Hanania hakikatte rahip partisinin başı idi. Kayafa onun reyini almadan bir şey yapmıyordu; ikisinin adını bir arada söylemek âdet olmuştu, hattâ ilkin Hanania'nın adı söylenirdi. Her sene değişen ve Romalı valilerin keyfine göre elden ele devredilen bu ruhani reislik usulü devrinde, geleneklerin sırrını saklamış, kendisinden sonra birçok kimselerin gelip geçtiklerini görmüş, ailenin büyüğü olması itibariyle kendisine tâbi olan kimselere iktidar devrettirecek kadar nüfuz ve itibarını muhafaza etmiş bulunan ihtiyar bir ruhani reisin pek mühim bir şahsiyet olmuş olacağı aşîkârdır. Mâbedin bütün kibarları gibi Hanania da Sadduki idi; tarihçi Yusuf bu tarikatın verdiği hükümlerde pek şiddetli davrandığını söyler. Oğullarının hepsi kendi kadar zalimdi. Bunlardan, babası gibi Hanania adında olan biri, İsa'nın kardeşi Yakup'u İsa'nın ölümüne benzeyen şartlar içinde tutturarak öldürttü. Aile, zihniyet itibariyle mağrur, küstah ve gaddardı; bu ailede Yahudi siyasetinin vasfı

olan hor görücü ve sinsi kötülük vardı. İşte bundan dolaydır ki, bundan sonra vuku bulacak bütün olayların sorumluluğu Hanania ile ailesine düşer. İsa'yı Hanania (veya onun temsil ettiği parti) öldürdü. Bu korkunç dramın baş aktörü o oldu, ve insanlığın ettiği lanetlerin yükünü Pilatus'tan çok fazla onun taşıması icabeder.

İncil müellifi, İsa'nın ölüme mahkûm edilmesi sonucunu doğran o katî sözün Kayafa'nın ağzından çıkmış olduğunu söyler. Ruhani reisin bir dereceye kadar kehanette bulunabileceğine inanılırdı; buna göre, hükmü doğuran söz, Hristiyan cemaati için derin mânaları olan bir kehanet halini aldı. Fakat böyle bir sözün kimin ağzından çıkmış olmasının ehemmiyeti yoktu, çünkü o, bütün rahip partisinin düşüncesini ifade ediyordu. Bu parti halk isyanlarına çok muhalifti. Din coşkunlarını yakalamaya çalışırdı, çünkü bunların galeyanlı vaızlariyle milleti mahvedeceklerini pek doğru olarak tahmin ediyordu. İsa'nın sebeb olduğu kargaşalığın siyasi bir tarafı yok idiyse de, rahipler bu kargaşalığı eninde sonunda Roma boyunduruğunu şiddetlendirecek ve kendi servet ve şereflerinin kaynağı olan Mâbedi yıkabilecek mahiyette gördüler. Şüphesiz, otuz yedi sene sonra Kudüs'ün tahribine sebeb olan âmiller yeni doğan Hristiyanlıkla ilgili değildi. Bu âmiller Galile'de değil Ku-

düs'ün kendisinde idi. Bununla beraber, rahiplerin bu vesile ile ileri sürdükleri sebeplerin kötü niyete yorulacak kadar akla uzak oldukları söylenemez. Geniş bir anlamla, İsa muvaffak olsaydı, gerçekten Yahudi milletin mahvına sebeb olacaktı; buna göre, bütün eski siyaset tarafından münakaşasız kabul edilmiş esaslara dayanan Hanania ile Kayafa: «Bir adamın ölümü bir milletin mahvolmasından iyidir» demekte haklıydılar. Bize göre böyle bir muhakeme nefrete lâyıktır. Fakat bu, ilk insan cemiyetlerinden beri muhafazakâr partilerin benimsemiş olduğu bir hükümdür. «Emniyet ve aşayiş partisi» (bu tâbiri dar ve bayağı mânada alıyorum) daima aynı şekilde hareket etmiştir. Bu gibi partiler hükümetin başlıca işinin halkı heyecandan menetmek olduğunu düşündükleri için, gürültülü patırtılı kan dökülmesini kanuni bir katille önlemeyi bir vatanseverlik işi sayarlar. Geleceğe pek ehemmiyet vermedikleri için, her türlü teşebbüse karşı savaş açmakla, günün birinde zafer kazanması mukadder olan bir fikri hırpalamış olacaklarını akıllarına getirmezler. İsa'nın ölümü bu siyasetin binlerce tatbikatından biri oldu. Onun güttüğü hareket tamamiyle ruhaani idi; fakat ne de olsa bir hareketti; öyle ise, insanlık için en mühim şeyin hiç kımıldamamak olduğuna inanmış olan emniyet ve asayişçiler, yeni ruhun yayıl-

masına engel olmalıydılar. Böyle bir karar ve hareketin, maksada ne kadar aykırı neticeler doğurduğuna bundan parlak bir misal görülmemiştir. İsa serbest bırakılmış olsaydı imkânsız olan bir şeyi gerçekleştirmek uğrunda yapacağı ümitsiz savaşta kendini tüketmiş olacaktı. Düşmanlarının anlayışsız kini, onun eserinin muvaffak olmasını sağladı, tanrılığını teyidetti.

Böylece, İsa'nın ölümü şubat ayından veya martın başından itibaren kararlaştırıldı. Fakat İsa bir müddet için kurtuldu. Kudüs'ten bir günlük mesafede, Bethel taraflarında Efraim adlı pek bilinmiyen bir kasabaya çekildi. Fırtınayı geçiştirmek için çıraklariyle beraber birkaç hafta burada yaşadı. Fakat Kudüs'te rasgelinir gelinmez yakalanması için emirler verilmişti. Paskalya merasimi yaklaşıyor ve İsa'nın bu bayramı kutlamak için âdeti üzere Kudüs'e geleceği umuluyordu.

YIRMİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Son Haftası.

Gerçekten, imansız şehri son olarak bir defa daha görmek üzere çırakları ile birlikte yola çıktı. Etrafındakilerin ümitleri gitgide daha coşkun bir hal alıyordu. Kudüs'e çıkar-ken hepsi de Tanrı âleminin orada kendini göstereceğine inanıyordu. İnsanların dinsizli-ğinin son haddine varmış olması, ahretin ya-kın olduğunu gösteren büyük bir alâmetti. Buna o kadar inanılmıştı ki, Tanrı âlemi için yer kavgaları bile başlamıştı. Rivayete göre Salome, oğulları için İnsanoğlunun sağında ve solunda iki yer istemek üzere bu ânı seç-miştir. İsa'nın zihni ise bilâkis çok ciddî düşün-celerle meşguldü; Bazan düşmanlarına karşı koyu bir gazez beslendiğini belli ediyordu; uzak memleketlerde bir kırallığa konmak üze-re yola çıkan asîl bir adamın kıssasını anlatı-yordu; bu adamı, memleketinden ayrılır ay-rılmaz istemez olurlar. Kırıl olduktan sonra dönüp geldiği zaman, kendisini hükümdar olarak istemiyenlerin huzuruna getirilmeleri-ni emreder ve hepsini öldürtür. Bazan da çı-

raklarının hayallerini patavatsızca darmadağan ederdi. Kudüs'ün kuzeyindeki taşlı yollar-da yürürlerken, İsa düşünceli düşünceli arkadaşlarının önünden gidiyordu. Hepsi de bir korku hissiyle ona bir şey soramıyorlar, sessizce bakıyorlardı. Evvelce birkaç defa çıraklarına çekeceği ıstıraplardan bahsetmiş, onlar bu sözleri istemiye istemiye dinlemişlerdi. Nihayet İsa söze başladı, ve önduyuşlarını artık gizlemiyerek yakında öleceğini söyledi. Bu haber bütün çıraklar arasında derin bir keder yarattı. Onlar pek yakında gökte âlâmet göreceklerini umuyorlardı. «Tanrı saltanatı devirni açacak olan Rab adına gelen mübarek olsun» sözü çıraklar arasında şen nidalar halinde çınlamaya başlamıştı bile. Bu kanlı önduyuş hepsini altüst etti. Meşum yolun her adımı Tanrı âlemi, hulyalarının serabında kâh yakınlaşıyor, kâh uzaklaşıyordu. Kendisinde ise, öleceği fakat ölümünün dünyayı kurtaracağı düşüncesi kuvvetleniyordu. İsa ile çırakları arasındaki anlaşmazlık her an daha derinleşiyordu.

Kudüs'e Fısıh bayramından birkaç gün önce gelerek hazırlanmak âdetti. İsa başkalarından sonra geldi, düşmanları bir aralık onu yakalamak ümitlerinin suya düşürüldüğünü sandılar. Nihayet, bayramdan altı gün önce (8 nisan cumartesi = 28 mart) Beytanya'ya vardı. Âdeti üzere Lazar, Marta ve Meryemin

veya cüzzamlı Simun'un evine indi: çok iyi karşılandı. Simun'un evinde, İsa'yı görmek için gelen birçok kimselerin hazır bulunduğu bir ziyafet verildi. Marta her zamanki gibi sofrada hizmet ediyordu. Anlaşılan kat kat saygı göstermek suretiyle halkın alâkasızlığı giderilmek ve misafirin yüksek şahsiyeti kuvvetle belirtilmek istenmiştir. Meryem ziyafete daha büyük bir şenlik görünüşü vermek için, yemek yenirken elinde bir lâvanta kabı olduğu halde içeri girerek kokuyu İsa'nın ayaklarına döktü. Sonra, bir yabancıya itibar göstermek üzere kullanılan kabı kırmak âdetince, kabı kırdı. Nihayet imanının dış alâmetlerini o zamana kadar görülmemiş bir ifrata vardırıarak yere kapandı, uzun saçları ile üstadın ayaklarını kuruladı. Ev lâvantanın güzel kokusu ile doldu, hasis Keri-ot'lu Yahuda müstesna olmak üzere, bundan herkes pek hazzetti. Cemaat umumiyetle tasarrufa riaye tettiği için bu hareket gerçek bir israftı. Tamahkâr kasadar, lâvantanın dökmemiş olsaydı kaçâ satılabilip yoksullar kasasına ne temin edebileceğini hemen hesaplardı. Kendisinden iyi bir şeyin bulunabileceğini ima etmek gibi olan bu hissiz görüş, İsa'yı gücendirdi. İsa kendisine izzet ve itibar gösterilmesinden hoşlanırdı, çünkü bu

gibi şeyler maksadına yarıyor, ona temelli olarak «Davudoğlu» unvanını verdiriyordu. Bundan dolayı, kendisine yoksullardan bahsedilince, canının haylı sıkılmış olduğunu anlatan bir eda ile: «Yardım edilecek yoksulları daima bulursunuz; fakat beni her zaman yanınızda bulamıyacaksınız» dedi. Ve çoşarak, bu güç anında kendisine bir sevgi nişanesi sunan kadına ölümsüzlük vâdetti.

Ertesi gün (9 nisan pazar günü) İsa Beytanya'dan Kudüs'e indi. Zeytin Dağı'nın tepesinde, yolun dönemecinde, karşısında serilen şehri görünce onun haline ağladığı ve son bir dâvette bulunduğu rivayet edilir. Dağın eteğinde, şehrin kapısına birkaç adım kala, doğu surları civarında bulunan ve şüphesiz incir ağaçları dikili olduğu için Beytfaci denilen sahaya girerken gene beşeri bir memnurluk duydu. Geldiğini herkes işitmişti. Bayram için gelmiş bulunan Galile'liler buna çok sevindiler ve ona hallerince bir karşılama şenliği hazırladılar. İsa'ya, o zamanın âdetince sıpası ile birlikte bir eşek getirdiler. Galile'liler en güzel elbiselerini çul yerine bu biçare hayvanın sırtına serdiler, İsa'yı da üzerine oturttular. Bu sırada başkaları da, yeşil dallar yıgıdıkları yola elbiselerini seriyorlardı. Elleriindeki hurma dallarıyla İsa'nın önünden ve ardından giden kalabalık: «Bize kerem ey-

le Davudoğlu! Rabbin adına gelen mübarek olsun!» diye bağıırıyordu. Hattâ bazıları ona «İsrail kavminin kralı» unvanını bile veriyorlardı. Ferisîler İsa'ya: «Rab, bunları sustur!» dediler. İsa da: «Onlar susarlarsa taşlar bağıırır» cevabını verdi ve şehre girdi. Kendisini pek iyi tanımayan Kudüs'lüler kim olduğunu sordular. Bunlara: «Galile'deki Nâsıra'dan gelme İsa peygamberdir» denildi. Kudüs takriben elli bin nüfuslu bir şehirdi. Az çok meşhur bir yabancıнын şehre girmesi, bir sürü taşralının gelmesi veya şehrin caddelelerinde halkın bir hareketi gibi küçük bir hâdiseyi herkes duyardı .Fakat şenlik günlerinde şehrin altı üstüne gelirdi. O günlerde Kudüs yabancıların olurdu. Bundan dolayı İsa'nın gelişinden en fazla heyecan duyanlar, anlaşılan yabancılar olmuştur. Bayrama katılmaya gelen Yunanca ve konuşan dönmeler, meraka kapılarak İsa'yı görmek istediler. Bunun için de onun çıraklarına başvurdular; bu görüşmenin ne netice verdiği pek iyi bilinmiyor. İsa'ya gelince, o, her zamanki gibi geceyi sevgili Beytanya köyünde geçirmeye gitti. Sonra üç gün (pazartesi, salı, çarşamba) arka arkaya aynı suretle Kudüs'e indi; güneş battıktan sonraya Beytanya'ya yahut da birkaç dostunun bulunduğu Zeytin Dağı'nın batı yamacındaki çiftliklere gidiyordu.

İsa'nın her zaman o kadar şen o kadar huzur içinde olan ruhu bu son günlerde büyük bir kederle dolmuşa benzer. Bütün rivayetler, tevkifinden önce bir kararsızlık ve şaşkınlık ânı geçirmiş olduğunda birleşirler. Bazılarına göre birdenbire: «Ey Baba, ruhum sıkılıyor, beni şu andan kurtar!» diye bağırmıştır. O anda gökten gelen bir ses işittiğine inanılıyordu; bazıları bir meleğin inerek İsa'ya kuvet verdiğini söylerler. Çok yayılmış bir anlatışa göre, vaka Getsemani bahçesinde cereyan etmiştir. İsa, uykuya varan çıraklarından birkaç adım kadar uzaklaştı. Yanına yalnız Kifas ile Zebedi'nin iki oğlunu aldı (Petrus, Yakup, Yuhanna). Secdeye kapanıp dua etti. Ruhu ölüm derecesinde sıkıldı; benliğini korkunç bir huzursuzluk kapladı; fakat Tanrının iradesine itaat hissi galip geldi. Şurası muhakkak ki, kabul etmiş olduğu ilâhî vazifenin yükü son günlerinde olanca ağırlığı ile omuzlarına çöktü. Bir an, insanlığının maddi tarafı uyandı. İhtimal eseri hakkında şüpheyeye düştü. Korku ve kararsızlığın tesiriyle ölümden beter bir yeise kapıldı. Rahatını ve hayatın meşru nîmetlerini büyük bir fikir uğrunda feda eden adam, ilk defa olarak ölüm gözünün önüne geldiği ve onu her şeyin boş olduğuna inandırmaya çalıştığı zaman, daima hüznle geçmişî yâdeder.

Kim bilir belki o da, en kuvvetli ruhların bile sakladıkları ve zaman zaman bir kama gibi kalblerine saplanan o dokunaklı hâtıralardan birini yaşamıştır. O anda serinlenip susuzluğunu giderebileceği Galile'nin o duru pınarlarını mı, altında oturabileceği asma ile inciri mi, kendisini sevebilecek genç kızları mı hatırladı? Başkalarının tattığı zevklerden kendisini mahrum eden alinyazısma lânet mi etti? Büyüklüğünün kurbanı olduğu için, Nâsıra'da alelâde bir zanaatçı olarak kalmadığına mı yandı? Bu bilinmiyor. Çünkü bütün bu derunî teşevvüşler çıraklar için tabiatıyla kapalı kaldı. İsa'nın halinden hiçbir şey anlamadılar ve üstatlarının büyük ruhunda kendileri için karanlık kalan şeyleri birtakım sâfça tahminlerle keşfetmeye uğraştılar. Fakat hiç olmazsa şurası muhakkaktır ki, İsa'nın ilâhî yaradılışı çok geçmeden insanî duygularına galebe çaldı. Ölümü önliyebilirdi, fakat bunu istemedi. Eserine beslediği aşk daha kuvvetli çıktı. İztirabına, son haddine kadar katlanmaya karar verdi. Gerçekten, o andan itibaren İsa şüphelerinden sıyrılır, eski İsa olur. İnce münakaşalar yapan, mucizelere ve sihirbazlıklara sâfça inanan adam yok olur. İdam faciasının eşsiz kahramanından, vicdan hürriyeti esaslarının kurucusundan bütün ıztırap çkenlerin kuvvet ve tesel-

li bulmak için üzerinde derin derin düşünecekleri o mükemmel örnekten başka bir şey kalmaz.

İsa şerefine Beytfaci'de tertibedilen o zafer alayı, Kudüs kapılarında Mesih Kırıl dedikleri adamın gelişini kutlıyan taşralıların bu cüreti, Ferisîleri ve Mâbedin aristokrat sınıfını büsbütün çileden çıkardı. *Nisan*'ın on ikinci çarşamba günü Yusuf Kayaf'nın evinde yeni bir toplantı yapıldı. İsa'nın hemen yakalanması karara bağlandı. Bu hususta alınan tedbirlerde büyük bir nizam ve asayiş endişesi hâkim oldu. Çünkü rezalet doğurabilecek bir hâdise çıkması istenmiyordu. O sene cuma akşamı başlayacak olan Fısıh bayramı daima bir kalabalık ve coşkunluk anı olduğundan o günler gelmeden harekete geçilmesine karar verildi. Halk İsa'yı seviyordu; bir ayaklanmadan korkuluyordu. Buna göre tevkif günü olarak ertesi perşembe günü tesbit edildi. Aynı zamanda, her gün geldiği Mâbette değil, nerelerde dolaştığı gözetlenerek gizli bir yerde yakalanmasına karar verildi. Rahiplerin adamları, bu hususta çırakların zayıf taraflarından veya sâflıklarından faydalanabileceklerini umarak bunların ağzını aradılar. Aradıklarını Keriotlu Yahuda'da buldular. Bu bedbaht, anlaşılması imkânsız sebeplerle üstadına ihanet etti, lâzımgelen bü-

tün malûmatı verdi, hattâ (denaetin bu derecesine her ne kadar güç inanılırsa da) İsa'yı tevkif edecek olan müfrezeye kılavuzluk etme işini üzerine aldı. Hristiyan geleneğinde bu adamın ahmaklığının veya kötülüğünün bırakmış olduğu tüyler ürpertici hâtıra, bu hususta biraz mübalâğa edilmesinde âmil olmuş olabilir. O zamana kadar Yahuda ötekiler gibi bir çırağı; hattâ resul unvanı da vardı. Her şeyde vuzuh arıyan efsane, İsa'nın cemaatine yalnız on bir aziz ile bir cehennemlik mel'ûnu kabul etmektedir. Hakikatte ise böyle kesin bir ayırma yoktur. İlk üç İncil yazarının bu cürmün sebebi olarak gösterdikleri tamah hissi, yeter bir kanaat vermez. Kaskendisinde bulunan ve reisin ölümü ile ne kaybedeceğini bilen bir adamın, işinden sağladığı menfaatleri pek küçük bir paraya değişmiş olmasına akıl ermez. Acaba Yahuda, Beytanya'daki yemekte işittiği azardan mı incinmişti. Bu da kâfi bir sebep olamaz. İncil'ci Yuhanna'ya kalırsa, Yahuda bir hırsız ve ilk zamanlardan beri imansızdı, fakat buna da akıl yatmaz. Olsa olsa havarîler arasında bir kıskançlık, bir geçimsizlik mevcut olduğuna inanılabilir. İncil'ci Yuhanna'nın Yahuda'ya karşı beslediği hususi kin bu faraziyeyi destekler. Ötekiler kadar temiz yürekli olmayan Yahuda, farkında olmadan, dar bir görüş-

le vazifesini yanlış anlamıştır. Faal vazife sahiplerinde sık sık görülen bir kusur yüzünden kasaya, tahsis edildiği eserden daha fazla ehemmiyet verir olmuştur. İdareci, havariyi öldürmüştür. Bevtanyadaki söylenmesi, bazen, üstadın ruhanî aileye fazla pahalıya mal olduğunu düşündüğünü anlatır. Tabii bu hâsis tasarruf zihniyeti küçük cemaatte daha birçok çatışmalara sebeb olmuştur.

Bu andan itibaren her dakika yâdedilmeğe değer ve insanlık tarihinde yüzyıllardan fazla ehemmiyetlidir. *Nisan*'ın 13 üne raslıyan perşembe günün (2 nisan) bulduk. Hamursuz bayramı, kuzu yenen bir ziyafetle ertesi akşam başlıyordu. Bayram yedi gün sürer. Bu müddet zarfında mayasız etmek yenerdirdi. İlk ve son günlerin hususi bir ehemmiyeti vardı. Çıraklar bayram için hazırlıklara başlamışlardı. İsa'ya gelince, Yahuda'nın ihanetini bildiği ve kendisini bekliyen âkıbetten şüphelendiği düşünülebilir. O akşam çırakları ile birlikte son yemeğini yedi. Bu, sonradan hesapta bir günlük bir yanlışa düşülerek zannedildiği gibi, Hamursuz bayramı ziyafeti değildi; fakat perşembe yemeği, ilk Hristiyan cemaati için hakiki paskalya bayramı, Tanrı ile insan arasındaki ittifakın nişanesi oldu. Bu sofrada her çırak en sevdiği hâtıralarını anlattı, her birinin üstadın ağzından duymuş

olduğu birçok tesirli sözler yâdedildi; böylece bu yemek Hıristiyan dindarlığının temel taşı ve en sevimli müesseselerinin ilham kaynağı oldu.

Gerçekten, İsa'nın etrafını saran küçük cemaate karşı beslediği şefkatli sevginin o anda aşır taştığı şüphesizdir. Tam bir huzur içinde bulunan metîn ruhu, zihnini kaplıyan şiddetli endişelerin yükü altında bile sâkin bulunuyordu. Arkadaşlarının her birinin ayrı ayrı gönlünü aldı. İçlerinden bilhassa ikisi, Yuhanna ile Petrus, çok sevildiklerini gösteren bir muameleye nail oldular. Yuhanna (bunu kendisi temin eder), İsa'nın yanında, başını üstadın göğsüne yaslamış olduğu halde, sedire uzanmıştı. İsa, yemeği nsonuna doğru, ruhunu sıkran sırrı ağzından kaçırarak oldu: «Doğrusu ve doğrusu size derim: içinizden biri beni ele verecektir» dedi. Bu sözler o sâf kalbli insanlar için bir ızdırıp ânı oldu; birbirlerine baktılar ve her biri kendini yokladı. Yahuda da oradaydı; bir müddetten beri haklı olarak Yahuda'dan çekinen İsa belki bu sözle, bakışları veya güç durumunda kalması ile ona suçunu itiraf ettirmek istedi. Fakat vefasız çırac itidalini bozmadı; hattâ ötekiler gibi: «Ben miyim, Rab?» diye sormak cesaretini gösterdi.

Bu esnada Petrus'un iyi ve doğru ruhu

azap içindeydi. Üstadın kimden bahsettiğini öğrenmesi için Yuhanna'ya işaret etti. Kimse tarafından işitilmeksizin İsa ile konuşabilecek bir yerde bulunan Yuhanna bu muammayı aydınlatmasını İsa'dan rica etti. Fakat İsa sadece şüphelendiği için kimsenin adını söylemek istemedi; yalnız şaraba batırılmış ekmeği kime vereceğine dikkat etmesini Yuhanna'ya söyledi, ve ekmeği ıslatarak Yahuda'ya sundu. Bunun ne demek olduğunu yalnız Yuhanna ile Petrus bildi. İsa Yahuda'ya acı sitemlerle dolu birkaç söz söyledi, fakat çraklar bunun mânasını anlamadılar. İsa'nın Yahuda'ya ertesi günkü bayram için emirler verdiğini sandılar; Yahuda çıkıp gitti.

O zamanlar bu yemek kimsenin dikkatini çekmedi, ve üstadın ancak yarım yamalak anlıyabilen çıraklarına şüphe ve korkularını açmasından başka bir fevkalâdeliği olmadı. Fakat İsa'nın ölümünden sonra, o akşam bilhassa büyük bir ehemmiyet verildi, ve müminlerin muhayyilesi buna pek ince ve hoş bir dinî mâna bağladı. Sevdiğimiz bir kimsenin en çok son zamanlarını hatırlarız. Onunla o anlarda konuşulan sözlere ölümünden sonra hususi bir mâna vermekten kendimizi alamayız; birkaç senenin hâtıralarını birkaç saatlik bir zamana sığdırırız. Çırakların çoğu, bahsedegeldiğimiz akşam yemeğinin

den sonra üstatlarını bir daha görmediler. Bu bir vedâ ziyafeti oldu. Başka birçoklarında olduğu gibi bu yemekte de, o esrarlı ekmek parçalama âyini yaptı. İlk bu yemeğin Hamursuz bayramı günü yendiği ve Paskalya ziyafeti sanıldığı için, şaraplı ekmek âyininin ilk defa olarak bu yemekte yapıldığı fikri hâsıl oldu. İsa'nın öleceği ânı katî olarak bildiğine inanan çıraklar, birçok mühim işleri son saatlerine bıraktığını farzetmiş olmalıdır. Zaten, ilk Hıristiyanların ana düşüncelerinden biri gereğince, ölümü eski *Kanun*'un emrettiği bütün kurbanların yerini alan bir «fedainefs» sayıldığına göre, yalnız o cefa gününün arifesinde olmak üzere bir defa cereyan etmiş olduğu farzedilen «Son Yemek», en mükemmel bir kurban âyini, Tanrı ile insan arasındaki yeni ittifakın esasını teşkil eden bir fiil, insanlığın kurtuluşu için dökülen kanın remzi oldu. Böylece ölümle münasebetlendirilen ekmek ve şarap, İsa'nın ızdıraplarıyla mühürlediği Yeni Ahit'in timsali, çarmıha gerilen Rabbin fedakârlığını, onun yeniden hükümrân olmasına kadar yâdettiren remiz oldu.

Bundan başka, İsa'nın son saatlerine ait hâtıralara, büyük bir sevgi, ruh birliği, acıma ve karşılıklı saygı hisleri karışıyordu. Hıristiyan geleneğinin bu kutsal âna atfettiği

akidelerin ve sözlerin ruhu, daima, kendisinin veya fikrî ve ruhi oluşunun kurduğu o ilk cemaatin birlik ve beraberliği ruhudur. «Size yeni bir emir veriyorum, diyordu: sizi sevdiğim gibi siz de birbirinizi seviniz; birbirinizi sevecek olursanız benim çıraklarım olduğunuzu herkes anlayacaktır. Artık size kul demiyorum, çünkü kul efendisinin ne yaptığını bilmez; şimdi size dost diyorum, çünkü Baba'mdan ne öğrendimse size bildirdim. Size emrim birbirinizi sevmenizdir.» Bu son anda birtakım rakabetler, birtakım öne geçme mücadeleleri baş gösterdi. İsa, kendisi üstat olduğu halde çıraklarına hizmet ettikten sonra, onların elbette birbirine itaat etmeleri gerektiğini söyledi. Bazılarına göre, şarabı içerken şöyle demiştir: «Bu asma mahsulünü Baba'mın ülkesinde sizlerle birlikte taze taze içinciye kadar ağzıma koymıyacağım». Başkalarına göre de, onlara yakında yanbaşında tahtlarda oturacakları bir gök ziyafeti vâdetmiştir.

Anlaşıldığına göre, yemeğin sonuna doğru İsa'nın öndüyuşu çıraklarına da sirayet etmiştir. Hepsi de, büyük bir tehlikenin üstadı tehdidettiğini ve bir buhrana doğru girdiğini hissettiler. İsa bir aralık tedbir almayı düşündü ve kılıçtan bahsetti. Cemaatte iki kılıç vardı. İsa: «Yeter» dedi. Bu fikir

üzerinde durmadı; korkak taşralıların Kudüs hükümetinin silâhlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlamıştı. Kendisinde cesaret bulan ve nefsinden emin olduğunu zanneden Kifas (Simun Petrus) İsa ile birlikte hem zindana, hem ölüme gitmeye hazır olduğunu söyledi. Üstat, her zamanki inceliğiyle bundan şüphe ettiğini anlattı. Petrus'un kendisinden kalmış olması muhtemel bir geleneğe göre, İsa bunun horoz öttüğü zaman anlaşılacağını söyledi. Petrus gibi hepsi de yılmıyacaklarına andıçtiler.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Tevkifi ve Yargılanması.

Salondan çıkıldığı vakit iyice gece olmuştu İsa her zamanki gibi Elnar vâdisini geçti, yanındaki çıraklarıyla Zeytin Dağı'nın eteğindeki Getsemani bahçesine girdi. Burada oturdu. Çırakları yanı başında uykuya daldıkları bir sırada kendisi o iunsuz üstünlüğü ile uyanık duruyor, dua ediyordu. O anda meşalelerin ölgün ışığında bir silâhlı müfreze görün­dü. Bunlar Mâbedin elleri sopalı çavuşları, rahipler emrine verilmiş bir nevi inzibat mangası idi; yanlarına bir de kılıçlı Roma askerleri müfrezesi katılmıştı; tevkif müzekkiresi baş rahip ve mehkemeden geliyordu. İsa'nın itiyatlarını bilen Yahuda, burasını onun en ziyade kolaylıkla bastırılacağı bir yer olarak göstermişti. Yahuda, ilk zamanların üzerinde herkesin birleştiği bir geleneğine, göre, manga ile birlikte gelmiş, ele verdiği ustadını belli etmek üzere onu öpecek kada alçaklığını ileriye vardırmıştır. Bu doğru olsa da olmasa da şurası muhakkak ki, çıraklar karşıkomaya yeltenmişlerdir. İçlerinden biri (gözü ile gören bir şadide göre bu Petrus'tur)

kılıç çekmiş ve baş rahibin hizmetçilerinden Malek adında birini kulağından yaralamıştır. İsa bu teşebbüsü önledi ve askerlere kendiliğinden teslim oldu. Bu kadar nüfuzlu makamlara karşı devamlı bir mücadele yapmaktan âciz olan çıraklar savuşup dağıldılar. Yalnız Petrus ile Yuhanna üstatlarından ayrılmadılar. Arkasında hafif bir elbise bulunan bir delikanlı da İsa'nın ardından gidiyordu. Onu da yakalamak istediler, fakat gömleğini jandarmaların elinde bırakarak kaçtı.

Rahiplerin İsa'ya karşı tutmaya karar verdikleri yol mevcut kanunlara uygundu. Plânları, Musa dinine küfür ve tecavüzde bulunduğunu şahitlerin ifadelerine ve kendi itiraflarına dayanarak İsa'ya tanıttırmak, sonra ölüm kararını Pilatus'a tastik ettirmektir. Evvelce de gördüğümüz gibi ruhani hükümet bilfiil tamamiyle Hanania'nın elindeydi. Yakalama emri ihtimal ondan çıkıyordu. İsa'yı ilkin bu kudretli adamın karşısına çıkardılar. Hanania onu akidesi ve çırakları hakkında sorguya çekti. İsa uzun izahlara girişmeyi haklı bir gururla reddetti. Herkesin karşısında verdiği vaızlara başvurulmasını, asla gizli bir akidesi olmamış olduğunu söyledi; başrahibe, vaızlarını dinlemiş olan kimseleri sorguya çekmesini tavsiye etti. Böyle cevap vermesi pek tabii idi; fakat etrafındakilerden mü-

balâgalı bir saygı gören ihtiyar ruhani reis karşısında bu cevap bir küstahlık gibi göründü; bu yüzden orada bulunanlardan birisinin İsa'ya bir tokat attığı söyleniyor.

Petrus ile Yuhanna üstatlarını Hanania'nın evine kadar götürdüler. Evin tanıdığı olan Yuhanna kolayca içeriye alındı; fakat Petrus kapıda bırakıldı. Yuhanna arkadaşının da içeriye alınması için kapı ıkadına yalvarmak zorunda kaldı. Gece soğuktu. Petrus dış odada kaldı ve etrafında hizmetçilerin ısındıkları mangala yanaştı. Suçlunun çıraklarından biri olduğunu çok geçmeden anladılar. Galele'li olduğu konuşmasından belli oluyordu. Uşaklardan biri Malek'in akrabasındandı, Petrus'u Getsemani'de görmüştü. Uşaklar zavallı Petrus'u sualleriyle sıkıştırıyorlardı. Biçare havârî, İsa ile en küçük bir münasebeti olmamış olduğunu üç kere söyledi. İsa'nın kendisini işitmiyeceğini zannettiği gibi böyle bir korkaklığın İsa'nın şahsına karşı büyük bir nezaketsizlik olduğunu da düşünmüyordu. Fakat iyi yaradılışı yaptığı işin kötülüğünü ona çok geçmeden hissettirdi. O aralık ötüveren bir horozun sesi İsa'nın bir sözünü hatırlattı. Yüreği burkuldu, dışarıya çıktı, acı acı ağlamaya başladı.

Hanania, işlenecek olan kanuni katlin gerçek suçlusu olmasına rağmen İsa hakkın-

da ölüm kararı vermeye yetkili değildi; onu resmen başrahip olan damadı Kayafa'ya gönderdi. Kaynatasının elinde âlet olan bu adam tabii her şeyi tasdik edecekti. Mahkeme onun evinde toplanmıştı; tahkikat başladı; evvelden hazırlanmış birçok şahitler mahkeme huzuruna çıktılar. İsa'nın gerçekten ağzından çıkan ve dananın kuyruğunu koparan «Tanrının Mâbedini yıkacağım ve üç günde yeniden kuraacağım» sözü iki şahit tarafından zikredildi. Yahudi kanununa göre Tanrı'nın Mâbedine küfretmek, Tanrı'nın kendisine küfretmek demektir. İsa bir şey demedi ve ağır bir suç sayılan bu sözünü izah da etmedi. Son saatlerindeki hareket tarzı umumiyetle bu oldu. Hüküm verilmişti; sadece bahane aranıyordu. İsa bunu hissettiği için boş yere kendini müdafaya girişmedi. Ortodoks Yahudilik bakımından gerçekten bir kâfir, kurulu mezhebi yıkmaya çalışan bir adamdı; kanun bu gibileri ölüm cezasına çarpardı. Mahkeme oybirliği ile İsa'yı ölüme mahkûm etti. Mahkemenin gizliden gizliye İsa'ya taraftar olan üyeleri hazır bulunmuyorlardı, bunlardan orada bulunanlar da oylarını kullanmadılar.

Uzun bir mazisi olan aristokrasilerin her şeyi hafifsemek âdeti, yargıçların verdikleri karardan doğacak neticeleri uzun uzadıya düşünmelerine imkân vermiyordu. İnsan hayatı

pek sudan sebeplerle feda ediliyordu; şüphesiz mahkeme üyeleri bu kadar kaygısızca bir nefretle verilen bir kararın hesabını gelecek nesillerin kendi oğullarından soracağını düşünmüyorlardı.

Mahkemenin bir ölüm kararını yerine getirttirmeye yetkisi yoktu. Fakat o zamanlar Yahudiye'de bu gibi yetkilerin kimde olduğu da pek belli değildi. Bu hal İsa'nın bir ölüm mahkûmu olarak kalmasına mâni olmadı. İsa sabaha kadar, kendisinden hiçbir hakareti esirgemiyen aşağılık uşakların kötü muamelelerine mâruz kaldı.

Sabahleyin bütün başkâhinler ile kavmin ihtiyarları yeniden toplandılar. Romalıların işgalinden beri yetkisi azalan mahkemenin kararını Pilatus'a tasdik ettirmek lâzımdı. *Procurator*, umumi vali gibi ölüm dirim kararı veremezdi. Fakat İsa Roma vatandaşı değildi; hakkındaki kararın yerine getirilmesi için valinin izni kâfi idi. Siyasî bir milletin, lâik ve dinî kanunları biribirine karışmış olan bir milleti hâkimiyeti altına aldığı zaman daima olduğu gibi, Romalılar Yahudi kanununu resmen desteklermiş gibi bir tavır takınıyorlardı. Roma kanunu Yahudilere tatbik edilemezdi. Bugün Cezair Arapları nasıl hâlâ İslâm mecellesine tâbi iseler o zamanın Yahudileri de Talmud'daki şer'î kanuna tâbi idiler. Romalılar din işlerine karışmamakla beraber di-

nî suçlar için verilen cezaları böylece çok zaman tasdik ederlerdi. Tarihçi Yusuf'un iddia ettiğine göre (fakat bu şüphe ile karşılanabilir), bir Romalı, putperestlerin ilerlemesinin yasak olduğunu bildiren yazıların bulunduğu sütunların hizasını geçerse, Romalılar onu öldürmek üzere elleriyle Yahudilere teslim ederlermiş.

Buna göre, rahiplerin adamları İsa'yı bağladılar ve Antonia kulesine bitişik eski Hirodes sarayındaki hükümet konağına götürdüler. Paskalya kuzusunun yenileceği günün sabahı idi (14 *nisan* cuma = 3 *nisan*). Yahudiler saraya girecek olsalardı kirlenecekler ve kutsal yemeği yiyemeyeceklerdi. Dışarıda kaldılar. Yahudilerin geldiği kendisine bildirilen Pilatus, toprağın tuğla veya memerle döşeli olmasından dolayı *Gabbatha* veya Yunanca *Lithostrotos* denilen yerdeki üstü açık kürsüye çıktı.

İsa'ya isnadedilen suçu öğrenir öğrenmez, bu işe karışmış olmasına canı sıkıldığını belli etti. Sonra İsa ile beraber hükûmet konağına kapandı. Orada, çıraklara nakledebilecek bir kimse bulunmamasından dolayı teferruatını bilmediğimiz, fakat mahiyeti Yuhanna tarafından pek iyi tahmin edilen bir görüşme oldu. Gerçekten, Yuhanna'nın rivayeti, iki muhatabın birbirine karşı olan durumları hak-

kında tarihten öğrendiklerimize pek uymaktadır.

Şüphesiz kendisine veya cedlerinden birine *pilum* veya şeref nişanı takılmış olduğu için Pilatus lâkabını taşıyan *Procurator* Potius'un o ana kadar yeni mezheple hiç teması olmamıştı. Yahudiler arasındaki kavgalara kayıtsız kaldığı için bütün bu tarikat ayrılıklarını itidalsiz muhayyilelerin ve muvazenesiz dimağların tesiriyle hâsıl olan hareketler sayıyordu. Umumiyetle Yahudileri sevmezdi. Fakat Yahudiler ondan daha da fazla nefret ederlerdi; onu sert, mağrur, hidetli buluyorlar, olmayacak cinayetlerle suçlandırıyorlardı. Halkın için için kaydacağı bir yer olan Kudüs pek âsi bir şehir, bir yabancı için oturmaya tahammül edilemeyecek bir yerdi. Birtakım coşkunar *procurator*'un Yahudi kanununu mutlaka lağvetmeyi tasarladığını iddia ediyorlardı. Bunların dar görüşlü taassupları, dinî garazları, en beğenilmedik bir Romalının bile her gittiği yere beraberinde götürdüğü o geniş adalet ve lâik idare hissini isyan ettiriyordu. Pilatus'un yaptığını bildiğimiz bütün işler, onun iyi bir idare adamı olduğunu gösteriyor. Valiliğin ilk zamanlarında, idare ettiği kimselerden gördüğü güçlükleri pek haşince halletmişse de bu meselelerde esas itibariyle haklı

olduğu anlaşıyor. Herhalde Yahudiler ona geri insanlar gibi görünüyordu; onlar hakkında şüphesiz, vaktiyle yeni bir yol yapıldığı veya yeni bir mektep kurulduğu için ayaklanan *Bas Breton*'lar hakkında tarakki-sever bir valinin verdiği hükmü veriyordu. Memleketin iyiliği ve hele bayındırlık işleriyle ilgili tasavvurlarında, karşısına aşılmaz bir set gibi dikilen *Kanun*'la karşılaşmıştı. *Kanun* hayatı o derece sıkıyordu ki, her türlü değişikliğe, her türlü tekâmüle engel oluyordu. İfratkâr Yahudiler Romalıların en faydalı yapılarından bile nefret ediyorlardı. Pilatus'un mukaddes avluya yakın olan sarayına taktırdığı kitabeli iki adak arması daha da şiddetli bir fırtına kopmasına sebeb oldu. Pilatus ilkin bu alınganlıklara pek aldırmadı; böylelikle de kanlı isyan bastırma hareketlerine girişmek zorunda kaldı, ve eninde sonunda bu yüzden azledildi. Bunca anlaşmazlıklardan edindiği tecrübe, kendine hükmedenleri hoş görülmiyecek bir şiddet kullanmak zorunda bırakmak suretiyle onlardan intikam alan bu idaresi güç milletle olan münasebetlerinde Pilatus'u çok tecrübeli kılmıştı. Romalı vali, bu yeni işte, nefret ettiği bir kanun adına kanlı bir rol oynamaya sevk edildiğini son derece canı sıkılarak gördü. Pilatus, dinî taassubun lâik idareden istediği

şiddeti görür görmez bunun sorumluluğunu ona yüklediğini ve hattâ bunun için onu suçlandırdığını biliyordu. En büyük haksızlık! Çünkü böyle bir halde gerçek suçlu kışkırtıcının kendisidir!

Buna göre, Pilatus İsa'yı kurtarmak isterdi. İhtimal suçlunun vekarlı ve sakin hali kendisine tesir etti. Bir rivayete göre İsa bizzat Romalı valinin karısından himaye görmüştür. Bu kadın sarayın mâbedin avlusuna bakan bir penceresinden bu munis yüz-lü Galile'liyi görmüş olacaktır. Belki de onu rüyasında görmüş, bu güzel gencin dökülecek olan kanı ona kâbuslu saatler yaşatmıştır. Muhakkak olanı, İsa'nın Pilatus'u lehine sevkedilmiş bulmasıdır. Vali İsa'yı iyilikle, ve onu affedilmiş olarak salıvermek üzere bütün çareleri araştırmak niyetiyle, sorguya çekti.

İsa'nın hiçbir zaman kendi kendine vermemiş olduğu, fakat düşmanlarının onun rolünün ve iddialarının hulâsası olduğunu ileri sürdükleri «Yahudilerin Kırâlı» unvanı, tabii Roma hükümetinin şüphelerini kışkırtmakta kullanılabilecek bir unvandı. Onu bu yönden, yâni isyan ve Devlet emniyetine karşı suikastle suçlandırmaya kalkıştılar. Bundan daha haksız bir şey olamazdı; çünkü İsa Roma İmparatorluğunu daima meşru bir kuvvet saymıştı. Fakat muhafazakâr dinî partilerin

iftiradan çekinmek âdetleri değildir. İsa'ya rağmen, onun akidesinden neticeler çıkıyorlardı; onu Golan'lı Yahuda'nın bir taklitçisi şekline sokuyorlardı; Kaysere vergi verilmesini mennettiğini iddia ediyorlardı. Pilatus İsa'ya gerçekten Yahudilerin kralı olup olmadığını sordu. İsa düşündüklerinden hiçbir şeyi gizlemedi. Fakat kendisine nüfuz ve kuvvet sağlamış bulunan ve ölümünden sonra da kırallığını tesis edecek olan o büyük sarahatsızlık bu sefer İsa'nın mahvına sebeb oldu. İdealist olan, yâni ruh ile maddeyi birbirinden ayırdetmiyen İsa, Apokalips'teki teşbihte olduğu gibi ağzında iki yüzlü bir kılıç bulunduğundan, yeryüzündeki kuvvetlere hiçbir zaman emniyet telkin edemedi. Yuhanna'nın dediğine bakılırsa kırallığını itiraf etmiş, fakat aynı zamanda şu derin sözü sarfetmiştir: «Benim ülkem bu dünyada değildir.» Sonra, kırallığının gerçeğe yarmaktan ve onu ilân etmekten ibaret olan mahiyetini izah etmiştir. Pilatus bu yüksek idealizmden hiçbir şey anlamamış ve İsa'yı şüphesiz zararsız bir hayalperest saymıştır. O devrin Romalıları din ve felsefe yayma gayretinin ne demek olduğunu bilmediklerinden, gerçeğe bağlanmayı hayal neviden bir şeyle uğraşma sayarlardı. Bu gibi münakaşalar canlarını sıkıyor ve onlara mânasız gelirdi. Bu yeni nazariyelerde imparatorluk için nasıl bir tehlike gizli olduğunu

sezemediklerinden bunlara karşı şiddet kullanmak için hiçbir sebep görmüyorlardı. Pilatus'un bütün memnuniyetsizliklerine, kırık kırık yararcasına inceledikleri boş şeyler için ceza istemeye gelenler mâruz kalıyorlardı. Yirmi sene sonra Gallion da Yahudilere karşı gene aynı tavrı takındı. Kudüs'ün tahribine kadar, Romalıların tatbik ettiği idare usûlü, bu tarikatçıların kendi aralarındaki kavgalarla hiç ilgillenmemekten ibaretti.

Evvelce birçok defa tazyıkına mâruz kalmış olduğu mutaassıp milletin istekleriyle kendi hislerini uzlaştırmak için valinin aklına bir tedbir geldi. Hamursuz bayramı vesilesiyle her sene bir mahpusun halka iade edilmesi âdeti. Pilatus İsa'nın sadece rahiplerin kıskançlığı yüzünden tevkif edildiğini bildiği için, onu bu âdetten faydalandırmayı denedi. Tekrar *bima*'da göründü ve halka «Yahudilerin Kırılı»nı salıvermeyi teklif etti. Bu tâbiri kullanmak suretiyle yapılan teklifin hem müsamahaya hem de alaya kaçan bir tarafı vardı. Rahipler bundaki tehlikeyi sezdiler. Hemen harekete geçtiler ve Pilatus'un teklifini çürütmek için, halka Kudüs'te pek sevilen bir mahpusun adını söylediler. Garip bir tesadüf eseri olarak onun da adı İsa idi, fakat Bar-Abba veya Bar-Rabban lâkabıyla anılırdı. Bu, herkesçe bilinen bir adamdı; kanlı bir isyanda tevkif edilmişti. Halk bir ağız-

dan: «Bu İsa değil, öteki İsa, İsa Bar-Rabban!» diye bağırdı. Pilatus, Bar-Rabban'ı salıvermek zorunda kaldı.

Pilatus'un durumu gittikçe güçleşiyordu. «Yahudilerin Kırالی» denilen bir zanlıya fazla müsamaha göstermekle lekelenmekten korktu. Zaten taassup, her hükûmeti kendisiyle pazarlığa girişmek zorunda bırakır. Pilatus bir fedakârlık göstermek zorunda kaldığını sandı; fakat nefret ettiği kimseleri memnun etmek için kan dökmekte hâlâ tereddüt ettiğinden işi alaya çevirmek istedi. İsa'ya verilen tantahalı unvanla alay eder gibi yaparak onu kamçılattı. Kamçılattırma daima haça germenin başlangıcı idi. İhtimal Pilatus böylece halkı idam hükmünün verilmiş bulunduğuna inandırmak istiyor, başlangıcın yeteceğini umuyordu. O zaman, bütün rivayetlerin üzerinde birleştikleri, tüyler ürpertici bir hâdise oldu. Askerler İsa'ya kırmızı bir kaftan giydirdiler, başına dikenli dallardan bir çelenk taktılar, eline de bir kamış verdiler. Onu bu acaip kıyafetiyle halkın karşısına götürüp kürsüye çıkardılar. Askerler önünden geçiyorlar, birer birer tokatlıyorlar ve önünde diz çökerek; «Selâm, ey Yahudilerin büyük kırالی!» diye eğleniyorlardı. Rivayete göre bazıları da üstüne tükürüyorlar ve kamışla başına vuruyorlardı. O ağır başlı Romalıların bu yüz kı-

zartacak işleri nasıl yaptıklarına pek akıl ermez. Şurası da doğrudur ki, Pilatus sadece *procurator* olduğu için emrinde ancak yardımcı kıtalar vardı. Roma vatandaşı lejyonerler olsaydı bu gibi bayağılıklara düşmezlerdi.

Pilatus belki böyle bir sahne tertibetmekle sorumluluktan kurtulmak istiyordu. Belki Yahudilerin kinine bir lokma atmak ve bu işin başka türlü bir sona ermeye lâayık olmadığını gösterecek şekilde faciayı alaya çevirmekle, İsa'yı başına geleceklerden kurtaracağını umuyordu. Eğer düşüncesi bu idiyse hiç muvaffak olamadı. Velve büyüyor, gerçek bir ayaklanma halini alıyordu. Her taraftan «Çarmıha gerilsin! Çarmıha gerilsin!» sesleri aksediyordu. Rahipler gittikçe daha ısrarlı bir tavır takınarak «ayartıcı» Ölüm cezasına çarpılmıyacak olursa *Kanun*'un tehlikeye düşeceğini bildirdiler. Pilatus, İsa'yı kurtarmak için kanlı bir isyanı bastırmak lâzımgeleceğini iyiden iyiye anladı. Bununla beraber gene vakit kazanmayı denedi. Hükümet konağına girdi, ölüm kararını tasdik etmeye yetkili olmadığını göstererek bir bahane bulmak ümidiyle İsa'ya memleketini sordu. Hattâ bir rivayete göre İsa'yı o aralık Kudüste bulunan Antipas'a göndermiştir. İsa bu hayırhah gayretlerden faydalanacak şekilde hareket etmiyordu. Kayafa'nın evinde yaptığı gibi Pilatus'u hayrette bırakan ağır ve vekarlı bir ses-

sizlik içine kapandı. Dışardan gelen sesler git-gide tehtitkâr bir hal alıyordu. Valinin vazifesini ihmal ettiği, Kayser'in düşmanını koruduğu yolunda sözler işitilmiye başlandı. Roma hâkimiyetinin en büyük düşmanları, fazla müsamahalı buldukları valiyi İmparatora ihanetle suçlandırmak hakkını elde etmek için, o anda Tiberius'un en sadık tebaaları oluverdiler. «Burada İmparator'dan başka kiral yoktur, diyorlardı; kim kendisini kiral ilân ederse İmparatora karşı cephe almış olur. Vali bu adamı suçsuz sayıp salıverirse İmparatoru sevmediğini göstermiş olur». Zayıf bir adam olan Pilatus bu kadarına dayanamadı; düşmanlarının Roma'ya gönderecekleri, ve kendisini Tiberius'un bir rakibini korumakla itham edecekleri raporu gözünün önüne getirdi. Bundan evvel adak armaları meselesinde Yahudiler İmparatora yazmışlar ve haklı çıkmışlardı. Yerinden olacağından korktu. Adını tarihte lânetle andıracak bir muvafakatle, olup bitecek şeylerin bütün sorumluluğunu Yahudilere yükliyerekten mukavemetten vazgeçti. Hristiyanların dediklerine göre, Yahudiler: «Kanı bizden ve çocuklarımızdan sorulsun!» diye bağırarak bu sorumluluğu tamamiyle üzerlerine almışlardır.

Bu sözler gerçekten söylenmiş midir? Bundan şüphe edilebilir. Her ne olursa olsun bu sözler derin bir tarihî hakikati ifade

ederler. Roma'lıların Yahudiye'de takınmış oldukları tavra göre Pilatus başka türlü hareket edemezdi. Dinî müsamahasızlıktan doğan nice ölüm kararlarını lâik hükümet ister istemez yerine getirmiştir. Mutaassıp bir rahip sınıfına yaranmak için tebaasından yüzlercesini diri diri yaktıran İspanya kiralının suçu Pilatus'unkinden daha büyüktür; çünkü o, Roma'lıların Kudüs'te henüz sahibolamadıkları daha tam bir iktidarı temsil ediyordu. Lâik idare rahiplerin ısrariyle sıkıcı ve zalim davranırsa, zayıf olduğunu gösterir. Bu hususta günahsız olan hükûmet, isterse Pilatus'a ilk taşı atsın. Suçlu, rahipler zulmünün arkasına sığındığı lâik adalet değildir. Fakat hiçbir kimse bir taraftan uşaklarına kan dökürürken kandan nefret ettiğini söyleyemez.

Demek oluyor ki İsa'yı mahkûm eden ne Tiberius'tur ne de Pilatus. Bu işi yapan eski Yahudi partisidir, Musa'nın kanunudur. Bugünkü düşünüş tarzımıza göre babanın günahından evlât sorumlu olamaz; her insan insanlık adaleti ve Tanrı adaleti karşısında yalnız kendi yaptığından sorumludur. Şu halde İsa'nın katlinden bugün hâlâ ıstırap duyan her Yahudinin acınmağa hakkı vardır. Çünkü o devirde yaşamış olsaydı belki Kirini'li Simun olurdu; hiç olmazsa belki «Çarın geriniz!» diye bağırانlar arasında bulunmazdı. Fakat milletlerin de fertler gibi sorumlu-

lukları vardır. Şimdiye kadar da milletçe işlenmiş bir cinayet varsa, bu, İsa'nın ölümüdür. Bu ölüm «kanunî» bir ölüm olmuştur, şu itibarla ki başlıca sebebi milletin ruhunu ifade eden bir kanundur. Musa'nın kanunu o zamanki tâdil edilmiş şekliyle, mevcut dini değiştirmek amacını güden her teşebbüse idam cezası veriyordu. İsa da hiç şüphesiz bu dine hücum ediyor, onu ortadan kaldırmak istiyordu. Yahudiler bunu sade ve gerçek bir açıklıkla Pilatus'a söylediler: «bizim bir kanunumuz var, ve bu kanuna göre onun ölmesi lâzımdır; çünkü kendisini Tanrı oğlu yapmıştır». Kanun nefret edilecek bir kanundu, fakat kadîm devirlerin vahşetine uyan bir kanundu ve onu lâğvetmek için meydana çıkan kahramanın her şeyden evvel onun hışımına uğraması mukadderdi.

Ne yazık! dökeceği kanın semere vermesi için aradan bin sekiz yüz yıldan fazla zaman geçmesi lâzım gelecek. Yüzyıllar boyunca, kendisi kadar asîl düşünürler onun adına işkenceye uğratılacak, ölüme çarpıtırılacak. Bugün bile Hristiyan olduklarını söyleyen memleketlerde dinî suçlar için cezalar veriliyor. İsa sapıtmalardan sorumlu değildir. İsa, muhayyilesi dalâlete uğramış bir milletin, günün birinde kendisini yanık insan etine düşkün

korkunç bir Molok¹ gibi anlayacağını bilebilir miydi? Hristiyanlık taassuba kaçtı; fakat taassup Hristiyanlığın malı olan birşey değildir. Bu bir Yahudi işidir, şu itibarla ki ilk defa olarak dinde mutlakiyet nazariyesini ve her yenilik getirenin mucizeler de gösterse taşla karşılaşması ve yargılanmadan taşla öldürülmesi esasını kuran Yahudiliktir. Şüphesiz putperestler âleminde de din adına şiddet kullanıldı. Fakat o âlemin böyle bir kanunu olsaydı Hristiyanlığa dönmesine imkân var mıydı? Bu bakımdan Tevrat'ın ilk beş kitabı yer yüzünde dinî terörün ilk kanunnamesi olmuştur. Yahudilik, eli kılıklı, değişmez bir akidenin örneğini verdi. Hristiyanlık körü körüne bir kinle Yahudileri kovalıyacak yerde, kendi kurucusunu öldüren rejimi ortadan kaldırmış olsaydı, maksada ne kadar daha uygun bir iş yapmış, insanlığa ne kadar daha büyük bir hayır işlemiş olacaktı!

¹ Fenikelilerle Kartacalıların bir tanrısı. Şerefine çocuk yakılırdı.

YIRMİ İKİNCİ BÖLÜM

İsa'nın Ölümü.

İsa'nın ölümünün gerçek sebebi dinî olmakla beraber, düşmanları hükûmet konağında onu Devletin emniyetine kasdeden bir kimse olarak göstermeye muvaffak olmuşlardı. Kararsız Pilatus'tan, ortodoks Yahudiliğe aykırı hareket etmiş olmak gibi bir sebeple idam hükmü koparılamazdı. Rahipler bu düşünce ile, halka İsa için çarmıha gerilme cezasını istettiler. Bu ceza Yahudilerin icadı değildi; İsa'nın cezalandırılmasına sadece Musa kanunları gereğince hükmedilmiş olsaydı onu taşla öldürmek lâzımgelirdi. Haça germek, kölelere mahsus ve ölüm cezasını hakaretle şiddetlendirmek istenildiği zaman kullanılan bir Roma cezası idi. Bunu İsa'ya tatbik etmekle ona, yol kesen hırsızlara, haydutlara, şakilere veya Romalıların kılıçla ölme şerefine lâayık görmedikleri süfli düşmanlara yaptıkları muamele yapılmış oluyordu. Cezaya çarpılan adam, özel akidelerle ortodoks Yahudiliğe karşı gelen bir kimse değil, mevhum «Yahudilerin Kırallı» idi. Aynı düşünce gereğince, öldürme işinin

Romalılara bırakılması lâzımgeldi. Bilindiği gibi Romalılarda, sanatları öldürmekten ibaret olduğu için, cellatlığı askerler yaparlardı. Buna göre İsa yardımcı askerlerden müteşekkil bir tabura teslim olurdu ve yeni fatihlerin zalim itiyatlarının getirdiği işkenceler olanca iğrençliği ile İsa'ya tatbik edildi. Vakit tahminen öğle idi. Yargıç kürsüsü önünde yapılan geçit resmi için çıkarmış oldukları elbiselerini ona tekrar giydirdiler, ve taburun elinde evvelce ölüme mahkûm edilmiş iki hırsız bulunduğundan üç mahkûm bir araya getirildi, kafile idam yerine doğru yola koyuldu.

Burası, Kudüs'ün dışında, fakat şehrin surları yakınında, Golgota denilen bir yerdi. Golgota, kafa taşı demektir; bizim Chaumont'umuza tekabül etmesi muhtemel¹ olan bu ad herhalde saçsız bir baş şeklinde olan çıplak araziye veriliyordu. Bu tepeciğin yeri doğru olarak bilinmiyor. Fakat şüphesiz şehrin kuzeyinde veya kuzey batısında, surlarla Elnar ve Hinnom vâdileri arasında uzanan arızalı yüksek bir ovada, büyük bir şehir dolaylarının kötü teferruatı ile de çirkinleşmiş bir bölgede bulunuyordu. Golgota'nın, Constantinus'tan beri bütün Hristiyanlığın takdis ettiği yer olduğuna inanmak güçtür.

¹ Fransa'da birkaç yerin adıdır ve «keltepe» demektir.

Burası şehrin içersine fazla sokulmuştur, buna göre İsa'nın zamanında surların içinde bulunduğuna inanmak lâzımgelir.

Haça gerilmeye mahkûm olan kimse, işkence âletini kendisi taşımaya mecburdu. Fakat İsa iki yoldaşına nispetle vücutça zayıf olduğu için kendi haçını taşıyamadı. Müfreze, kırdan dönen Kirini'li Simun adında birine rasladı; askerler yabancı işgal kıtalarının haşın muamelesiyle bu adamı ölüm ağacını taşıma mecbur ettiler. İhtimal Romalılar bu menfur ağacı kendileri taşıyamayacakları için bu hususta kendilerine verilmiş olan angarya haklarını kullanıyorlardı. Anlaşılan, Simun soradan Hristiyan cemaatine girmiştir. İki oğlu, İskender ile Rufus, bu cemaatçe pek tanınmıştı. Belki gözleriyle gördüğü birçok şeyleri anlatmıştır. O anda İsa'nın yanında çiraklarından hiçbiri yoktu.

Nihayet siyasetgâha varıldı. İşkence edileceklerle, Yahudi âdetince kokulu şarap sunuldu; bu, bir merhamet hissiyle mahkûmu sersem etmek için verilen sarhoş edici bir içki idi. İşkenceye götürülen bahtsızlara son ânın şarabını ekseriya Kudüs'lü hanımlar elleriyle getirirlerdi; kimse getirmemişse, mal sandığından verilen para ile alınırdı. İsa dudaklarının ucunu çanağa değdirdikten sonra içmekten çekindi. Süfli mahkûmlar için acı-

nacak bir teslli olan bu sarhoşluğu kendi yüksek yaradılışına yakıştırmadı. Hayattan tamamiyle akli başında olarak ayrılmayı ve isteyip dâvet ettiği ölümlü bile bile beklemeyi daha iyi buldu. O zaman kendisini soydular ve haça gerdiler. Haç, birbirine T şeklinde bağlanmış iki direkten yapılırdı. Pek yüksek değildi, mahkûmun ayakları hemen hemen yere değdi. Evvelâ haçı dikerler, sonra işkence mahkûmunu çivi ile ellerinden çakarlardı; ayaklar da çok zaman çivilenir, bazan sadece iple bağlanırdı. Haçın büyük direğinin ortasına, mahkûmun bacakları arasına girerek vücudunun sarkmasına mâni olacak şekilde bir ağaç parçası tesbit edilirdi. Bu olmasa, eller yırtılır, vücut yığılırdı. Bazan da ayakların altına, gene direğe tutturulmuş olan ufkî bir dayanak konurdu.

İsa bu tiksindirici işkenceleri olanca dehşetiyle, içine sindire sindire tattı. Haça gerilenlere su da verilmediği için susuzluktan içi yanıyordu. Su istedi. Orada, Romalı askerlerin içtiği *posca* denilen sirkeli su ile dolu bir ibrik duruyordu. Askerler, idam vazifesi de dâhil olmak üzere bütün seferlerinde poskalarını yanlarında taşımaya mecburdular. Bir asker bir süngeri bu suya batırdı, bir kamışın ucuna takdı, İsa'nın dudakları-

na uzattı, İsa süngeri emdi. İki hırsız da yanbaşıda haça gerilmişlerdi. Mahkûmların üstü başı kendilerine terkedilmek âdet olan cellatlar, İsa'nın elbiseleri için kur'a çektikten sonra haçın dibinde oturup kendisini muhafaza ediyorlardı. Bir rivayete: göre İsa «Baba, onları affet; ne yaptıklarını bilmiyorlar» demiştir. Bu sözleri ağzı ile değilse bile kalbi ile söylemiştir.

Romalıların âdetince, haçın tepesine üç dille, İbranî, Yunan ve Lâtin dilleriyle, «Yahudillrin Kırâlı» yazılarını taşıyan bir levha asılmıştı. Bu yazıların millet için ağır ve tahkir edici bir tarafı vardı. Oradan geçen birçok kimseler bunu okuyarak incindiler. Rahipler Pilatus'a İsa'nın Yahudilerin kırâlı olduğunu sadece iddia ettiğini gösteren bir levha asmak gerektiğini söylediler. Fakat bu işten usanmış bulunan Pilatus yazılmış olan yazıdan hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini bildirdi.

Çıraklar kaçmıştı. Fakat Kudüs'e kadar arkasından gelmiş olan ve kendisine hâlâ hizmet eden Galile'li sadık kadın dostları ondan ayrılmadılar. Meryem Kleofas, Mecdel'li Meryem, Huza'mın karısı Yoanna, Salome ve daha başkaları uzakta duruyorlar ve kendisini gözden ayırmıyorlardı.

İsa'nın karşısında, uzaktan gözüne ilişen bu tesselli verici küçük kadın kümesiyle

insanların alçaklık veya ahmaklık manzarasından başka bir şey yoktu. Gelip geçenler kendisine hakaret ediyorlardı. Etrafında ahmakça alaylar işitiliyor, son ıstırap feriyatlarının iğrenç kelime oyunlarına çevrildiğini görüyordu. «İşte kendisine Tanrı'nın oğlu diyen! Babası isterse şimdi gelip kurtarsın!» diyorlardı. «Başkalarını kurtarmış ama kendisini kurtaramıyor» diye de mırıldanıyorlar, bir üçüncüsü de: «Haydi bakalım! Tanrı'nın Mâbedini yıkar, üç günde başka bir Mâbet kurarmışsın! Görelim, kendini kurtar! İsrail kaviminin kralı ise haçtan insin, biz de ona inanalım!» diyordu. İsa'nın apokaliptik düşüncelerini pek iyi bilmiyen bazı kimseler İlyas'ı imdada çağırdığını sandılar, ve: «Bakalım İlyas kurtarmaya gelecek mi?» dediler. Anlaşıldığına göre haça gerili iki hırsız da ona hakaret ediyorlardı. Gökyüzü gamlı, yeryüzü bütün Kudüs dolayları gibi kuru ve kasvetliydi. Bazı rivayetlere göre bir aralık İsa'nın imanı gevşedi; sanki bir bulut Baba'sının yüzünü ondan gizledi; ümitsizliğe karşı, bütün ıztıraplardan bin kere acı olan bir mücadeleye girdi. Güzünün önünde yalnız insanların nankörlüğü belirdi. Belki bu kadar aşağı bir millet için ıztırap çektiğine esef etti, ve: «Baba, baba beni niçin terkettin?» diye haykırdı. Fakat

ilâhi insiyakı gene galip geldi. Vücudunun hayatı söndükçe ruhu huzura kavuşuyor, yavaş yavaş ilâhi olan aslına dönüyordu. Özel vazifesini gene hissetti; ölümünde dünyanın kurtuluşunu gördü; ayaklarının altında serilen iğrenç manzarayı gözleri görmez oldu, bütün ruhu ile Baba'sma kavuşmuş bir halde, sonsuz yüzyıllar için insanlığın kalbinde süreceği ilâhî hayatı darağacında yaşamaya başladı.

Haça gerilme işkencesinin dehşetini artıran bir şey de, iztirap kazığı üzerinde üç dört gün yaşanabilmesi idi. Ellerin kanaması çabuk durur, ölüme sebeb olmazdı. Ölümün gerçek sebebi vücudun gayritabii duruşu yüzünden kan dolaşımının korkunç bir teşevvüşe uğraması, müthiş baş ve kalb ağrıları gelmesi, nihayet uzuvların katılaşması idi. Bünyesi kuvvetli olanlar ancak açlıktan ölürlerdi. Bu zalim cezanın verilmesinde esas maksat, mahkûmu belirli yerlerde açılacak yaralarla doğrudan doğruya öldürmek değil, köleyi iyi kullanmasını bilemediği ellerinden çivilenmiş vaziyette teşhir etmek, çürüyünceye kadar haçın üzerinde bırakmaktı. İsa'nın nahif bünyesi kendisini bu uzun süren can çekişmeden kurtardı. Bütün alâmetlerden, üç saat sonra bir bayılma veya kalb damarlarından birinin âni çatlaması ile birdenbire öldüğü anlaşıyor. Ruhunu tes-

lim etmeden birkaç dakika evvel sesi hâlâ kuvvetliydi. Birdenbire korkunç bir feryat kopardı; bazı kimseler bunu «Ey Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum!» gibi duydular; zihinleri daha fazla kehanelerin gerçekleşmesiyle meşgul olan bazıları da «Tamam oldu!» gibi anladılar.

Şimdi şan ve şeref içinde uyu, ey asil mürşit. Eserin tamam oldu; tanrılığın kuruldu. Artık fâni değilsin, yüceldiğin ilâhî huzur âleminde, yaptığın işlerin sonsuz neticelerini seyredeceksin! O büyük ruhuna tesir edemiyen birkaç saatlik iztirap, pahasına en tam ölümsüzlüğü satın aldım. Binlerce yıl dünya sana bağlı kalacak! Tezatlarımızın timsali olan sen, etrafında en kızgın savaşın verileceği alâmet olacaksın! Yeryüzünde geçirdiğin günlerdekinden bin kere daha canlı kalan, bin kere daha fazla sevilen sen, insanlığın öyle bir dayanağı olacaksın ki, adını bu dünyadan silmek onu temellerinden sarsmak olacaktır. Tanrı'dan ayırdedilmiyeceksin. Ölüme galebe çaldın ,saltanat süreceğin ülkeyi eline al, perestîşkârların, yüzyıllar boyunca göstereceğin şahane yoldan yürüyerek ardından geleceklerdir!

YIRMI ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Eserlerinin Ana Vassı.

İsa'nın Yahudilik âlemi dışında faaliyet-
te bulunmadığı görülüyor. Ortodoks Yahu-
diliğini hor gördüğü kimselere karşı besle-
diği sevgi sebebiyle putperestleri Tanrı âle-
mine kabul etmesine, birkaç defa putperest
topraklarında oturmuş olmasına ve bir iki
defa da imansızlarla hayırhah münasebet-
lerde bulunduğı görülmesine rağmen, bütün
hayatının içinde doğduğu küçük muhitte geç-
miş olduğu söylenebilir. Yunan ve Roma
memleketlerinde kendisinden bahsedildiğı işi-
tilmedi; adı, ancak yüz yıl sonra, o da do-
layısıyla olmak üzere, mezhebinin sebeb ol-
duğu ayaklanma hareketleri veya çıraqları-
nın uğradıkları zulümler vesilesiyle, Hristi-
yan olmıyan müellifler tarafından zikredilir.
Yahudi âlemi içinde İsa'nın sürekli bir te-
siri olmadı. Milâdın ellinci yılına doğru ölen
Philon, onun varlığını bile bilmez görünür.
Otuz yedi yılında doğan ve asrın sonlarını
anlatan tarihçi Yusuf, İsa'nın öldürölmesi-
ni ikinci derecede ehemmiyeti olan bir hâdise
gibi birkaç satırla anar; zamanının mez-

heplerini sayarken Hristiyanlığı unuttur. Öte yandan, Mişna'da¹ da yeni mezhebin adı bile gezmez. Hristiyanlığın kurucusunun adı anılan her iki Gemara² da, bizi dördüncü veya beşinci yüzyıldan öteye götürmez. İsa'nın yaptığı belli başlı iş, kendi etrafında çıraklarından bir muhit yaratması, bunlara sonsuz bir bağlılık ilham etmesi, akidesinin özünü onlara aşılmasıdır. İsa'nın çağdaşlarının en ziyade dikkatini çeken ölmez eseri, ölümünden sonrada sevilecek kadar kendini seydirmiş olmasıdır. Akidesi o kadar az kaideye bağlı bir akide idi ki, onu ne yazmayı ne de yazdırmayı düşündü. Çırağı olmak için şu veya bu şeye inanmak değil, ona bağlanmak, onu sevmek lâzımdı. İsa'dan kalan şey, hâtıralardan derleniveren birkaç özlü söz, bilhassa mânevi şahsiyetinin örneği, ve bıraktığı tesirdir. İsa ,bir «akaid» kurucusu, bir «ilmihal» müellifi değildir, o, dünyayı yeni bir görüşe, yeni bir duyuya alıştıran adamdır. Yer yüzünde en az Hristiyan olan kimseler, dördüncü yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı saçmasapan metafizik münakaşalara sürükliyen Yunan kili-

¹ Mişna: başlangıçtan III. yüzyıla kadar hahamlar tarafından vücuda getirilmiş Tevrat tefsiri ve içtihat kitabı.

² Gemara'lar: Talmud'un zeyilleri.

sesinin din bilginleri ile İncil'den koskoca bir «yığın» halinde binlerce madde çıkarmaya kalkışan Lâtin ortaçağının skolâstikleridir. Tanrı âlemine katılmak emeliyle İsa'ya uymak: işte ilk devirde Hıristiyan olmak bundan ibaretti.

Aradan on sekiz yüzyıl gibi bir zaman geçtikten sonra, sâf Hıristiyanlığın, her müesseseye nasibolmıyan bir alinyazısı ile hâlâ bütün dünyayı kavrıyan ebedî bir din olarak görülmesinin sırrı böylece anlaşılır. Çünkü İsa'nın dini birçok bakımlardan son ve katî dindir. Bütün insanların Tanrı âlemine iştirak haklarını ilân eden İsa oldu. Vicdanın hakları, İsa'nın sayesinde siyasi kanunların tesirinden kurtularak yeni bir kuvvet olan «ruh kuvveti»ni teşkil etmeye muvaffak oldu. Bu kuvvet birçok defa aslını unuttu; yüzyıllarca, piskoposlar, prens, papa, kiral oldular. Ruhlar saltanatı olduğu iddia edilen müessese, ayakta durabilmek için zaman zaman işkenceye ve ateşte yakma cazasına başvuran iğrenç bir istibdat ocağı halini aldı; fakat günü gelecek, iki kuvvetin birbirinden ayrılması meyvelarını verecek, ruhla ilgili şeylere bir «kuvvet» değil bir «hürriyet» denecektir. Bir halk çocuğunun vicdanından çıkan, halkın karşısında gelişen ve ilkin halk tarafından sevilen ve beğenilen Hıristiyanlığın, ilk zamanlarından kalma ve

asla bozulmıyacak olan bir özelliği vardır. Hristiyanlık, ihtilâlin ilk galebesi, halk duy-gusunun zaferi, sâf insanların itibara kavuş-ması, halkın anladığı mânada gerçek güzelli-ğin değerini bulması olmuştur. İsa böylece, kadîm devirlerin aristokratik cemiyetlerinin bünyesinde, her şeyin geçeceği bir gedik aç-mış oldu.

Gerçekten, lâik idare İsa'nın ölümü işin-de suçsuz olduğu halde (bu idare ölüm ka-rarını, istemiyerek de olsa, tastik etmekten başka bir şey yapamazdı), bunun sorumlulu-ğunu bütün ağırlığı ile omuzlarına yükledi. Devlet, Golgota tepesi sahnesini idare etmek-le, kendi kendine en ağır darbeyi indirdi. Kanunu temsil eden adamların nefrete lâ-yık bir rol oynadıkları, kendisine suç isna-dedilen adamın haklı olduğu, yargıçların ve zabıta memurlarının el ele vererek hakika-te karşı cephe aldıkları, Devlete karşı her türlü hürmetsizliklerle dolu bir peygamber hayatı hikâyesi rağbet bulup dünyayı dolaş-tı. Halkın elinde dolaşan en yüksek derecede kışkırtıcı binlerce resimle herkesin öğren-diği işkence faciasının hikâyesi, Roma ma-kamlarını, işkence cezalarının en haksızını tasdik eder ve bir valinin emriyle askerleri bu cezayı yerine getirir vaziyette gösteri-yordu. Böylece bir şey hükümetler için ne ağır bir darbedir! Bu darbeden sonra hiçbir

zaman bellerini iyice doğrultamazlar. Getsemani'de işlenen büyük hatanın azabı hissedilirken, nasıl olur da kendi halinde biçarelere karşı, hata işlemez kimselerin tavrı takınılabılır.

Tamamiyle içten gelme bir hareketle ruh-lardan doğan, ilk zamanlarında her türlü kaide bağından azade kalan ve vicdanın hürriyeti adına üç yüz sene savaştan Hıristiyanlık, sonraki düşüşlerine rağmen, hâlâ o mükemmel başlangıcının meyvalarını topluyor. Tazelenmesi için İncil'e dönmesi yeter. Bizim anladığımız mânada Tanrı âlemi, ilk Hıristiyanların birdenbire gökte görüvereceklerini umdukları o tabiatüstü âlemden büsbütün farklıdır. Fakat İsa'nın dünyaya getirdiği his, tam bizim hissimizdir. Onun mükemmel idealizmi, ihtirassız ve faziletli hayatın en yüksek kaidesidir. Sâf ruhlar için öyle bir gök yarattı ki, Tanrı çocuklarının kusursuz asaleti, mutlak kutsallık, lekesiz bir hayat, ve nihayet gerçek cemiye-tin imkânsız bir şey sayarak yalnız düşünce halinde gelişmesine müsaade ettiği hürriyet gibi yeryüzünde boş yere aranılan ne varsa hepsi orada bulunur. Bu ideal Tanrı âlemi-ne sığınanların pîri, üstadı, gene İsa'dır. Ruh saltanatını ilk ilân eden o oldu; sözleriyle değilse bile hareketleriyle: «Benim saltana-

tım bu dünyaya ait bir saltanat değildir.» diyen o oldu. Gerçek dinin kurulması tamamiyle onun eseridir. Kendisinden sonra, bu eseri geliştirmekten ve verimli kılmaktan başka yapacak bir iş kalmamıştır.

Böylece “Hıristiyanlık” hemen hemen “din” mânasına gelen bir kelime halni aldı, Bu büyük ve iyi Hıristiyanlık geleneğinin dışında ne yapılırsa yapılsın, kısır kalmaya mahkûmdur. Sokrates’in insanlık içinde felsefeyi, Aristoteles’in ilmi kurmaları gibi, İsa da dini kurmuştur. Sokrates’ten önce felsefe, Aristoteles’ten önce ilim vardı. Sokrates’ten ve Aristoteles’ten beri felsefe ve ilim pek çok ilerledi; fakat her şey onların attığı temel üzerine kuruldu. İsadan önce de din düşüncesi birçok inkılâplar geçirmişti; İsa’dan beri bu düşünce pek çok gelişti; bununla beraber İsa’nın yarattığı esas mefhum dışına çıkılmadı ve çıkılmıyacaktır da. İsa, sâf bir ibadet fikrini ebedî olarak tesbit etti. Bu bakımdan İsa’nın dini, hudutları olan bir din değildir. Kilise birtakım devreler, birtakım safhalar geçirdi; ancak bir zaman için değeri olan ve olacak olan birtakım formüller içine kapandı: İsa hiçbir şeyi ne red ne de tesbit eden, olsa olsa sevgiyi esas olarak alan tahditsiz dini kurdu. Onun ka-ideleri mutlak mahiyette şeyler değildir, her

türlü yoruma elverişli birtakım teşbihler şeklindedir. İncil'de din akidelerine ait bir hüküm aramak boşuna zahmet olur. Değişmez akidelere bağlı olduklarını ilân edenlerin hepsi de İsa'nın düşüncesine aykırı hareket ederler; bu, aşağı yukarı, Ortaçağ skolâstiğinin, gayesine varmış bir ilmin biricik üstadı olduğunu ilân etmesiyle bizzat Aristoteles'in düşüncesine ihanet etmesi gibidir. Aristoteles skolâstik mektebinin münakaşlarında hazır bulunsaydı, bu dar görüşü reddeder, kendi adını siper edinen kör gelenek yerine tedricen ilerliyen bilgiye taraftar olur, kendi düşüncelerinin çürütülmesini hoş görürdü. İsa da dönüp aramıza gelseydi, kendisinin bütün mânasını birkaç din dersi içine sıkıştırmak iddiasından olanları değil, eserine devam etmeye çalışanları çırakları olarak tanırdı. Bütün büyük işlerde ebedî şeref, yapının ilk taşını koyana aittir. Yeni zamanların «Fizik» ve «Meteoroloji» sinde, Aristoteles'in bu adları taşıyan kitaplarından bir kelime bulunmıyabilir; fakat bu, Aristoteles'in tabiat ilminin kurucusu olarak kalmasına mâni olmaz. Mezhebin esasları ne gibi değişiklikler geçirmiş olursa olsun, İsa din bahsinde duygunun yaratıcısı olarak kalacaktır; «Dağ Va'zı»nın kâbına varılmıyacaktır. Hiçbir inkılâp, bizleri, başmda İsa'nın adı parlıyan büyük fikir ve ahlâk yolunu tutmaktan alıkoyamayacaktır.

Bu bakımdan, bizden önceki Hıristiyan gele-
neğinin hemen her noktasında ayrılısak bile,
gene de Hıristiyanız.

Bu büyük temel tamamıyla İsa'nın şahsı
eseridir. Kendisine bu derece perestiş edilmiş
olması için, peretişe lââyık olmuş olması ge-
rektir. Aşk ateşini tutuşturacak bir konu
olmadan aşk olmaz, İsa hakkında en iyi bil-
diğimiz şey de, etrafındakilere ilham ettiği
ihtiras derecesindeki aşktır; bunun büyük
ve sâf bir aşk olduğunu da gene söylemeli-
yiz. İlk Hıristiyan neslinin imanı, heyecanı
ve vefakârlığı, ancak bütün bu hareketin
başında harikûlade bi radamın bulunduğunu
farzetmekle izah edilebilir. Sıkı bir inzibatla
idare edilen bizim medeniyetlerimiz, bir in-
sanın şahsiyetinin, gelişmesi için daha ser-
best bir meydan bulduğu devirlerde ne değ-
diği hakkında bize hiçbir fikir veremez. Baş-
şehirlerimiz civarındaki taş ocaklarında ya-
şayan, arada sırada bulunduğu yerden çıkarak
hükümdarların sarayına giden, kapıdaki nö-
betçiyi zorlıyan, kendisinin teşvik ettiği inkı-
lâpların yakında gerçekleşeceğini üstün bir eda
ile kırallara bildiren bir münzeviyi gözümü-
zün önüne getirelim. Bunu düşünmek bile bi-
zi güldürür. Halbuki İlyas, işte bunu yapmış-
tır. Bugünkü günde Tesbe'li İlyas *Tuileries*
sarayının kapısındaki nöbetçi kulübesinden
bir adın ileri atamazdı. İsa'nın vaız vermesi ve

Gelile'deki serbest faaliyeti de bizim alışık olduğumuz içtimai şartlara aynı derecede aykırı olan şeylerdir. Bizlerin tâbi bulunduğumuz nezaket icaplarını bilmiyen, bizleri inceltmekle beraber şahsiyetimizi pek ziyade körleten yeknasak terbiyeyi almamış olan bu metîn ruhlar, faaliyetlerinde şaşılacak bir kudret gösteriyorlardı. Bunlar bize, hakikatte var olmamış bir kahramanlık devrinin devleri gibi gelir! Ne büyük hata! Bu adamlar bizim kardeşlerimizdi; boyları bosları bizimki gibiydi, ve bizim gibi hissettiler, bizim gibi düşündüler. Fakat onlar için Tanrının ilhamı serbestti; bizde ise, çaresiz bir süfliliğe mahkûm bir cemiyetin demir zincirleriyle kısıvrak bağlıdır.

Öyle ise İsa'nın şahsına, insan büyüklüğünün en yüksek zirvesinde yer verelim. Bizleri daima insanüstü bir âlemde tutan bir peygamber hayatı hikâyesi karşısında mübalâğalı itimatsızlıklara kapılarak yanlış düşünmiyelim. Assis'li Francesco'nun hayatı da birtakım mucizelerden örülmüştü. Bu böyle olmala beraber bu azizin var olmuş olmasından ve oynadığı rolden hiçbir vakit şüphe edilir mi? Hristiyanlığı kurmuş olma şerefının, efsanenin tanrılaştırdığı adama değil ilk Hristiyanlara aidolduğunu da söylemiyelim. İnsanlar arasındaki fark, şarkta

bizde olduğundan çok daha bârizdir. Orada umumiyetle kötü olan bir muhit içinde, bizi hayrette bırakan yaradılıştaki insanların sivrilmesi nadir görülen bir şey değildir. İsanın çırakları tarafından yaratılmış olması şöyle dursun, bilâkis kendisi her bakımdan onlara üstün görünür. Aziz Pavlus ve belki de Aziz Yuhanna müstesna olmak üzere, bunlar «fikri icat» tan ve dehadan mahrum kimselerdi. Bizzat Aziz Pavlus İsa ile hiçbir suretle mukayese edilemez; Aziz Yuhanna'ya gelince, kendisine atfedilen mezhebin menşeleri o kadar karanlık kalmıştır ki, oynadığı şahsi rolden ancak son derece ihtiyatla bahsedilebilir. Yeni Ahit yazıları arasında dört İncil'in sonsuz üstünlüğü İsa'nın üstünlüğünden ileri gelir. İsa'nın tarihinden havarîlerin tarihine geçerken hissedilen elem verici düşüş bundan ötürüdür. Bizlere İsa'nın tasvirini armağan eden İncil yazarları, bahsettikleri adamın o kadar aşağısındadırlar ki, ona yükselmedikleri için durmadan onu tahrif ederler. Yazıları yanlışlarla, tenakuzlarla doludur. Her satırda, yazdıklarının mânasını anlamıyan ve yarım yamalak kavrayabildikleri düşüncelerin yerine kendi düşüncelerini koyan yazarların kaleme aldığı ilâhi güzellikte sözler sezilir. Velhasıl, İsa'nın mânevi oluşu, hayatını yazanlar tarafından güzelleştirilmiş olmak şöyle dursun, bilâkis küçültülmüştür. Tenkidde,

kendisini olduğu gibi tasvir etmek için, çıraklarının fikir darlığından ileri gelen birtakım yanlışları ortadan kaldırmak icabeder. Çırakları, İsa'yı anlayabildikleri gibi anlattılar ve çok zaman onu büyültüklerini sanarak küçülttüler.

İsa'nın her şeyi Yahudiliğe borçlu bulunduğunu ve kendi büyüklüğünün Yahudi milletinin büyüklüğünden başka bir şey olmadığını söylemek de doğru olur mu? Başlıca özelliği, iyilikle kötülüğün en aşırı mümessillerini sinesinde barındırması olan bu eşsiz Yahudi millete benim kadar kıymet verecek kimse yoktur. İsa'nın Yahudi âleminde çıktığı şüphesizdir; fakat bu, Sokrates'in Sofist mektebinden, Luther'in Ortaçağdan, Lamennais'nin Katoliklikler arasından, Rousseau'nun on sekizinci asırdan çıkması gibidir. İnsan kendi zamanına, kendi ırkına karşı hareket etse de, kendi zamanına kendi ırkına mensuptur. İsa, Yahudiliği devam ettiren bir kimse olmak şöyle dursun, bilâkis Yahudi zihniyetinden ayrılışı temsil eder. Bu husustaki düşüncesinin biraz şüphe götürdüğü farzedilse bile, kendisinden sonra Hristiyanlığın almış olduğu umumi istikamet böyle bir şüpheyi yer bırakmaz. Hristiyanlığın umumi gidişi, Yahudilikten gitgi-

de ayrılmak istikametinde oldu; tekâmülü de şüphesiz Yahudiliğe dönmek değil, İsa'ya dönmekle olacaktır. Demek oluyor ki, kurucunun büyük özelliği tamamiyle kendisine aittir; şan ve şerefi herhangi bir meşru ortak kabul etmez.

Bugün hâlâ dünyanın mukadderatına hâkim olan bu ulvi şahsiyete «ilâhi» demek fazla ber şey olmaz; bu, İsa'nın tanrılığın bütün vasıflarını temessül etmiş olmasından değil, hemcinsine tanrılığa doğru en büyük adımı attıran adam olduğu içindir. İnsanlık, bütünü ile, bencil, ve bencilliği daha hesaplı olduğu için hayvaninkine üstün olan bir yığın yaratık halinde görünüyor. Bununla beraber bu yeknasak bayağılık içinde yükselen bazı sütunlar göklere doğru yükselerek daha asîl bir alinyazısına şedahet ederler. İsa, insanlara nereden geldiklerini ve ne tarafa yönelmeleri gerektiğini gösteren bu sütunların en yükseğidir. Yaratılışımızda iyilik ve büyüklük adına ne varsa onun şahsında bir araya toplanmıştır. Hiç kusuru yoktu denemez; bizim altetmeye çalıştığımız ihtiraslarla o da savaştı; temiz vicdanından başka hiçbir şey, Tanrı'nın hiçbir meleği onun kalbine kuvvet vermedi; her insanın kalbinde taşıdığı şeytandan başka hiçbir şeytan onu kandırmaya çalışmadı. Çıraklarının anlayışsızlığı yüzünden birçok büyüklüklerini öğ-

renemediğimiz gibi bir çok kusurlarının gizli tutulmuş olması da muhtemeldir. Fakat onun kadar hiçbir kimse, hayatında, insanlığın menfaatlarını kendi küçük izzetinefis kaygılarına üstün tutmamıştır. Nefsini kayıtsız şarsız bir bağlanışla düşüncesine veren İsa, onu her şeyin o kadar üstünde tutmuştur ki, hayatının sonuna doğru dünya artık onun için yok olmuştur. O, gök ülkesini işte bu aşırı kahraman iradesiyle fethetti. Ailesini, bu dünyanın zevklerini, her türlü cismanî huzur ve istirahatı bu derece ayaklar altına alan bir kimse dünyaya gelmemiştir. İsa, Baba'sı için ve kendisine emanet edildiğine yürekten inandığı ilâhî vazifesi için yaşıyordu.

İstikbal bize neler gösterecek? Yeniden büyük bir şahsiyet mi ortaya çıkacak, yoksa dünya kadîm devirlerin cesur yaratıcılarının açtıkları yolda yürümekle mi yetinecek? Bunu bilmiyoruz. Her halde İsa aşılmıyacak. Onun dini durmadan tazelenecek; hayatının tarihi en güzel gözlerden dinmiyen yaşlar akıtacak; çektiği ızdıraplar en iyi yürekleri dağlıyacak; bütün yüzyıllar, insan oğulları arasında İsa'dan büyük birinin doğmamış olduğunu ilân edecektir.

SON